శ్రీ

నన్నయభట్టారక ప్రణీతంబైన

నలోపాఖ్యానము

(టీకా తాత్పర్య సహితము.)

పబ్లిషర్సు:

మారుతిరాం అండ్ కో.,

ఎడ్యుకేషనల్ పబ్లిషర్సు,

బెజవాడ.

1927.

[వెల రు. 0-6-0.

శ్రీ ర స్తు.

న లో పా ఖ్యా న ము

శ్రీరమ్య ధర్మనిత్య
ప్రారంభవిభాసి రాజపరమేశ్వర ఘో
రారి మదకుంభికుంభ వి
దారణ దారుణకృపాణ దక్షిణహస్తా. 1

వ. అక్కథకుండు శౌనకాది మహామునులకుం జెప్పె. అట్లు శాంతవచనంబుల భీమసేనునకుం గోపాటోపశమనంబు సేయుచున్న ధర్మరాజునొద్దకు బృహదశ్వుండను మహాముని వచ్చి విధిదృష్టవిధానంబునం బూజితుండై విశ్రమించి యున్న నమ్మునివరునకు ధర్మతనయుండ ధర్మపరులైన పరులచేతం దమపడిన నికారప్రకారంబంతయు నెఱింగించి యిట్లనియె. 2

క. పుడమియు రాజ్యము బంధుల
విడిచి మృగావలులఁ గలసి విపినంబులలోఁ
గడుఁగాని మాయ ల్లిడుమలఁ
బడిన నరులు గలరె యొరులు పరమమునీంద్రా. 3

అనిన నయ్యుధిష్ఠిరునకు బృహదశ్వుం డిట్లనియె. 4

క. దేవసములైనయనుజుల,తో విప్రులతో రథాళితో వచ్చి యర
ణ్యావాసము సేసెదు ధర, ణీవల్లభ నీవు ధర్మనిష్ఠితబుద్ధిన్. 5

క. నరసుతుఁడు తొల్లి నలుఁడను
ధరణీశుఁడు జూదమాడి తనవిభవము పు
ష్కరుచేత నోటువడి యొ
క్కరుఁడ కరం బిడుమపడఁడె కాననసీమన్. 6

వ. అనిన నది యెట్లని ధర్మనందనుం డడిగిన నాతనికి బృహదశ్వుం డిట్లనియె. నిషధేశ్వరుండైన వీరసేనుని కొడుకు నలుండనువాఁ డనేకాక్షౌహిణీపతి యనవరతాక్షప్రియుం డజేయుండైన తన తేజంబున నెల్లరాజుల జయించి బ్రహ్మణ్యుండై బ్రహ్మోత్తరంబుగాఁ బ్రజాపాలనంబు సేయుచున్నంత. 7

సీ. అట విదర్భాధిపుఁడైన భీముండను
వాఁ డనపత్యుఁడై వ్రతము లోలి
సలుపుచు దమనుఁడన్ సన్మునిఁ బత్నియుఁ
దాను నుపాసించి తద్వరమున
దమయంతియను కూఁతు దమదాంతదమనుల
స్సుతులను బడసె విశ్రుతగుణాఢ్యుఁ
డందుఁ గన్యారత్నమగు దమయంతి దా
నత్యంతకాంతి రూపాభిజాత్య

ఆ. విమలగుణసమృద్ధి వెలుఁగుచు సురసిద్ధ
సాధ్యకన్యలట్టిసఖులు నూర్వు
రొలసి తన్నుఁ గొలుచుచుండంగ మహినొప్పు
చుండె నధికవిభవయుక్తితోడ.

క. నలుగుణములు దమయంతికి
నలునకు దమయంతి గుణగణంబులు జను లి
మ్ముల. బొగడుట నిరువురకును
వెలసె మనోభవ వికారవిభ్రమ మెదలన్. 9

వ. ఒకనాఁడు నలుఁడు దమయంతీగుణబద్ధచేతస్కుండై మద
నావలంబు సహింప నోపక ప్రమదావనంబున నుండునంత
నంతరిక్షశ్రీకాంతాహారావళియుంబోలె హంసావళి యవనీ
తలంబున కవతరించిన. 10

ఆ. వీరసేనసుతుఁడు వీరుండు హంసల
నడబెడంగుఁ జూచి నగుచు వాని
నెగిచి యెగిచి యందు నెగయకుండఁగ నొక్క
హంసఁ బట్టుకొనియె నతిరయమున. 11

ఆ. దానివిడిచి పోవఁగానోప కఱచుచు
నంతరిక్షమునను హంసలెల్లఁ
బిందుగట్టి తిరుగుచుండె వాతోద్ధూత
శారదాభ్రశకలచయముఁ బోలె. 12

వ. అదియును దన కమ్మనుజేశ్వరుం డపాయంబు సేయునకాఁ
దలంచి వెఱచి మనుష్యవాక్యంబుల నిట్లనియె. అనఘా
యేను నీకుం బ్రియంబు సేసెద నీహృదయేశ్వరివైన దమ
యంతి పాలికిం బోయి నీగుణంబులు దానికి వర్ణించి చెప్పి
సుకన్య యన్యుల నపేక్షింపక నీయంద బద్ధానురాగ
యగునట్లు చేసెద. 13

క. అనిన విని హంసవచనము
దనహృదయంబునకు నమృతధారాపాతం

బునుబోలె నైన నృపనం
దనుఁ డనురక్తుఁడయి విడిచెఁ దడయక దానిన్. 14

వ. హంసపిండుతో నదియును విదర్భాపురంబునకుం బఱచి
యం దుపవనంబున సఖీజనపరివృతయై యున్నదమయంతి
పాలికింబోయి విహరించుచుండె. అంత నాహంసలంజూచి
పరమకౌతుకంబున. 15

తే. ఒండొరులఁ గడవఁగ నయ్యువిద లెల్లఁ
బఱచి యొక్కొక్క కలహంసఁ బట్టుకొనినఁ
జెలువముగ నందు దమయంతిచేతఁ బట్టు
వడియె ననుచేత విడువంగఁ బడినహంస. 16

క. దమయంతికి నలునకు సం
గమకారణదూత యైనకలహంస మనో
జ్ఞ మనుష్యవాక్యముల స
ద్దమయంతికి హర్ష మెసఁగ దానిట్లనియెన్. 17

వ. నీహృదయేశ్వరుండైన నలునొద్దనుండి వచ్చితి అపారపా
రావారపర్యంత మహీతలంబునందు నాచూడనిరాజు లెవ్వ
రును లేరు సర్వగుణ సౌందర్యంబుల నెవ్వరు నలుంబోలరు.

తే. నీవు నలునకుఁ బేర్మితో దేవివైనఁ
గాక నీసముజ్జ్వలరూపకాంతివిభవ
నిత్యసౌభాగ్యభాగ్యాభిజాత్యభద్ర
లక్షణావళు లవి సఫలంబు లగునె. 19

వ. నీవు నారీరత్నంబవు అతండు పురుషరత్నంబు మీయిద్దఱ
సమాగమం బన్యోన్యశోభాకరం బగును. అనినవిని
హృష్టహృదయ యయి దమయంతి దానికిట్లనియె. 20

మధ్యాక్కర. ఆరాజుగుణములు నాకు నెఱింగించినట్టుల నన్ను
నారాజునకు నెఱిఁగించి కరుణ నాయందుఁ గావింపు
మారంగ ననవుడు నిషధదేశంబున కరిగి యాహంస
వీరసేనజునకు దానిగుణరూపవిభవముల్ సెప్పె. 21

వ. అంత. 22

చ. నలదమయంతు లిద్దఱు మనఃప్రభవానల బాధ్యమానలై
సలిపిరి దీర్ఘవాసర నిశల్ విలసన్నవ నందనంబులన్
నలినదళంబులన్ మృదుమృణాళములన్ ఘనసారపాంసులన్
దలిరులశయ్యలన్ సలిలధారలఁ జందనచారుచర్చలన్. 23

వ. ఇట్లిద్దఱు నన్యోన్యరూపగుణ శ్రవణసంజాతప్రీతులై యుండు
నంత నతఃకరణసంతత మనోజాతసంతాప వివర్ణవదన యైన
యాదమయంతిం జూచి భయసంభ్రమాక్రాంత హృదయ
లగుచు సఖీజనంబు లెల్ల నక్కోమలి వృత్తాంతం బంతయు
భీముని కెఱింగించి యిట్లనిరి. 24

సీ. కలహంస పలికినపలుకులు గణియించు
వడి దానిపోయినవలను జూచుఁ
బలుకదు సఖులతో లలితాంగి మిన్నక
యలయుచు నుండుఁ దాననుదినంబు
చారువిభూషణాహార విహారశ
య్యాసన భోగంబులందు విముఖి
యై రేయిపగలు నిద్రయు నెప్పుడెఱుఁగక
దమయంతి నలుఁ డనుధరణినాథు

ఆ. నంద బుద్ధి నిలిపి కందర్పబాధిత
యగుచునున్నయది ధరాధినాథ

ధరణీపతుల నోరుల నురుగుణాఢ్యుల విన
నొల్ల దెంతవిభవయుక్తులైన. 25

వ. అనిన విని భీముం డేమి సేయుదు నెవ్విధంబున నమ్మహీ
పతి నిటకు రావింప నగునో యని చింతించుచు సంప్రా
ప్తయౌవ్వనయైన కూఁతుంజూచి యప్పుడు. 26

క. ఆవైదర్భుఁడు నిఖిలధ
రావలయములోనఁ గలుగు రాజన్యుల నా
నా విషయాధీశ్వరులను
రావించెం దత్స్వయంవర వ్యాజమునన్. 27

క. మనుజేశ్వరు లెల్లను బో
రన దమయంతీ స్వయంవరమునకు నొప్పన్
జనుదెంచిరి సైన్యస్వం
దన ఘట్టన నవనితలము తల్లడపడగన్. 28

వ. తత్సమయంబునఁ బర్వత నారదులను పురాణమునులు
భూలోకం బెల్లం గ్రుమ్మరి యింద్రలోకంబునకుం బోయిన
నిందుం డు వారిం బూజించి భూలోకంబునం గుశలవార్త
యడిగి యిదియెట్లు ధర్మపరిపాలన పరులై వీరులై రణనిహ
తులైన రాజు లక్షయలోక సుఖంబు లనుభవింప నతిథులై
యిందుల కెంతకాలం బయ్యె రానికారణం బేమి యనిన
నయ్యింద్రునకు నారదుం డిట్లనియె. 29

క. నరసిద్ధ సాధ్య విద్యా
ధర సురకన్యకలకంటె దమయంతియ సుం
దరి దాని సుస్వయంవర
మరుదై వర్తిల్లుచున్నయది. యిప్డు మహిన్.

క. అందులకు ధరణిఁ గలనృప
నందను లెల్లను ముదంబునం బోయెడువే
డ్కం దమలోఁ గయ్యమ్ములు
గ్రందుగ లేకున్నవారుఁ గడు నెయ్యమునన్. 31

వ. అనిన విని యింద్రుండును లోకపాలవరులను దదాలోకన కౌతుకంబునం గనకరత్నరమ్యవిమానారూఢులై భూలోకం బునకువచ్చి దమయంతీ స్వయంవరంబునకుం బోయెడువాని నాదిత్యులలోన విష్ణుండునుంబోలెఁ దేజోధికుం డైనవాని ననన్య సాధారణరూపవిభవంబున రెండవమన్మథుండునుం బోనివాని నలుం గని యంతరిక్షంబున విమానంబులు నిలిపి భూతలంబునకు వచ్చి వాని కిట్లనిరి. 32

సీ. నిత్యసత్యవ్రత నిషధేశ నీవు మా
కమరంగ దూతవై యభిమతంబు
సేయుము నావుడుఁ జెచ్చెర నట్టుల
చేసెద మఱి నాకుఁ జెప్పుఁడ మీర
లెవ్వార లేను మీ కిష్టంబుగా దూత
నై యేమి సేయుదు ననిన నతని
కమరేశ్వరుం డిట్టు లనియె నే నింద్రుండ
వీరు దిక్పాలురు విదితయశులు

ఆ. ధరణి నొప్పుచున్న దమయంతి సుస్వయం
వరముఁ జూచువేడ్క వచ్చియున్న
వార మీవు మమ్ము వారిజాక్షికి నెఱిం
గింపు నామధేయకీర్తనముల. 33

వ. అట్లైన నక్కోమలి మాయందుఁ దన వలచువాని వరియించు

ననిన నింద్రునకుఁ గృతాంజలి యయి నలుం డిట్లనియె.

ఆ. ఎఱిఁగి యెఱిఁగి నన్ను నేకార్థసమవేతుఁ
బాడియయ్య యిట్టిపనికిఁ బనుప
ననిన నుత్సుకుండవై యేల చేసెద
నంటి చేయకుండ నగునె నీకు. 35

ఆ. నిన్ను నిత్యసత్యనిరతుఁ గా నెఱిఁగి యి
క్కార్యమునకు వలను గలుగు టెఱిఁగి
పనుపవలసె దూతభావ మపేక్షించి
దేవహితము దీనిఁ దీర్పవలయు. 36

వ. ఆయుధీయ సురక్షితంబైన రాజగృహంబెట్లు చొరనగు నని శంకింపవలదు దమయంతీనివేశంబుఁ బ్రవేశించునపుడు నిన్నె వ్వరు వారింప నోడుదురు అనిన శక్రువచనంబుల నశంకితుం డై నలుం డొక్కరుండ విదర్భాపురంబునకుం బోయి దమ యంతి గృహంబుసొచ్చి. 37

సీ. హంసచేఁ దనవినినంతకంటెను రూప
విభవాతిశయముల వెలయుదాని
సురకన్యకల యట్టి సురుచిర శతకన్య
కాళిచేఁ బరివృత యైనదాని
హృదయేశుఁ డైన తన్నైప్పుడు వినుచున్కి
నలయు కాశ్వాసిత యైనదాని
దమయంతిఁ జూచి కందర్పశరావిద్ధుఁ
డయ్యె నలుండంత నతనిఁ జూచి

ఆ. యితఁ డపూర్వమనుజుఁ డెందుండి వచ్చెనో
యనుచు నదరిపడి లతాంగులెల్ల

నాసనముల డిగ్గి యపుడు ప్రత్యుద్గత
లైరి మనములందు హర్ష మెసఁగ. 38

క. దమయంతి మనోభవనిభు
నమరేంద్ర ప్రతిము దినకరాభు సుధారు
క్సము వరుణసదృశు ధనదో
పము నశ్విసమాను నిషధపతిఁ జూచి నలున్. 39

క. వారిరుహనేత్ర మదన
ప్రేరిత యై లజ్జ యుడిగి భీతిల్లక బృం
దారకమూర్తికి రాజకు
మారున కి ట్లనియె మందమందమృదూక్తిన్. 40

వ. నీవు మహానుభావుండ విందుల కేమికారణంబున నేకతంబ
వచ్చితివి. ఇది యత్యుగ్రశాసనుం డైనమదీయజనకుచేత
సురక్షితం బగుట నెవ్వరికిం జొర నశక్యంబు దీని నెవ్వరు
నెఱుంగకుండ నెవ్విధంబునం జొచ్చితి నాకు మనోవేదనా
వివర్ధనుండ వైననీ తెఱం గెఱింగింపు మనిన దానికి నలుం
డి ట్లనియె. 41

ఆ. ఏను దేవదూత నింతి నలుం డను
వాఁడ నింద్రధనదవరుణయములు
నీస్వయంవరంబు నెమ్మితోఁ జూడంగ
నరుగుదెంచి నన్ను నబల మున్ను. 42

క. నీయొద్దకుఁ బుత్తెంచిరి
మాయం దొక్కరుని నిష్టమతి వరియింపన్
దోయజముఖిఁ బ్రార్థింపుము
మాయందఱప్రియ మొనర్పుమా సంప్రీతిన్. 43

వ. అని పంచినఁ దత్ప్రిభావంబున నన్యులచేత నలక్షితుండనై
వచ్చితి. ఇంద్రాదులకుఁ బ్రియంబు సేయుము. అనిన నవన
తవదనయై దమయంతి తొల్లి హంసచేత నలు విని వాని
యంద బద్ధానురాగయయి నవయుచున్నయది యిపుడతని
నెఱింగి తద్వచన శ్రవణదుఃఖాయమానమానస యగుచు
నిట్లనియె. 44

తరువోజ. ఏనేడ నింద్రాదులేడ వారలకు
నెప్పుడు మ్రొక్కుదు నేనునీధనమ
భూనాధ నీగుణంబులు హంసచేతఁ
బొలుపుగా విని మనంబున నిల్పి యున్న
దాన భవన్నిమిత్తమున నిట్లఖిల
ధారుణీనాధ సార్థంబు రావింపఁ
గా నిష్డువలసె లోకఖ్యాత కీర్తి
కరుణించి పతిబుద్ధి గావింపుమిందు. 45

వ. నీవు దీనికొడంబడని నాఁడు రజ్జువిషాగ్నిజలంబులం బ్రాణ
పరిత్యాగంబు సేసికొందు ననిన దానికి నలుం డిట్లనియె.

మత్తకోకిల. భూరిసత్త్వులు సర్వలోకవిభుల్ విభూతిసమృద్ధులి
ద్ధోరుకీర్తులు నిన్నుఁ గోరుచు నున్నవా రమరోత్తముల్
వారిపాదరజంబుఁ బోలనివాని నన్ను మనుష్యు సం
సారిఁ గోరఁగ జన్నె నీకుఁ బ్రిసన్నులై సుర లుండఁగాఁ.

క. దేవతల కప్రియంబులు
గావించి మనుష్యు లధమగతు లగుదురిలఁ
గావున వారికి నిష్టముఁ
గావింపుము నన్నుఁ బ్రీతిఁ గావుము తరుణీ. 48

వ. అనిన దమయంతి నయనాంతర్గళిత బాష్పధారాకలిత కపో లయుగళ యగుచుం బెద్దయుం బ్రొద్దు చింతించి నీయభిప్రాయంబునకు నిరపాయంబైన యుపాయంబుఁ గంటిని. ఇంద్రాదులు నాస్వయంవరంబునకు వచ్చెదరేని వారిసన్నిధిన నిన్ను వరియించెద. అట్లయిన నిర్దోషం బగును. అనిన నలుండు లోకపాలురపాలికింజని దమయంతి పలికినవిధంబుఁ జెప్పె. అంతఁ బుణ్యతిథి నక్షత్రముహూర్తంబున దమయంతీ స్వయంవరంబు ప్రవర్తిల్లిన. 49

ఆ. నలుకాని నలినదళనేత్ర వరియింప
దట్టె చూతమనుచు నమరవరులు
నలువురును గడంగి నలరూపముల వచ్చి
రాస్వయంవరమున కతిముదమున. 50

వ. అంత. 51

సీ. దమయంతి సితపుష్పదామాభిశోభిత
హస్తయైచనుదెంచి యంబుజాక్షి
యమ్మహోత్సవ దర్శనాగతరాజన్య
నివహంబువీక్షించి నెమ్మితోడ
నలువురువేల్పులు నలుదొట్టియప్పుడే
కాకారులై యున్న నందునలుని
నేర్పరింపఁగనేర కింద్రాదులను నలు
నెఱుఁగు నుపాయ మింకెద్ది యనొక్క
ఆ. యనుచు సంశయాకులాత్మయై సురలార
నలు నెఱుంగువిధము నాకుఁ జేయుఁ

డాత్మ రూపధరుల రగుఁ డని పరిదేవ
నంబు సేసెఁ దన మనంబులోన. 52

వ. దేవతలు దాని పరిదేవనంబువిని కరుణించి యనిమిషలోచ
నంబులు నస్వేద గాత్రింబులు నొప్ప నవనీతలంబు ముట్టక
యాసన్నులై నిలిచిరి. అంత లోకపాలురు భూలోకంబునం
గల రాజలోకంబు లాలోకించుచుండఁ బుణ్యశ్లోకుండయిన
నలు ధర్మవిధానంబున వరియించి దమయంతి తదీయస్కం
ధంబున సుగంధి కుసుమదామకంబు వెట్టెన. 53

క. దేవతల సాధువాదము
తో విప్రాశీరవంబుతో బహు తూర్యా
రావంబులు చెలఁగెను బా
రావార రవంబుబోలె ననివార్యంబై. 54

వ. ఇట్లపూర్వ స్వయంవర లబ్ధయయిన దమయంతి నత్యంత
విలాసంబుతో వివాహంబైన యానలునకు మెచ్చియింద్రుం
డు వాని యజ్ఞంబులయందు నిజరూపంబుతో హవిర్భా
గంబుఁ గొనను నగ్నియు వరుణుండును వానివలచినచోటన
యనలోదకంబు లుత్పాదింపను ధర్ముండు వానిచిత్తంబు
ధర్మువునందు వర్తిల్లను ధనదుండు ధన సంచయంబు లక్ష
యంబు లగునట్లుగా వరంబులిచ్చి దేవలోకంబు కరుగువా
రెదుర ద్వాపరంబుతోవచ్చు కలింగని శక్రుం డిది యేమి
యెందులకుం బోయెద వని యడిగిన నయ్యింద్రునకుఁ గలి
యిట్లనియె. 55

తే. అవనిలో దమయంతీ స్వయంవరంబు
విప్రరిల్లుటవిని కడు వేడ్కతోడ

నేను దమయంతిచే వరియింపఁబడుదు
నని తదర్థమై యరిగెద నాసఁ జేసి. 56

వ. అనిన నందఱు నగి నీ వందుల కేల పోయెదు ముందఱ నివృత్తం బయ్యె నక్కోమలి యొరుల నెవ్వరి మెచ్చక నలుం డనువాని వరించె ననినం గలి కరం బలిగి యన్నలునకు దమయంతికిని రాజ్యపరిత్యాగంబును బరస్పర వియోగక్లేశంబును జేసెదనని నిశ్చయించి వాని నక్షరతుంగా నెఱింగి యక్షంబులఁ జొచ్చియుండ ద్వాపరంబుం బనిచి నలుండు సేయుచున్న యశ్వమేధాదికానేకభూరిదక్షిణ మహాక్రతువులయు, జపహోమదానాది వివిధపుణ్యకర్మంబులయుఁ గారణంబునం జొర నవసరంబు గానక యంతరం బన్వేషించుచుం బెద్దకాలం బుండి యొక్కనాఁ డతం డశుచియై మఱచి సంధ్యోపాసనంబుఁ జేసిన నుపలబ్ధావసరుం డయి కలి నలునందుఁ బ్రవేశించి పుష్కరుం డనువానిపాలికిం బోయి తన్నెఱింగి నీవు నలునితోఁ జూదం బాడి వానిరాజ్యంబు సర్వంబును నోడించికొమ్మని చెప్పి తానును వానికి విప్రవేషంబున సహాయుండై యక్షంబులు గొని పుష్కరునితో నొక్కటఁ జని నలుం గాంచి నీవు మారాజుతోఁ జూదం బాడు మనిన. 57

క. ద్యూతార్థము తత్కితవా
హూతుఁడ నై జూద మాడ కుండుట ధర్మా
పేతం బని యభిముఖుఁ డయి
యాతనితోఁ నలుఁడు జూద మాడఁ గడంగెన్. 58

క. కలధనము లెల్ల నోడుచు
నలయక జూదమున విజితుఁ డగుచుండె నిజా
ప్తులు వారించిన నుడుగక
నలుఁడు గలిప్రేరణంబునను హతమతి యై. 59

వ. ఇట్లనేక మాసంబులు దుర్వ్యసనాసక్తుండై యన్నలుండు
వివిధవస్తువాహననివహంబు లోడి పుష్కరున కోటుపడం
బోయిన నెఱింగి పౌరబ్రాహ్మణ ప్రధానులు దమయంతీ
పురస్కృతులై వచ్చి వారించి కలిసమావేశపరవశుం
డయిన యన్నలుచేతఁ బ్రతిహతులై పలుకకుండిరి అంత
దమయంతి చింతాక్రాంతచిత్త యై. 60

ఆ. ఎంత యోటువడిన నంతియ జూదంబు
నందుఁ దగులుఁ జలము నతిశయిల్లు
నేమి సేయుదాన నిది యెగ్గునకు మూల
మని లతాంగి దుఃఖితాత్మ యగుచు. 61

సీ. అక్షము ల్పుష్కరునందు వశ్యంబులై
యునికియు నలునియం దోడువిధము
లగుటయు నెఱిఁగి నిజాధీశ్వరునకప
జయము గా లక్షించి సరసిజాక్షి
భర్త యనుజ్ఞ మున్ బడసి వార్ష్ణేయుఁడన్
సారథిఁ బిలిచి యాస్యందనమున
నింద్రసేనుండనునిక్కుమారకు నింద్ర
సేన యన్గూఁతుఁ జెచ్చెరనతోడు

ఆ. కొని విదర్భ కరిగి గుఱుకొనిమద్బంధు
జనుల యొద్ద బెట్టి సరగ రమ్మ

టంచుఁ బంచిపుచ్చె నాప్తపురోహిత
మంత్రి బాంధవాభిమతము బొంది. 62

క. నలుఁడును ధరణీరాజ్యము
దలఁగఁగ సర్వంబు నపహృతంబైనఁ గడుఁ
దలరి దమయంతిఁ దోడ్కొని
వెలువడియె నశేషరాజ్య విభవ చ్యుతుఁడై. 63

తే. పురము వెడలి మూఁడహోరాత్రములు వసించి
యున్న నలుపాలి కెవ్వరినోడి రరుగ
జనవిభుండైన పుష్కరు శాసనమునఁ
గలికృత ద్యూత విద్వేష కారణమున. 64

వ. ఇట్లు సర్వజన సత్కారార్హుండయ్యును నలుండువిధివశంబు
న నెవ్వరివలన సత్కారంబు గానక జలంబు లాహారంబుగాఁ
దత్పుర సమీపంబున దమయంతీ ద్వితీయుండై యుండి బుభు
క్షాపీడ సహింప నోపక హిరణ్య వక్షంబులతోఁ దనముంద
టఁదిరుగుచున్న పక్షులం గని యవి భక్ష్యంబు లగు నని
యప్పక్షులం బట్టికొన సమకట్టి తనకట్టినపుట్టంబు వానిపై
వైచిన నవి పుట్టంబుతోన గగనంబున కెగసి నగుచు విగత
వస్త్రుండయిన నలున కిట్లనియె. 65

తే. నీధనంబును రాజ్యంబు నిక్కృతిఁగొన్న
యక్షముల మేము నీవస్త్ర మపహరింపఁ
బక్షిరూపులమై వచ్చి పార్థివేంద్ర
యపహరించితి మనిచెప్పి యరిగెఁ జదల. 66

వ. నలుండును వానిం జూచి విస్మయాం బంది యీయక్షంబుల
దోషంబునం గాకేమి నాకిట్టిదయ్యెననుచు దమయంతి కట్టిన

పుట్టంబు చెఱంగు కట్టికొనియె. అట్లిరువురు నేకవస్త్రులై
యొండొరుల మొగంబులుచూచి దుఃఖించుచుండ నలుండు
దమయంతి కి ట్లనియె. 67

క. ఇది దక్షిణాపథంబున
కిదియు విదర్భాపురమున కిది కోసల కిం
దిది యుజ్జయినికిఁ దెరువులు
మది నిన్నిటిలోన నరుగ మన కెద్ది యగున్. 68

క. అడవులలో నాతోఁ గడు
నిడుమలు పడనోప వరుగు మిందుముఖీ యి
ప్పుడు నీ బంధుజనంబుల
కడ కనవుడుఁ దరుణి శోకగద్గద యగుచున్. 69

ఆ. అతని కిట్టు లనియె నవనీశ నీవును
నేనుఁ జని విదర్భ నిష్టలీల
నుండుదము మృగాకులోగ్రవనంబుల
కరుగ నేల యిడుమ లంద నేల. 70

వ. అనిన విని నలుం డవనతాననుం డయి నీచెప్పినట్ల విదర్భే
శ్వరు రాజ్యంబును మనరాజ్యంబ యేనుదొల్లి యధికైశ్వర్య
యుతుండనై యందులకుం బోయి బంధుజనులకు హృద
యానందంబు సేసి యిప్పు డివ్విధంబున సర్వహీనుండ నై
యెట్లుపోవనేర్తు. అనిన దమయంతి యిట్లనియె. 71

తే. అఖిలదుఃఖ రోగార్తున కౌషధంబు
సురుచిరంబుగ భార్యయ చూవె యెందు
నొనర భార్యాసమేతుఁడై యున్నవాని
కెంత లాపదలయ్యును నెఱుకపడవు. 72

క. అలయు నెడ డయ్యు నెడ నాఁ
కలియుఁ దృషయు నైనయెడలఁ గనుఁగొని ధరణీ
తలనాథ పురుషునకు ని
మ్ములఁ భార్యయ పాచుఁ జిత్తమున దుఃఖంబుల్. 73

వ. కావున నిది మదధీనజీవిత యనియు అనువ్రత యనియు అనుకంపనీయ యనియు నన్ను విడువక నాయనుగమనంబునకు ననుమతుండవు కమ్ము. అనిన నట్ల చేయుదు. ప్రాణసమానవయిన నిన్నేల విడుతు. ఓడకుండుము. అని నలుండు దమయంతి నాశ్వాసించుచు నొక్కచోటఁ జనిచని విజనంబైన విపినంబుల నొక్కసభఁ గని యందు విశ్రమించి పరుషధూళిధూసరస్థలంబున శయనించి మార్గశ్రమనిమీలితనయనుం డయి దుఃఖంబునఁ గన్ను మొగుడకున్న లేచి తనపాదంబులయంతికంబున నతిక్లేశపరవశ యయి నిద్ర వోయెడు దమయంతిం జూచి. 74

సీ. ధరణిరాజ్యంబుతో ధనమెల్లఁ బరులచే
నపహృతం బగుటయు నాప్తమిత్ర
బంధుజనంబులుఁ బ్రకృతిజనంబులు
విడుచుటయును మహావిపినభూమిఁ
బత్నితోఁ దనపరిభ్రమియించుటయు నప్డు
దలఁచి శోకించి యుత్తరుణి దొల్లి
మృదుశయనంబున మెలఁతలు మెలపుతో
నడుగు లొత్తఁగ నిద్ర యనుభవించుఁ

ఆ. గోమలాంగి యిపుడు గుఱుకొని పాంసుల
స్థలమునందు నిద్రఁ దగిలినదియుఁ

బంకజాక్షి నాకు భార్యవై యింతదుః
ఖంబుఁ బొందె దైవ ఘటనఁ జేసి. 75

వ. ఏను దీనిదుఃఖంబుఁ జూడనోప ఎటకేనియుం బోయెద నిది
నన్నుంగానక తనబంధుల యొద్దకుంబోయి దుఃఖ పడకుండు.
అనివిచారించి పోవ సమకట్టి యక్కోమలి మేలుకొనకుండ
మెల్లన దానివస్త్రింబునం దర్ధంబు చించి తనకుం బరిధా
నంబు చేసికొని వెలువడి కొండొక నేలపోయి దమయంతి
యందు ఘనంబైన తననెయ్యం బనుతీఁగఁ ద్రెంపనేరక
క్రమ్మర నచ్చోటికి వచ్చి. 76

చ. కలి దమయంతిఁ బాప సమకట్టుసతిం బతి వాయనోపఁడా
లలనను దీర్ఘ సౌహృదబలంబున . నిట్టుల రెంటఁ జేసి యు
న్నల్గుఁడు వి మోహరజ్జులఁ బెనంగి గతాగతకారి యైన ను
య్యేలయునుబోలె నూఱడక యెంతయుఁ బ్రొద్దు వినిశ్చితా
[త్మఁడై.

తే. బాలనొక్కర్తు నికానపాలు సేసి
నిష్ఠురుండనై యేనెట్లునేర్తుఁబోవ
ననక కలిచేత నాకృష్టుఁడైన నలుఁడు
విగత కరుణుఁడై దమయంతి విడిచి చనియె. 78

వ. అంత దమయంతి మేలుకని తనపతిం గానక తనవస్త్రార్ధని
కర్తనంబునుం జూచి లేచి నలుగడలం బరికించి భయశోక
వ్యాకుల చిత్తయై. 79

సీ. హా మహారాజ మహామహీరక్షణ
దక్ష దక్షిణబాహు దండ దండి
తారాతి నిషధ రాజాగ్రణి నన్నిట్లు
వీత దయుండవై విడిచి పోవఁ

దగునె నీవెన్నఁడు ధర్మువు దప్పని
వాఁడవు సూనృతవ్రత రతుండ
వోడకుమని నన్ను నూఱడఁ బలికిన
పలుకిప్డు మఱవంగఁ బాడియయ్య
ఆ. పొదలలోన డాఁగి పొడసూప కిట్లేల
యున్నవాఁడ విట్టి యుగ్రభావ
మేల నీకునయ్యె నెటఁబోదు నిన్నెట్లు
గాంతు నింక మృగకాననమున. 80

క. వగవఁగ సాంగోపాంగము
లగు నాలుగు వేదములయు నధ్యయనము పొ
ల్పుగ నొకసత్యముతో నెన
యగునే యవ్వియును బోలవఁట సత్యంబున్. 81

వ. ప్రాణ సమానవైన నిన్ననశ్యంబు విడువనని పలికితి సత్య
ప్రతిపాలనంబు సేయుము అని ప్రలాపించుచుం దనయేకా
కిత్వంబునకు నబలభావంబునకుఁ బ్రతిపదన్యాస జాయమాన
కంటక మృగ పన్నగ భయంబునకువగవక నిజనాథు నసహా
యత్వంబునకు దుస్సహ క్షుత్పిపాసా శ్రమాకులత్వం బునకు
వగచుచు. 82

క. అలయుచుఁ బులుఁగుల యెలుఁగుల
కులుకుచు నుగ్రాతపమున కోపక వృక్షం
బుల నీడల నిలుచుచు నెలుఁ
గుల బులులం జూచి భయముఁగొని వగవగచున్. 83

క. ఏచిన పొదల బడల్పడఁ
ద్రోచుచు ముండ్లకును నల్లఁ దొలఁగుచు దిక్కుల్

సూచుచుఁ దొడరుచుఁ ద్రెళ్లుచు
లేచుచు లలితాంగి సంచలించుచు నరిగెన్. 84

వ. ఇట్లరుగుచున్న దమయంతి యంతికన్యస్తచరణ యయిన
దాని నాహారార్థియై యొక్కపన్నగంబువట్టికొనిన నక్కో
మలి మెదలనేరక. 85

ఆ. ఇంక నైన నన్ను నేల యేలింపవు
నాకు శరణ మగుము నాథ యనుచు
నఱచుచున్న దానియాక్రందనధ్వని
వినుచు నొక్కయెఱుకు వేగవచ్చి. 86

వ. తనపట్టినసురియ నప్పెనుబాముపదనంబు వ్రయ్యం దఱి
గిన రాహుయుక్త యయిన చంద్రరేఖయుంబోలె నజగర
ముఖంబువలన వెలువడిన యాదమయంతి నాశ్వాసించి
తత్సమీపసరోవరస్నాతను వన్యస్వాదుఫలాహారనుగాఁ జేసి
సేద దీర్చి నీ వెవ్వరిదానవు ఏకతంబ యివ్వనంబున కేల
వచ్చితి అని యడిగి మృదుభాషిణి యైన యమ్ముగుదవలన
నంతవృత్తాంతంబు నెఱింగి. 87

కవిరాజవిరాజితము. రజనికరానన మేచకకుంతల
రాజిత రాజసుతన్ విలస
ద్గజపతిగామినిఁ జందనగంధిఁ బ్ర
కాశితకాంతిసమన్వితఁ బం
కజదళలోచనఁ జూచి కిరాతుఁడు
కామనిశాతశరాహతుఁడై
నిజహృదయం బెఱిఁగించె లతాంగి క
నింద్యచరిత్రకు వేడుకతోన్. 88

ఆ. అగ్నిశిఖయుఁబోలె నంటను డాయను
జూడరాని యట్టిశుభచరిత్ర
నెఱుకలేని కఱకుటెఱుక పేక్షించెఁ గా
దనక తనకు నాయు వల్ప మైన

వ. దమయంతియు వాని నలిగి చూచి యేను బతివ్రత నైతి
నేని యిద్దురాత్ముం డైన కిరాతుండు మృతుం డయ్యెడు మని
శాపం బిచ్చిన వాఁ డప్పుడ యగ్నిదగ్ధం బయినవృక్షంబు
నుంబోలె విగతజీవుం డయి పడియె అట్లు పరమపతి వ్రతా
త్వప్రభావంబున. 90

క. బాలహృదయమునన్నృపశా,ర్దూలునిజాధీశునిలిపిదుష్టోరగశా
ర్దూలక్రూరమృగావళి,కోలినభయమందకరిగెనుగ్రాటవిలోఁ
వ. మఱియు. 92

సీ. సహకార మత్ప్రియసహకారుఁ బున్నాగ
పున్నాగుఁ దిలక భూభువనతిలకుఁ
జందన బుధహారిచందనుఁ బుష్పితా
శోక సుహృజ్జలశోకదమను
వకుళకులైకదీపకు విభీతక భయ
భీతార్తిహారు నలుఁ బ్రీతితోడఁ
గానరే కానరే కాన లోకోత్తరు
నని బ్రమానిబ్రమానికి నరిగి యరిగి

ఆ. యడుగు నడుగు లెండపడిఁ బురపురఁ బొక్క
నిర్ఝరాంతరముల నిలుచుఁ బొలుచుఁ
దరులగిరులమొడల నురుగుహాగృహములఁ
దొంగి తొంగిచూచుఁ దోయజాక్షి. 93

వ. ఇట్లు దమయంతి నిజనాథు నన్వేషించుచు భీషణారణ్యాం
బునం దిరుగునది ముందట. 94

మత్తకోకిల. వారిభక్షులు పర్ణభక్షులు వాయుభక్షులు శాకనీ
వారభక్షులు వృక్షమూలనివాసనక్తులు నై తపం
బారఁ జేయుమహామునీంద్రులయాశ్రమం బెడఁగాంచె నం
భోరుహాక్షి పురాసమార్జితపుణ్యకర్మఫలంబునన్ 95

వ. ఇట్లు మృగ వ్యాళ తస్కర కిరాత పర్వత నిరంతరం బయిన
కాంతారంబునం బుణ్యానదీతీరంబునందు నొక్కమునిపల్లె
యందు వసిష్ఠ వామదేవ వాలఖిల్య భృగునారద సదృశు
లైన మహామునులం గని నమస్కరించియున్న నమ్మునులు
దమయంతిం జూచి యచ్చెరువడి యవ్వా నీవు ఎవ్వరిదా
నవు ఇవ్వనదేవతవే దేవభామినివే దివ్యం బైన యీ తేజం
బుతో నేల క్రుమ్మరెదవు అనిన వారలకు దమయంతి యి
ట్లనియె. 96

క. వినుఁ డేఁ బుణ్యశ్లోకుం
డనఁగ సదాయజ్ఞనిరతుఁ డనఁగ ధరిత్రిన్
దనరిన నలుభార్యను స
జ్జననుత దమయంతి యనఁగ జాలినదానన్. 97

వ. విధికృతంబున నన్నుంబాసి హృదయేశ్వరుం డెట కేనియుం
బోయినఁ దదన్వేషణాసక్తచిత్త నై విపినపరిభ్రమణంబు
సేసెద ఇత్తపోవనంబు వచ్చి నలుండు భవత్పాదాభి
వందనకృతార్థుం డయి యెక్కడకుం బోయె అతని పోయిన
పల నెఱుంగురు రేని యానతిండు కొన్ని దినంబులలోనఁ

దద్దర్శనంబు సంభవిల్లనినాఁడు దేహంబు విడుతును అని
యేడ్చుచున్నదానిం జూచి కరుణించి మును లిట్లనిరి. 98

క. వనజాయతాక్షి కతిపయ
దినములఁ జూడంగఁ గాంతు దివిరి నలుని భూ
జననుతు నెప్పటియట్టుల
తనపురమున రాజ్యలీలఁ దనరెడువానిన్. 99

వ. మేము తపోదృష్టిం జూచితిమి దుఃఖింపకుండుము అని తాప
సులు తమయగ్నిహోత్రంబులతో నపార ఫల పుష్ప తరు
నదీ రమ్యతపోవనంబులతోఁ వా రందఱు నదృశ్యులైనం
జూచి దమయంతి యిది కలయో నిక్కువంబో యని విస్మ
యం బందుచుం జని ముందట నొక్కచనుపఁ గని దానిం
జూచునప్పు డందలి జనంబులు. 100

సీ. పాంసుజాలంబు పైఁ బ్రాకినఁ గరమురూ
క్షము లగు నూర్ధ్వాలకములదాని
నతిమలినం బైనయర్ధవస్త్రంబున
నావృతం బగు దేహయష్టిదాని
నాఁకలి తృష నిద్ర యనువాని నెఱుఁగక
యున్మాదినియుఁ బోలె నున్నదాని
దమయంతిఁ జూచి కొందఱు పిశాచం బని
పఱచిరి కొందఱు భయముఁ బొంది

ఆ. రందుఁ గొంద ఱధికహాసంబు సేసిరి
యడవి నేమి రోసె దనిరి కొంద
ఱవ్వ నీవు వేల్పవౌ దని కొందఱు
మొగిన కేలు మొగిచి మ్రొక్కి రంత. 101

వ. దమయంతియు సార్థవాహులం జూచి యిమ్మహాగహనం
బున నిట్టి జనసంకులంబైన సార్థంబు గానంబడియె నెట్టి
పుణ్యంబో యనుచు వారల కి ట్లనియె. 102

క. ఏను నలుభార్యఁ బుణ్య వి
హీనతఁ బతిఁ బాసి నవసి యేకాంతమ యీ
కానలఁ బరిభ్రమించెదఁ
గానరె మీ రమరసదృశుఁ గరుణాత్ము నలున్. 103

వ. అనిన దమయంతి కాసార్థవాహాధ్యక్షుండు శుచి యనువాఁ
డి ట్లనియె. 104

క. నలుఁ గాన మివ్వనంబునఁ
గల వెప్పుడుఁ గాంతు ముగ్రకరులను సింహం
బుల బుక్షంబుల నిది మ
ర్త్యుల కవిషయ మాతపంబు దూరదు దీనన్.

వ. అనిన నిచ్చనుప యెటఁ బోయెదు నని యడిగిన నిది చేది
పతియైన సుబాహుపురంబునకుం బోయెదు నని చెప్పిన
నట్లేని యేనుమీతోడ వచ్చెదనని పరమపతివ్రత పతిదర్శన
లాలసయై మునులపలుకులు దలంచుచు సార్థవాహసమూ
హంబుతోడ నరిగిన. 106

క. కసునెండ యెక్కునంతకు
నుడుగక యచ్చనుప నడచి యుగ్రాటవిలో
విడిసె బహుశీతజలముల
బెడఁ గగునొక చెఱువు నొద్దఁ బెద్దయు డప్పిన్. 107

వ. అంత. 108

సీ. అర్ధరాత్రము నప్పు డందుల కేతెంచె
గజయూథములు జలకాంక్షఁ జేసి
యంబుధివిమలజలంబు లాస్వాదింపఁ
జనుదెంచు జలధరసమితియట్లు
చనుపలో నిద్రావసక్తులై యున్నవా
రున్న తద్వీపములయుగ్రపాద
హతిఁ జేసి మర్దితు లైరి కొందఱు దంత
హతిఁ జేసి భిన్నాంగులైరి కొంద

ఆ. ఱఱచి ప్రాణభీతిఁ బఱచి మహీజంబు
లెక్కి రందుఁ గొంద ఱుక్కడంగి
చనుప యిట్టిపాటఁ బెనుపఱి యవినీతు
సిరియుపోలె నడఁగి విరిసి చెడియె. 109

వ. అట్టిసంక్షోభంబున మరణంబునకుఁ దప్పి దమయంతి యా
త్మగతంబున.

ఆ. జీవితార్థులైనజీవుల సుఖసుపు
లైనవారిఁ జంపె నఱవ నఱవ
మరణకాంక్ష నున్న మగువఁ జంపఁగ నను
మఱచె విధి కరంబు మందబుద్ధి. 111

సీ. ఇచ్చన్నుతోఁ జని యివ్వనక్లేశంబుఁ
దలఁగుదు నని బుద్ధిఁ దలఁచి యున్న
నురుతర సార్థపయోరాశిహస్తియూ
థాగస్త్యుచేఁ బీత మయ్యె నదియుఁ
దొలుమేనఁ జేసిన దుష్కృతశక్తియో
పగవంగ నాస్వయంవరము నాఁడు

సురవరు లర్థులై చూచూచు నుండంగ
నలు వరియించిన నాఁటి యెగ్గుఁ
ఆ. దలఁచి యిట్టియాపదలు సేసిరో వేల్పు
లమర కోపమునన యయ్యొ నాకు
నీవియోగ దుఃఖ మింకేమి సేయుదు
ననుచు వగచుచుండె నంబుజాక్షి. 112

వ. ఇట్లు దుఃఖించుచు దమయంతి ప్రభాతంబైన హతశేషు లయినవారలతో ననవరతప్రయాణంబులం జేదిపతిపురంబు సొచ్చి జనసంకులం బయిన రాజమార్గంబుఁ దఱియవచ్చు చున్నదాని దినకరప్రభాపటల ధూసరంబయిన దివాతనచంద్రరేఖయుంబోలె దీప్తివిహీన యై డస్సియు రమ్యాకృతి యైనదానిం బ్రాసాదతలగత యైన రాజమాత యాదమయంతిని దవ్వులం గని తనదాది కిట్లనియె. 113

తే. జీర్ణ మై కడుమాసినచీరఁ గట్టి
ధూళిధూసరాలకములు దూలుచుండ
నబల యున్మత్తవేషిణి యైనలచ్చి
కరణి నిట వచ్చుచున్నది కంటె దాని. 114

వ. అక్కోమలియందు నా కతిస్నేహం బైనయది దానిం దోడ్కొని రమ్మనిన నదియు దమయంతిం దోడ్కొని రాజమాతయొద్దకుం జనిన రాజమాతయు దానిం జూచి నీవెవ్వరిదానవు ఇట్లేల దుఃఖావేశవివశవయి యున్నదానవు చెప్పు మనిన దమయంతి యి ట్లనియె. 115

మధ్యాక్కర. జితవైరి మత్పతి జూదమాడి నిర్జితుఁడయి చనినఁ
బతితోడ నీడయుఁబోలె నేనును బాయక యరిగి

యతిబుభుక్షాతురుం డైనపతిచేత నవ్వదైవాను
మతిఁ జేసి వంచిత నైతి నొక్కచో మఱచి నిద్రించి. 116

వ. అంత నుండియు నమ్మహానుభావు నేకవస్తు నతిమనోహరు నన్వేషించుచు సైరంధ్రీవ్రతంబుఁ జేకొని వియోగానలంబు నం గంది కందమూలఫలంబుల యాహారంబుగాఁ బొద్దు వడినచోట నివాసంబుగా మృగంబుల సహాయంబుగా వనం బునంబరిభ్రమించెదనని బాష్పజలంబుల నురస్స్థలపరాగంబు పంకంబు సేయుచుఁ బలుక కున్న నాదమయంతికి రాజ మాత యి ట్లనియె. 117

క. నీవుండుము నాకడ నిం, దీవరదళనేత్రనీపతిని రోయఁగ భూ దేవోత్తములం బనిచెద, నావుడు నిట్లనియె భీమనందన నెమ్మిన్.

వ. ఏను సైరంధ్రీవ్రతంబు చేకొనియుండెద ఉచ్ఛిష్టంబు భుజి యింపను పదధావనంబు సేయను. పరపురుషులతోఁ బలుక నోప పతిన న్వేషించుపొంటె నరిగెడు బ్రాహ్మణులతోఁ బలుకుదు. అట్లయిన నీయొద్ద నుండుదు. ఒండువిధంబైన నుండనేర ననిన రాజమాత సంతసిల్లి నీ కిష్టంబైనవిధంబున నాయొద్ద నుండుము. అని దాని నతిగౌరవంబునం జేకొని యుండఁ దనకూఁతు సునంద యనుదాని సమర్పించిన.119

క. అలయకపుణ్యవ్రతములు
సలుపుచు సైరంధ్రి యనఁగఁ జైద్యేశుపురి
న్నలుదేవి యుండె నెదఁ బతిఁ
దలఁచుచు దుస్సహవియోగతాపార్థితయై. 120

వ. అట నలుండు దమయంతిం బాసి దారుణారణ్యంబులో నరుగువాఁడు ముందట. 121

చ. అవిరళవిస్ఫులింగనివహంబుల నభ్రపథంబు నంటుచున్
దవదహనం బుదగ్రతరుదాహము సేయుచునున్నఁ జూచిమా
నవపతి దాని యంతరమున న్వినియె న్నరనాథ నన్ను గా
రవమున వేగ కావనిట రమ్మనునార్తమహానినాదమున్.

క. విని శంకింపక చెచ్చెర
ననఘుం డత్యుగ్రతరదవానలమధ్యం
బున కరిగి కనియె దీనా
ననుఁ గుండలితాంగు నొక్కనాగకుమారున్. 123

వ. అన్నాగకుమారుండును నలునకుం గృతాంజలియై యేను
గర్కోటకుం డనువాఁడఁ గర్మవశంబున నొక్కబ్రహ్మఋషి
నుల్లంఘించి తచ్ఛాపంబున నెక్కడం గదలనేరకున్నవాఁడ.

క. నాలుగు దెసలను దావ
జ్వాలావళి గవిసె మండి చా నోప మహీ
పాలక న న్నొకసరసీ
కూలముఁ జేరంగ నెత్తికొనిపొమ్ము దయన్. 125

వ. నన్ను రక్షించిన నీకుం బ్రియంబు సేయనోపుదు అనిన వాని
నెత్తికొనిపోవం జులుకనై యంగుష్ఠమాత్రశరీరుండై యున్న
నెత్తికొని నలుం డతిత్వరితగతినరిగి దావవర్జితంబైనయొక్క
సరోవరసమీపంబున విడువంబోయిన నింకను బదియడుగు
లరుగుము నీకు శ్రేయఃప్రాప్తిఁ జేసెద ననిన నడుగు లెన్ని
కొనుచుం బోయి పదియవయడుగున నప్పాముచేత దష్టుండై
తనరూపంబు విడిచి వికృతరూపంబుతో నున్నయన్నలునకుఁ
గర్కోటకుం డాత్మరూపంబుఁ జూపి యి ట్లనియె. అయ్యా
నీవు నాచేత విషపీడితుండ నైతి నని దుఃఖింపవలదు ని

న్నారు లెటింగిన నెగ్గగుంగావున వికృతశరీరుం జేసితి. ఎంత కాలంబు నీశరీరంబున నావిషం బుండునంతకాలంబును నీకు విషోరగ రాక్షసపిశాచశత్రునివహంబువలనిభయంబు లేదు. సర్వసంగ్రామజయంబును భార్యాసంగమంబును నెప్పటియట్ల రాజ్యవిభవంబు నగు నీ కెప్పుడేనినిజరూపంబు సేకొననిష్టం బగు నప్పుడ నన్నుఁ దలంపుము. ఈవస్త్రంబు నీయొద్దకు వచ్చు.దీనిధరియించుడు నిజరూపప్రాప్తియగునని వరంబిచ్చి వెండియు నిట్లనియె. 126

మధ్యాక్కర.

ఇలఁ బ్రసిద్ధుఁడు ఋతుపర్ణుఁ డనెడుమహీశుఁ డిక్ష్వాకు
కులజుండు నీకు సేవ్యుఁడగు నాతనిఁ గొలిచి యుండుండు
మలయ కీ వతనికి నశ్వహృదయాఖ్య మగువిద్య యిచ్చి
వెలయ నతనిచేత నక్షహృదయ మన్విద్యఁ జేకొనుము.127

వ. మఱియు బాహుకుం డనునామంబుతో సూతవృత్తి నుండుము అని హితోపదేశంబు సేసి కర్కోటకుం డదృశ్యుం డైన దద్వచనంబున నలుం డయోధ్యాపురంబునకుం జని ఋతుపర్ణునిం గని యేను బాహుకుం డనువాఁడ అశ్వశిక్ష యందుఁ గుశలుండ అన్నసంస్కారంబును శిల్పంబులు పెక్కులు రచియింప నేర్తు. భవత్సేవార్థినై వచ్చితి. అనిన వానికి ఋతుపర్ణుం డి ట్లనియె. 128

క. నాయొద్ద నుండు దేని మ
దీయరథాశ్వములగమనధృతి శీఘ్రముగాఁ
జేయుము నావుడు నట్టుల
చేయుదు నని నలుఁడు వాని సేవించె మదిక్. 129

వ. ఇట్లు ఋతుపర్ణునొద్ద నశ్వాధ్యక్షుండై దుష్టాశ్వంబుల వశగతంబులఁ జేయుచు నశ్వవరంబుల నారోహణంబుల శిక్షించుచు రసవంతంబుగ నన్నసంస్కారంబు సేయుచు ఋతుపర్ణుచేత నియుక్తులైన వార్ష్ణేయజీవలులు దనకు సహాయులుగాఁ బ్రచ్ఛన్నుండై యుండి యొక్కనాఁ డేకాంతంబున దమయంతిం దలపోసి దనరాకఁ దలంచి. 130

సీ. ఇభరాజగమన నీ వెందుల కరిగితి
వుడురాజవదన యెం దున్నదాన
వబల యెవ్వరిచేత నడవులలోఁ బట్టు
వడి తశనాపేక్షఁ బఱచుచున్న
యుగ్రమృగంబుల యుదరంబులో నున్న
దానవే నీతల్లిదండ్రులకడ
ధృతి నున్నదానవే దేశాంతరంబుల
నున్నదానవె యంచు నుదితమదన
ఆ. హతివిమోహితాత్ముఁడై హృదయేశ్వరిఁ
దలఁచి రాత్రియెల్లఁ దాపమునను
నిద్ర లేక వంది నిట్టూర్పు లూర్చుచు
నుండె నలుఁడు శోక ముత్కటముగ. 131

వ. అతని ప్రలాపంబు విని జీవలుం డాత్మగతంబున. 132

క. అఱపొఱడుఁ గుఱుచచేతులు
నోఱవశరీరంబుఁ గలిగి యొరులకుఁ జూడఁగా
గొఱగా కుండియు మన్మథు
నోఱుపులఁ బడియెడు నితండు యువతీప్రియుఁడై. 133

వ. వీనిచేతఁ దలంపఁబడియెడువనిత వీనికంటె లెస్సగాకున్నె

యనుచు బాహుకునొద్దకు వచ్చి నీతలంచుచున్న భార్యకు నీకు నేల వియోగం బయ్యె నని యడిగిన బాహుకుం డి ట్లనియె. 134

ఆ. నన్ను జూచి నగరె నలినాక్షి నాకేల
విప్రయోగ మేల వినవె తొల్లి
యేలయో యెఱుంగ నేను మందప్రజ్ఞుఁ
డనుభవించు దనలతాంగిఁ బాసి. 135

వ. దాని నన్వేషించి యెందునుం గానక పరిలాపించినం దత్ప్రకారం బే ననుకరించితినని చెప్పి యి ట్లయోధ్యాపురంబున బాహుకనామంబుతోఁ బ్రచ్ఛన్నుం డై నలుం డుండెనంత నట విదర్భేశ్వరుండు నలురాజ్యభ్రంశంబు విని కూఁతురు నల్లుండు నెటఁ బోయిరో యెట్లున్నవారో యని శోకించి.

క. వారల రోయఁగఁ బంచె న
పారబలుం డిష్టు లైన బ్రాహ్మణుల సదా
చారుల విద్వాంసుల స
త్కారంబులఁ దనిపి వారిఁ గడునెయ్యముతోన్. 137

వ. మఱియు నలదమయంతు లున్నచో టెఱింగి వచ్చినవారికి వేయిగద్యాణంబు లిత్తు ననియు వారలం దోడ్కొనివచ్చు వారికి గోసహస్రంబులు నగ్రహారంబులు నిత్తుననియుఁ బలికి పంచిన. 138

క. జగతీచక్రమునం గల
నగరమహాగ్రామపక్కణంబులు గలయన్
జగతీదేవోత్తము లి
మ్ముగ రోసిరి నిఖిలదేశముల కరిగినడిన్. 139

వ. అందుసుదేవుండను బ్రాహ్మణుండు చేదిపతియైన సుబాహు
పురంబునకుం జని పుణ్యాహవాచనంబు సేయింపం బోవు
బ్రాహ్మణులతో రాజగృహంబు సొచ్చి యంతఃపురంబున
సునందసహితయై యున్నదాని ధూళిధూసరయై ధూమ
జాలనిబద్ధయైన యగ్నిప్రభయునుం బోలె నీలాభ్రసంవృతం
బైన చంద్రరేఖయుంబోలె బహుపంకవిమగ్నయైనమృణాలి
యుంబోలె నేర్పడకున్నను దదీయ భ్రూయుగ్మ మధ్యగతం
బైనసూక్ష్మలక్షణంబిమ్ముగా నిరీక్షించి దమయంతిగ నెఱింగి
యాత్మగతంబున నిదిపతివియుక్తయై శుష్కప్రవాహంబైన
నదియునుం బోలె శూన్య కమలంబైన నళినియునుంబోలె
నొప్పకుండియుఁ దనపతివ్రతాత్వంబున నొప్పుచున్నది. 140

తే. అనపహార్యంబుఁ దేజోమయంబు సర్వ
గుణములకు నలంకారంబు గురుతరంబు
భామలకుఁ బతిభక్తియ పరమమైన
భూషణం బిట్టివే పెఱభూషణములు. 141

వ. రోహిణికిఁ జంద్రసమాగమంబునుం బోలె దీనికి భర్తృ
సమాగమం బెన్నండయ్యెడునో తుల్యశీల వయోరూపాభి
జాత్యలైన నలదమయంతులొక్కట నుండంజూచి విదర్భే
శ్వరుం డెన్నండు కృతార్థుం డయ్యెడునో యంచునల్లస
దమయంతి కిట్లనియె. 142

తే. అవ్వ నీతల్లిదండ్రుల కాత్మజులకు
బంధుజనులకుఁ గుశలంబు భామనీదు
కుశల మెఱుఁగునంతకు వగఁగూరి వగచు
చున్నవారు వారలవంత యుడగునింక. 143

వ. దేవీ యేనుభవద్భ్రాతృసఖుండ సుదేవుం డనుబ్రాహ్మణుండ విదర్భేశ్వరుండు నీయున్నచో టెఱుంగం బెక్కండ్రు బ్రాహ్మణులం బుచ్చిన నే నిందులకు వచ్చి నాపుణ్యంబున నిన్ను గంటి ననిన దమయంతి వాని నెఱింగి తన తల్లిదండ్రుల బాంధవులం బ్రత్యేకంబ యడిగి యశ్రుజలంబు లురుల నేడ్చుచున్నం జూచి యేలకో యిప్పుడు సైరంధ్రి యేడ్చుచున్నయది యని సునంద రాజమాతకుం జెప్పి పుచ్చిన. 144

క. చను దెంచె నంతిపురమున
వనితానివహంబుతోడ వారిజదళలో
చన రాజమాత నృపనం
దన యగు దమయంతి కడకుఁ దద్దయు వేడ్కన్. 145

వ. ఇట్లు వచ్చి తమలో మాటలాడుచున్న బ్రాహ్మణునిం దమయంతిం జూచి రాజమాత బ్రాహ్మణున కిట్లనియె అయ్యా యిది యెవ్వనికూఁతురు? ఎవ్వనిభార్య? ఏమికారణంబునఁ దనభర్తను బాంధవులనుం బాసి పుణ్యవ్రతంబులు సలుపుచున్నయది. దీని నీ వెట్లెఱింగితి విక్కోమలినామం బేమి యని యడిగిన సుదేవుం డి ట్లనియె. 146

మధ్యాక్కర. నలినాక్షి యిది విదర్భేశుతనయ పుణ్యశ్లోకుఁడైన
నలు దేవి దమయంతి సుమ్ము విధికారణంబున రాజ్య
చలితుఁడై నిజనాథుఁ డరుగఁ దోడన చనె ననువార్త
వెలయంగవిని వారిరోయఁ బంచెభూవిభుఁడుబ్రాహ్మణుల

వ. ఏ నిందులకు వచ్చి మీచేత సురక్షిత యై యున్న యిక్కోమలిం జూచి భ్రూమధ్యంబునం బద్మనిభం బై విభూత్య

ర్థంబుగా విధాతృనిర్మితం బైనపుణ్యలక్షణంబు పాంసుపట
లచ్ఛన్నం బయియున్న నుపలక్షించి రాజపుత్రింగా నెఱిం
గితి ననిన సునంద శుద్ధోదకంబుల దాని భ్రూమధ్యంబుగడి
గిన నదివిస్పష్టంబగుడు నందఱు నాశ్చర్యం బందిరంత. 148

సీ. ఆనందభరితాత్మయై రాజమాత య
క్కమలాక్షిఁ బ్రీతితోఁ గౌఁగిలించి
కొని తల్లి నీవు నాకూఁతుర వేను నీ
జననియుఁ బేర్మి దశార్ణరాజు
తనయల మదియు విదర్భేశుసతి యయ్యె
నే వీరబాహున కింతి నైతి
ననిన నయ్యువ్విద నతివినయంబుతో
నలుదేవి మ్రొక్కి సునంద నెత్తి

ఆ. కొని కరంబు నెమ్మిఁ గొన్నిదినంబు లం
దుండి యిట్టులనియె నొక్కనాఁడు
దేవి యిదియు నదియు ధృతినాకుఁ బుట్టిన
యిండ్లు కడుసుఖంబ యిందు నందు. 149

వ. అయినను దల్లిదండ్రుల ననుజుల నాత్మజులంజూచెడు వేడ్క
యుల్లంబునం బుట్టినయది. విదర్భకుంబోయెద నానతిమ్మని
కృతాంజలియైన దమయంతి నతిస్నేహంబున సుబాహు
జనని సుత ప్రేషితంబులతో స్వర్ణరత్నమయ యానంబున
నునిచి పుచ్చిన. 150

ఉ. భామవిదర్భకేఁగి తనబంధుజనంబుల యొద్దనుండియుఁ
గోమల దేహసౌఖ్యమునకు న్వొలియై మలినార్ధ వస్త్రముఁ

భూమిరజంబు నంగమునఁ బొల్పగుచుండఁగ నుండె జీవిత
స్వామిని జేశుఁజూచు దివసంబులు గోరుచుసువ్రతంబుతోఁ.

వ. అట్లు భర్తృవియోగాతురయైన దమయంతి ప్రాణంబుభరి
యింపనోపక యొక్కనాఁ డేకాంతంబునఁ దనజనని కిట్ల
నియె. 152

క. శోకాపనోదిఁ బుణ్య
శ్లోకు నలుని రోయఁ బనుపు శుభచరితుఁ దదా
లోకన విహీననై పర
లోక కృతావాస నగుదు లోకంబెఱుఁగన్. 153

వ. అనిన నదియును గూఁతు నభిప్రాయంబు భీమున కెరిం
చిన నాతండు నలుమార్గణంబున బుజుమార్గులైన బ్రాహ్మ
ణుల నియోగించినం దనపతి నన్వేషింప నరుగుబ్రాహ్మణు
లకు దమయంతి యి ట్లనియె. 154

ఆ. నైషధేశ్వరుండు నలుఁ డిప్పు డసమర్థుఁ
డగుటఁజేసి తన్ను నన్యు లెఱుఁగ
కుండ నుండుఁ గాననురు సభాంతరముల
కరిగి యరిగి యిట్లు లనుఁడు మీరు. 155

సీ. సత్యనిత్యుండవు సతి నింతి వర్జించి
దానివస్త్రార్థంబుఁ దఱిగి నీవు
పరిధానముగఁ జేసి పాడియే పోవంగ
భార్య భర్తయు నాఁగఁ బరఁగు ధర్మ
మది మిథ్య యయ్యె నీయందు నీ కిట్టి ని
ర్దయబుద్ధి చేకొనఁ దగునె యట్టి
సాధ్వికిఁ గరుణాప్రసన్నుండ వగు మని
యెల్లచోఁ బలికిన నెవ్వఁడేని

ఆ. పలుకుఁ బడఁగ నోడి ప్రతివచనంబిచ్చు
నతఁడ నలుఁడు గాఁగ నతిముదమున
నెఱిఁగి తన్ను నతని కెఱిఁగించి తోడ్కొని
రండు రానినాఁడురం డెఱింగి. 156

వ. అని పంచినం బనిపూని బ్రాహ్మణులు దమయంతికఱపిన పలుకు లెల్ల సకలదేశాధీశసభలం బలికి యెందునుం గానక వచ్చిరి. అందుఁ బర్ణాదుం డనుబ్రాహ్మణుండు దమయంతి కి ట్లనియె. నే నయోధ్యకరిగి నీకఱపిన పలుకు లెల్ల ఋతుపర్ణుసభం బలికిన నొక్కపురుషుండు కుఱుచచేతులవాఁడు ఋతుపర్ణునొద్ద నూఱుగద్యాణంబుల జీవితంబు వాఁడు శీఘ్రయానకుశలుండు సూపక్రియానిపుణుండు విరూపాంగుండు బాహుకుం డనునశ్వశిక్షకుండు విని నన్ను నేకాంతంబునకుం బిలిచి వెలవెల నగుచుదీర్ఘనిశ్శ్వాసపురస్సరంబుగా ని ట్లనియె. 157

ఆ. పురుషునందు దోషపుంజంబు గలిగిన
నెఱిఁగి యెద సహించునేని భార్య
పురుషునం దభీష్టభోగంబు దేహాంత
రంబునందు ధర్మరతియుఁ బడయు 158

వ. అని యొం డెద్దియుం బలుకక తననివాసంబునకుఁ బోయె నని చెప్పిన విని పెద్దయుం బ్రొద్దు చింతించి నలుండు కాని వాఁడు ప్రతివచనం బేల యిచ్చు నింకను వలనువారలం బంచియాతని నిమ్ముగా నెఱుంగవలయునని జననీ జనకుల యనుమతంబున సుదేవు రావించి వానికిట్లనియె. 159

క. నన్నెఱిఁగి తెచ్చినట్ల జ
గన్నుతు నలు నెఱిఁగి తెమ్ము కౌశలమున వి
ద్వన్నాథ సర్వగుణసం
పన్నుండవు నీవ యెందుఁ బరికింపంగన్. 160

క. అరుగు మయోధ్యకు దేశాం
తర విప్రుఁడవై రవిప్రతాపోన్నతు ను
త్తర కోసలేశు భాంగా
సరినిం గను మనఘ సమరసము ఋతుపర్ణున్. 161

వ. మఱియు విదర్భావిభుండగు భీముండు నలు రోయం బంచి యెందునుంగానక దమయంతికి ద్వితీయస్వయంవరంబు రచియింపం బూనిన నందులకు భూవలయంబునం గలరాజు లెల్లరును బోయెదరని యతి త్వరితంబుగా ఋతుపర్ణునకుం జెప్పుము అని పంచిన సుదేవుం డయోధ్యా నగరంబున కుం బోయి ఋతుపర్ణుం గాంచి విదర్భాపురంబున దమయంతీ ద్వితీయ స్వయంవరం బెల్లి యయ్యెడు నని చెప్పిన విని ఋతుపర్ణుండు బాహుకుం జూచి నాకు దమయంతీ ద్వితీయస్వయంవరంబు చూడ నొక్కనాఁడ విదర్భకుం బోవ లయు నీయశ్వనైపుణ్యంబుఁ బ్రకాశింపం జేయుము. అనిన నట్ల చేయుదునని నలుండు దన మనంబున దుఃఖించి.

ఆ. అడవిఁ దన్నుఁ బాసి యరిగిన నలిగి కా
కున్నె నిట్లుచేయ నువిద గడఁగె
నిట్లయేని కూర్తురింతులు మాకని
విశ్వసించువారు వెడఁగు లెందు. 163

ఆ. సాధ్వి నాకుఁ గూర్చు సంతతి కలయది
చెలువ యిట్టులేల చేయు నైన
నెఱుఁగవలయు నేని నే ఋతుపర్ణుతోఁ
బోదు నని నలుండు బుద్ధిఁ దలఁచి. 164

వ. తొల్లి వార్ష్ణేయుండు దెచ్చిన తనరథంబునందు హయంబుల
నాలక్ష్యమాణశుభలక్షణంబులు వాయువేగంబులు నయిన
వానిఁ బూన్చికొని వచ్చి ఋతుపర్ణుం డారథం బెక్క
నప్పుడు హయంబులు మ్రొగ్గినం జూచి యిప్పేద గుఱ్ఱంబు
లతిదూరం బెట్టు పోవనోపు నొండు గుఱ్ఱంబులం బూన్పు
మనిన బాహుకుం డిట్లనియె. 165

క. అవనీశ యీహయంబులు
పవనగతిం బఱచుఁ బ్రొద్దువడకుండఁగ నే
డ విదర్భకు ననవుడు విని
కువలయపతి మెచ్చి బాహుకున కిట్లనియెన్. 166

వ. అట్లయిన నీహయతత్త్వ కౌశలం బెఱింగి నీకు నభిమతంబో
నరింతునని రథం బెక్కి బాహుకవార్ష్ణేయ సహితుండయి
యరుగు వాఁడు. 167

మధ్యాక్కర. ఎదురను దవ్వులఁ జూచినపొడవులెల్లఁ దత్క్షణము
కదియఁగా నవ్వి యెంతయును దవ్వయి కనఁబడఁ బిఱుఁద
నిది దినేశ్వరు రథమో యసూరుఁడో యితఁడంచు నపుడు
హృదయమునను గడు విస్మయం బందె నిక్ష్వాకుకులుఁడు.

వ. వార్ష్ణేయుండును విస్మయంబు నొంది తనమనంబున. 169

క. ఈతండు శాలిహోత్రుఁడో
మాతలియో నలుఁడొ యొరులు మానవులు జవోఁ

పేతముగ నిట్లు రథహాయ
నీతి యెఱుంగుదురె ధారుణీవలయమునన్. 170

వ. వయోవిద్యావైభవంబుల నితండు నలుంబోలెడి వికృతరూపధరుండైనకారణంబేమియొ మహాపురుషులు దేవయుక్తులై ప్రచ్ఛన్నవృత్తి నుండుదురు వారి నెఱుంగంబోలునె అనుచుఁ జనునప్పుడు ఋతుపర్ణుండు దనయుత్తరీయంబు జాఱి భూతలంబునం బడిన మరలి చూచి బాహుకా వార్ష్ణేయుండుపోయి యుత్తరీయంబుఁ దెచ్చునంతకు రథగమనం బించుక మందంబు సేయు మనిన బాహుకుండునగి నీయుత్తరీయంబు వడినయెడ యిచ్చోటికి నొక్కయోజనంబుగలదు వార్ష్ణేయుం డెట్లు దేనేర్చునని రథగమనవేగమాహాత్మ్యంబు సెప్పుచు ననేక దేశంబులు గడచి చన నొక్కయెడ నగణ్యాపర్ణఫలశాఖాలంకృతం బైనవిభీతకవృక్షంబుఁ గని ఋతుపర్ణుండు బాహుకున కిట్లనియె. 171

ఆ. ఎల్లవారు నెఱుఁగ రెల్లవానిని భిన్న
విషయు లెల్లవారు విద్యలందుఁ
దొలఁగ కే నెఱుంగుదును దృష్టిమాత్రన
సకల మైనవస్తుచయముసంఖ్య. 172

వ. ఇవ్విభీతకంబున ఫలపర్ణసముదాయసంఖ్యఁ జెప్పెద వినుము. ఈ రెండుశాఖలం గలపర్ణఫలంబులు పదివేలునొక్కండు తక్కినశాఖలం గలయవి రెండువేలుందొంబదేను అనిన బాహుకుండు విని వీని నెన్ని కానినిశ్చయింపనేర నని రథంబు నిలిపి యావృక్షం బాక్షణంబ యురులంద్రోచి

యమ్మ్యోశాఖల యాకులుఁ బండులు నెన్నిన ఋతుపర్ణుఁడు
సెప్పిన యన్నియు నైన నచ్చెరువడి యవ్విద్య నాకుపదే
శింపవలయు నని యడిగిన ఋతుపర్ణుం డిట్లనియె. 173

క. ఇది యక్షహృదయ మనఁగా
విదితంబగు విద్య దీని విధ్యుక్తముగా
మది నెఱుఁగు నరుఁడు సంఖ్యా
విదుఁడగు దుష్కృత కళంక విషముక్తుఁ డగుఁ. 174

చ. సకల గుణప్రసిద్ధుఁడగు సర్వహితుండగుఁజూవె యంచు బా
హుకునకుఁ బ్రీతితోడ విధియుక్తముగా నుపదేశమిచ్చె న
త్యకుటిలబుద్ధి నక్షహృదయంబు కరంబు రయంబుతో విద
ర్భకుఁజను వేడ్కఁ జేసి ఋతుపర్ణుఁడు పూర్ణమనఃప్రసన్నుఁడై.

వ. ఇట్లు నలుండు ఋతుపర్ణుచేత నక్షహృదయంబుఁ బడసి సం
తుష్టుండయి నీకు నశ్వహృదయంబిచ్చెదఁ బరిగ్రహింపుము.
అనిన ఋతుపర్ణుం డట్ల చేసెద నంతకు నీయందయుం
డనిమ్ము అది నావలచినప్పుడ చేకొనియెద ననియె. అంత
నయ్యక్షహృదయ సామర్థ్యంబున నప్పుడ. 176

క. నలుఁ దొల్లి యాక్రమించిన
కలి కర్కోటక విషంబుఁ గ్రక్కుచు నోడలఁ
వెలువడి నలునకు విహితాం
జలియై తన్నెఱుఁగఁజెప్పెఁ జంచలుఁ డగుచుఁ. 177

ఆ. వానిఁజూచి నలుఁడు దానల్గి శాప మీ
నున్నఁ గలియెఱింగి నిన్నుఁ బొంది
యహి విషంబుచేత ననయంబు దగ్ధుండ
నైతి నింకనాకు ననఘ సైఁపు. 178

వ. నిన్నుఁ గీర్తించిన జనులు నావలని భయంబుఁ బొందరు. నా
కుం గరుణింపుము అనిన నలుండు కోపం బుడిగె కలియు
నవ్విభీతకవృక్షంబు నాశ్రయించె. అది మొదలుగా నవ్వి
భీతకం బప్రశస్తంబయ్యె అట్లు నలుండు వికృతరూపమా
త్రంబుదక్క దక్కినదుష్కృతంబులవలన విముక్తుం డయి
రథంబెక్కి యతివేగంబున ఋతుపర్ణవార్ష్ణేయసహితుం డై
విదర్భకుం జనియె అంత సాయాహ్నంబున. 179

క. మానుగ ఋతుపర్ణుఁడు భీ
మానుజ్ఞాతుఁ డయి చొచ్చెనాప్రోలు రథ
ధ్వానంబు మ్రోయుచుండఁగ
నానాదిఙ్ముఖములను ఘనధ్వనివోలెన్. 180

సీ. దమయంతి యారథధ్వని విని యిది నలు
రథఘోషమని యనురాగ మొంది
నలు నిషధేశుఁ బుణ్యశ్లోకు లోకోప
కారకుఁ జూడంగఁగంటి ననుచు
ఘనభుజుఁ జూడంగఁ గాననినాఁడుఁ ద
ద్భుజపరిరంభణమునను సుఖము
బడయనినాఁడును బ్రాణముల్ విడుతు నే
నని తలంచుచుఁ గమలాయతాక్షి

ఆ. యారథాధినాథుఁడై వచ్చు ఋతుపర్ణుఁ
జూచి యప్పు డధికశోకతప్త
యగుచు నుండెనంత నాఋతుపర్ణుండు
భీముఁ గానవచ్చెఁ బ్రియముతోడ. 181

వ. భీముండును వానిం బూజించి యొక్కరమ్యహర్మ్యంబున

విడియించిన ఋతుపర్ణుం డప్పురంబున స్వయంవరం బను శబ్దంబు వినం గానక యాత్మగతంబున. 182

క. ధరణిం గలరాజు లిం దె
వ్వరు వచ్చినవారు లేరు వైదర్భి యొరుఁ
వరియింప నంత ధర్మే
తరచరితయొ యనుచు నుండెఁ దద్దయు లజ్జన్. 183

వ. బాహుకుండును రథశాల రథాశ్వంబుల బంధించి రథ సమీపంబున విశ్రమించియుండునంత దమయంతి బాహుక వార్ష్ణేయులతోడ వచ్చిన ఋతుపర్ణుం జూచి విఫలమనోరథ యై యుండనోపక కేశిని యనుదానిం బిలిచి ఋతుపర్ణ నయోధ్యాపతింగా వార్ష్ణేయు సూతపుత్రుంగా నెఱింగితి బాహుకుం డనువాఁ డెవ్వండో వానియందు నాహృదయంబు కరంబు ముదితం బగుచున్నయది మనపర్ణాదునకుఁ బ్రతివచనం బిచ్చినవాఁడు వాఁడకావలయు వాని కడకుం బోయి యెఱింగి రమ్మని పంపిన నదిపోయి బాహుకుం గని దమయంతి నీకుశలం బడుగఁ బుత్తెంచె నిందుల కేమికారణంబున వచ్చితిరి అనిన దానికి బాహుకుం డిట్లనియె. 184

క. ప్రియమున దమయంతి పున
స్స్వయంవరము సేయఁ గడఁగి సకలక్షత్రా
న్వయపీరుల రావించిన
నయనిధి ఋతుపర్ణుఁ డొక్కనాఁటన వేడ్కన్. 185

క. వినవె శతయోజనంబులు
చనుదెంచె నయోధ్యనుండి సరి యిందుల కా

తని సారథి నై యిట నే
నును వచ్చితి వానితో మనోవేగమునన్. 186

వ. నావుడు మూఁడవవాఁ డెవ్వఁ డని యడిగిన నక్కేశినికి
బాహుకుం డి ట్లనియె. 187

క. నలు రథచోదకుఁ డతఁ డ
త్యలఘుఁడు వార్ష్ణేయనాముఁ డనవుడు వాఁ డ
న్నల భూపాలకు వోయిన
వల నిది యని యెఱుఁగునో యన వాఁ డి ట్లనియెన్.188

వ. వార్ష్ణేయుండును నలుపుత్త్రుల విదర్భేశ్వరునొద్దం బెట్టిపోయి
నలురాజ్యభ్రంశంబు విని ఋతుపర్ణుఁ గొలిచి యుండె.
ఆతండును నలు నెఱుంగఁడు 189

క. నలుతో నొక్కట నరిగిన
నలినాయతనేత్త్రి భీమనందన యొండెన్
నలుఁ డొండెఁ గాక యెఱుఁగర
నలు నొరులకు నెఱుఁగఁ గారణము గలదె మహిన్. 190

వ. అనిన విని కేశిని యి ట్లనియె. 191

సీ. అడవిలో వస్త్త్రార్థహారి యై దయ లేక
ప్రాణేశ్వరుఁడు దన్నుఁ బాసి చనిన
నాఁటివస్త్త్రార్థంబు నలినాక్షి యిప్పుడు
పరిధానముగఁ బాంసుపటలమలిన
మగుచున్న తనువుతో వనయంబు జడగొన్న
యలకావలుఁతోడ నవనితలము
శయనంబుగా ధర్మచారిణి దమయంతి
యనఘ వ్రతంబుల నాచరించు

ఆ. నతని కరతలద్వయావమర్దితము లై
కందియును మహాసుగంధకుసుమ
తతులు తొంటియట్ల తమకంపు విడువక
యుండు నతని తేజ మున్నతంబు. 195

వ. అనిన విని దమయంతి వెండియుఁ గేశినిం బిలిచి బాహుకు
వండిననంజుళ్లు దెప్పించి యాస్వాదించి బాహుకునందు
నలులక్షణంబులు గలుగు టెఱింగియు నూఱడ నోపక
వానిపాలికిఁ గొడుకునుం గూఁతునుం గేశినితోడఁ బంచిన
నక్కుమారునిఁ గూఁతుం జూచి. 196

ఆ. వశముగాక బాష్పవారి యొల్కుచు నుండఁ
గొడుకుఁ గూఁతు నెత్తికొని నలుండు
హర్షపులకితాంగుఁ డై నిజాంకతలంబు
నందు వారి నునిచి యాదరమున. 197

వ. అక్కేశినిం జూచి యక్కుమారు లిద్దఱు నాకొడుకునుం
గూఁతునుం బోలిన వీరి నెత్తికొని దుఃఖించితి నని తన్నే
ర్పడకుండం బలికి దాని కి ట్లనియె. 198

క. నీ విటఁ బలుమఱు వచ్చుచుఁ
బోవుచు నునికిఁ గని చిత్తముల నొండుగ సం
భావింతు రితరజనములు
కావున రావలవ దింకఁ గార్యార్థిని వై. 199

వ. ఏము దేశాంతరంబుననుండి వచ్చినయతిథులము నీకు మా
తోడిదేమి. అనినఁ గేశినియుఁ గ్రమ్మఱవచ్చి బాహుకు
మార్గం బంతయు దమయంతికిం జెప్పిన నది సంతసించి నిజ
జనని కి ట్లనియె. 200

ఉ. సందియ మేల సర్వగుణసంపదఁజూడఁగ బాహుకుండు భూ
వందితుఁడైన నైషధుఁ డవశ్యము దానగు నామనంబు నా
నందముఁబొందుచున్న దిఘనంబుగ వాఁడిటవచ్చువాఁడొ యే
నందుల కేఁగుదాననొ నయంబుగ నానతియిమ్ము నావుడున్.

వ. అది యప్పుడ భీము ననుమతంబున దమయంతి యొద్దకు
బాహుకు రావించిన. 202

క. చను దెంచి యందు దీనా
నన నవిరళపంకమలిననతగాత్రఁ దప
స్విని నతికృశ దమయంతిం
గనియె నలుం డుదితబాష్పకణకలితముఖిన్. 203

క. దమయంతి నలుని వికృతాం
గముఁ జూచియు నతని నన్యుఁగా వగనక నె
య్యమునను లజ్జను భయ సం
భ్రమమున వినతాత్మ యగుచుఁ బతి కిట్లనియెన్. 204

వ. విజనంబైన విపినంబున నలసి నిద్రవోయిన యబల నతిసాధ్వి
ననువ్రత నగ్నిసన్నిధిం బాణిగ్రహణవిధిలబ్ధ యైనదానిం
బాసి నలునట్లు నిర్దయులై యరిగినవారలొరు లెవ్వరు లేరు

క. సురవరులను మెచ్చక తను
వరియించిన నన్నుఁ బుత్రవతి నేలకొ చె
చ్చర విడిచె నాతనికి ని.
ష్కారణున కే నేమి యెగ్గు గావించితినో. 206

వ. ప్రాణసమాన వైననిన్ను విడువ నోడ కుండు మనిన య
ప్పలుకు లేల మఱచెనో యని శోకతప్తం బైనతనహృదయంబుఁ దడుపుచున్నదియుంబోలె బాష్పధారల నుర

స్థ్సలంబుఁ దడుపుచున్న దమయంతింజూచి దుఃఖాకులుండై
నలుం డి ట్లనియె. 207

తే. కలిసమావిష్టమతి నయి కష్టవృత్తి
నట్టియిడుమను బడితి నే నది మదీయ
తపము బలమున దుష్కర్మదహనమునను
నష్ట మై పోయె నిప్పుడు నన్ను విడిచి. 208

వ. ఏ నిందులకు నీతదర్థంబు వచ్చితి నది యట్లుండె, నన్ను
ననురక్తు ననువ్రతుఁ దలంపక యన్యాపేక్షంబున స్వయం
వరంబు రచించు టది కులస్త్రీధర్మంబుగాదు రాజులనెల్ల నీ
స్వయంవరంబునకు రావించుటం జేసికాదె ఋతుపర్ణుండు
వచ్చె. అనిన వెఱచి కృతాంజలియై దమయంతి యిట్లనియె.

తే. నిన్ను రోయంగ విప్రులు నెమ్మి నరిగి
పలికి రెల్లచో నాచేతఁ బలుకఁబడియు
యందుఁ బర్ణాదుఁ డనువిప్రుఁ డయ్యయోధ్య
కేఁగి ప్రతివచనంబున నెఱిఁగె నిన్ను. 210

వ. ఆపర్ణాదువలన నెఱింగినదాననై నిన్నిట రావించు నుపా
యంబుఁ దలంచి యెల్లి దమయంతీ ద్వితీయ స్వయంవరం
బగునని ఋతుపర్ణుకడం బ్రకాశింప సుదేవుండనుబ్రాహ్మణుం
బుత్తెంచితి. 211

క. నరవరుఁడు నలుఁడు కాకె
వ్వరు శతయోజనము లొక్కవాసరమున వ
త్తురు నరు లూరు లని దీనిం
బరికింపఁగ వేఁడి యిట్లు పంచితి నధిపా. 212

ఉ. ఏ నతిపాపభావమున నెగ్గుదలంపఁ దలంప కొండుగా

నానతవైరి నీయడుగు లంటఁగ నోపుదు నట్లు యైన న
స్నినలినాప్తుఁ డీయనలుఁ డీమృగలాంఛనుఁ డీసురోత్తముల్
జాను వడంగ నాక్షణమ చంపరె కోపపరీతచిత్తులై. 213

వ. అనుచున్న యవసరంబున నఖిలభూతాంతర్గతుండై నవాయు
భటారకుం డెల్లవారును విని నాకాశంబున నుండి నలున
కిట్లనియె. 214

చ. అమల చరిత్ర నిట్లు దమయంతిఁ బతివ్రతఁ బల్కెదేన్నృపో
త్తమ విను దీనియందు విదితంబగుశీలనిధిఁ సుధాంశుఁడున్
గమలహితుండు నేనుఁదగఁగాచితి మొక్కట మూఁడువర్షముల్
గొమరుగ దీనిఁ జేకొనుము కోమలి నీకనురక్తనావుడున్.

క. కురిసె మరుద్వచనానం
తరమున సురపుష్పవృష్టి తడయక మ్రోసెన్
సురదుందుభినాదంబులు
గరము ప్రశస్తముగ వీచెగంధవహుండున్. 216

వ. ఇట్లెల్లవారికి నాశ్చర్యంబుగా వాయుదేవుండు తన్నెఱింగించి
దమయంతీ పతివ్రతాగుణంబులును బతియందలి యకృ
త్రిమానురాగంబును జెప్పిన విని నలుండు పరమప్రమోద
పరిపూర్ణహృదయుండై తత్క్షణంబ కర్కోటకుం దలంచి
వానియిచ్చినపుట్టంబు నైఁ బెట్టుకొని నిజరూపంబుఁదాల్చిన

ఉ. ఆయతబాహుఁ దప్తకనకాంచితవర్ణు మనోజరూపు నింద్రా
యితు సూర్యతేజు నిషధప్రభు నన్నలుఁ జూచి పద్మప,
త్త్రాయతచారునేత్ర దమయంతి కరంబు ముదంబునొందిల,
క్ష్మీయుత యయ్యె బంధులకు మిత్రులకున్ హృదయ
ప్రియంబుగన్. 218

వ. ఇట్లు సంగతులైన యయ్యిరువురకువిరహపరితాపంబుతోన శరీరమలినత్వంబు వాసె పరస్పరానురాగంబుతోన విభూషణవిశేషంబులు విలసిల్లె. అంత నంతయు విని భీముండు జాతసస్యయైనవసుధతోయసంప్రాప్తి నాప్యాయితయైనట్లు అజ్ఞాతచర్యం డయినపతింబడసి పరమసంతుష్టహృదయయై చంద్రుతోఁగూడిన రాత్రియుంబోలె నొప్పుచున్న దమయంతిం జూచి సంతసిల్లి తనపురంబునం దష్టశోభనంబులు దేవగృహంబులయందు విశేషపూజలు సేయించె. అట్టిమహోత్సవం బెఱింగిఋతుపర్ణుండునలు నొద్దకువచ్చి నీవు నిఖిల లోకపూజ్యుండ వయ్యును నాయొద్ద బాహుకుండనం బ్రచ్ఛన్నవృత్తినున్న నిన్నెఱుంగక నీచకర్మంబులయందు నియోగించితి దీనిక్షమియింపుము. అనినలు చేత సత్కృతుండై యశ్వహృదయం బుపదేశంబుగొని యయోధ్యకుం జనియె. అట నలుండును విదర్భాపురంబున నొక్కమాసంబు నివాసంబుచేసి విదర్భేశ్వరు వీడ్కొని దమయంతి నందయునిచి యొక్కరథంబును పదునాఱేనుఁగులును నేఁబదిగుఱ్ఱంబులు నాఱునూఱు కాల్బలంబును దనకుఁ దోడుగా నిషధపురంబున కరిగి పుష్కరుం గని యిట్లనియె. 219

క. దమయంతి రోయిగా జూ
దము నీతో నాడఁ నాడఁగడఁగెదను ధరణీరా
జ్యము నీవు నాకు రోయిదు
మమరఁగ జూదంబు నీకు నభిమతమేనిన్. 220

మత్తకోకిల. వీరభోజ్యజమసుమ్ము రాజ్యమువింటె నీవును నేనుదు
ర్వారవృత్తి రథంబు లెక్కి యవంధ్యవిక్రమ మేర్పడ

భూరివీరరణంబొనర్తము పోరనోర్చినవాఁడ యి
ద్ధారుణీతల రాజ్యసంపదఁ దాల్చు వీరగుణోన్నతిన్. 221

వ. ఈరెంటిలో నీ కెయ్యది యిష్టంబు దానికిఁ గడంగుము. అనినం బుష్కరుండు రణంబునఁ బరాజితుండ నగుదు నలుం దొల్లియు జూదంబున నోడించినవాఁడను కావున నింకను నోడించి దమయంతిం జేకొని కృతార్థుండ నగుదు నని సంతసిల్లి యే నోటుపడితేని నిఖిల మహీరాజ్యంబు నీయది యు నీ వోటుపడితి నేని దమయంతి నాయది అని పలికి యొడ్డి నలుతోఁ జూదమాడి యోటువడిన. 222

క. ఘనముగ జంబూద్వీపం
బునఁ గలవారెల్ల నెఱుఁగఁ బుష్కరు చేతన్
గొనియెఁ బునర్ద్యూతంబున
ననఘుఁడు నలుఁ డఖిలరాజ్య మత్యున్నతితోన్, 223

వ. ఇట్లు జూదంబునఁ బుష్కరు నోడిచి సకలమహీరాజ్యంబును జేకొని నలుండు వాని కిట్లనియె. 224

క. కలిసంప్రాప్తుఁడవై కడు
బల మెఱి నీచేతఁ దొల్లి బలవద్ద్యూతా
కుల చిత్తుఁ డయితి నది నీ
బల మని గర్వింపఁ జనునె బలవంతుఁడవై. 225

వ. నీవు నాపితృవ్యపుత్రుండవు. ఎద్దియుం జేయనోప. పొమ్మని పుష్కరు విడిచి పుచ్చి పుష్కలంబైన రాజ్యంబుతో నలుం డున్నంత. 226

క. భీమప్రస్థాపితవై
తామఱి దమయంతి పుత్రకులు దాను ల

త్క్రీమహిమ వెలుఁగుచుండఁగఁ
దామరసదళాక్షి వచ్చెఁ దనపతికడకున్. 227

వ. అట్లు తనహృదయేశ్వరియైనదమయంతిం గూడి నలుండు విధివిహితానేకశతముఖుండై శతముఖవిలాసంబుతో సకల రత్నయుతంబైన రత్నగర్భాధిరాజ్యంబు సేసె. కావున నక్షజితుండనైతినని వగవకుండుము. నీవును దైవమానుష సంపన్నుండవై శత్రువుల జయించి సకలమహీరాజ్యంబు వడయుదు అని బృహదశ్వుండు ధర్మరాజునకు నక్షహృద యం బుపదేశించి, 228

సీ. ఇన్నలోపాఖ్యాన మెప్పుడు దత్త్వావ
ధానులై వినువారుఁ దవిలి భక్తిఁ
జదివెడువారును జగతీశ కలిదోష
నిర్ముక్తులగుదురు నిఖిలపుణ్య
ఫలభాగు లగుదురు బహుపుత్రపౌత్రాయు
రారోగ్యధనయుక్తులగుదు రెల్ల
విషములకును దుష్టవిషయంబులకు దూరు
లగుదురు ధర్మాత్ములగుదు రుర్విఁ

ఆ. గడుఁ బ్రసిద్ధమిదియుఁ గర్కోటకుని దమ
యంతిఁ బుణ్యమూర్తియైన నలుని
నుతచరిత్రుఁడైన ఋతుపర్ణుఁ గీర్తింపఁ
గలిభయంబులెల్లఁ దొలఁగు నధిప. 229

శ్లో. కర్కోటకస్య నాగస్య దమయంత్యా నలస్య చ,
ఋతుపర్ణస్య రాజర్షేః కీర్తనం కలినాశనమ్.

శ్రీ ర స్తు.

న లో పా ఖ్యా న ము.

టి ప్ప ణ ము.

---

1. శ్రీరమ్య = రాజ్యలక్ష్మిచే నొప్పినవాఁడా, ధర్మ...విభాసి-ధర్మ = స్వకృత్యములయొక్క; నిత్య = ఎడ తెగని, ప్రారంభ = చేయుటలచేత, విభాసి = ప్రకాశించువాఁడా, ఘోర...హస్తా - ఘోర = భయంకరములైన, అరి = శత్రువుల, మదకుంభి = మదపుటేనుఁగులయొక్క, కుంభ = గండస్థలములయొక్క (ను), విదారణ = చీల్చునట్టి, దారుణ=భయంకరమయిన, కృపాణ = ఖడ్గము; దక్షిణహస్తా = కుడిచేతియందుఁగలవాఁడా, రాజపరమేశ్వర = ఓరాజరాజనరేంద్రుఁడా, (అని కృతికర్త యగు నన్నయభట్టు కృతినాయకుఁడయిన రాజరాజనరేంద్రునిఁ దన కథ వినుటకై సంబోధన చేయుచున్నాఁడు.)

వ్యా. "కృపాణదక్షిణహస్తా" అనుచోట సప్తమ్యుత్తరపదవ్యధికరణ బహువ్రీహిసమాసము. మదకుంభి = మదముతోఁ గూడిన కుంభులు అని విగ్రహము. మధ్యమపదలోపి కర్మధారయము. కుంభులు (= గండములు) గలది కుంభి, ధర్మ=స్వకృత్యము అనుట మంచిది. ఘోరపదమును అరిపదముతో నైనను, అరిమద కుంభిపదముతో నైనను అన్వయింపవచ్చును. ఒక పక్షమున భయంకరులైన శత్రువులని యర్థము. రెండవపక్షమున "భయంకరములైన శత్రువుల యేనుఁగులు" అనియర్థము.

2. ఆకథకుఁడు=ఆకథలు సెప్పెడి సూతమహాముని, శౌనక ఆదిమునులకుఁ = శౌనక మహాముని మొదలగు ఋషులకు చెప్పెను. అట్లు (పూర్వా

చెప్పఁబడిన తెఱఁగున, శాంతవచనంబులన్ = తిన్నని మాటలచేత; భీమసేనునకున్ = భీమునికి, కోప ఆటోప ఉపశమనంబు = కోపాధిక్యము తగ్గించుటను, చేయుచున్న ధర్మరాజునొద్దకున్, బృహదశ్వుండు, అను మహాముని, వచ్చి, విధిదృష్టవిధానంబునన్ = శాస్త్రములందుఁ జెప్పఁబడిన ప్రకారమున, పూజితుండై = మర్యాదచేయఁబడినవాఁడై, విశ్రమించియున్నన్ = బడలిక తీర్చుకొనుచుండఁగా, ఆమునివరునకున్ = ఆమునిశ్రేష్ఠునికి ధర్మతనయుఁడు, అధర్మపరులు = అన్యాయమే ముఖ్యకార్యముగాఁ గలవారు, అగు, పరులచేతన్ = శత్రువులవలన, తమపడిననికారప్రకారంబు = తా మనుభవించిన యపకారరీతి, అంతయు, ఎఱింగించి, ఇటు, అనియెన్.

3. పరమమునీంద్రా = గొప్పమునిశ్రేష్ఠా, పుడమియున్ = భూమియును, రాజ్యము, బంధులన్ = చుట్టాలను, విడిచి, మృగావళులన్ = మృగములగుంపులతో, కలసి, విపినంబులలోన్ = అడవులందు, కడుకొని = మిక్కిలి, మాయట్లు = మావలె, ఇడుమలన్ = కష్టమునను, పడిననరులు = అనుభవించిన నరులు, ఒరులు, కలరే.

4. అనినన్, ఆ యుధిష్ఠిరునకున్, బృహదశ్వుండు, అట్లు, అనియెన్.

5. ధరణీవల్లభ = ఓ పుడమిఱేఁడా, నీవు, ధర్మనిష్ఠితబుద్ధిన్ = ధర్మమునం దుంపఁబడిన తలంపుతోడ, దేవసములు = దేవతాసమానులు, అయిన, మనుజులతోన్ = తమ్ములతోను, విప్రులతోన్ = బ్రాహ్మణులతోను, రథఆళితోన్ = రథసమూహముతోను, అరణ్యఆవాసముచేసెదు = అడవిలోఁ గాఁపురమున్నావు.

6. తొల్లి = పూర్వము, నరనుతుఁడు = జనులచేఁ బొగడఁబడిన, నలుఁడు, అను, ధరణిఈశుఁడు = భూపాలుఁడు, రాజు, జూదము ఆడి, తన విభవము = తనకలిమిని, పుష్కరుచేతన్ = పుష్కరునివలన, ఓటువడి = ఓడిపోయి, ఒక్కరుండు = ఒక్కఁడై, కాననసీమన్ = అడవులయందు, కరంబు = మిక్కిలి, ఇడుమపడఁడే = శ్రమపడలేదా ?

7. అనినన్, అది, ఎట్లు, అని, ధర్మనందనుండు, అడిగినన్, అతనికిన్ బృహదశ్వుఁడు, ఇట్లు, అనియెన్, నిషధఈశ్వరుఁడు=నిషధదేశపురాజు, ఐన, వీరసేనునికొడుకు, నలుఁడు అనువాఁడు, అనేకఅక్షౌహిణీపతి=పెక్కుఅక్షౌహిణులసేనలకురాజు, అనవరతఅక్షప్రియుండు=ఎల్లప్పుడును జూదమందిష్టము గలవాఁడు, అజేయుండు = (శత్రువులచే) జయింపనలవికాని, తనతేజంబునన్ = తనవెలుంగుచేత, ఎల్లరాజులన్, జయించి, బ్రహ్మణ్యుండు ఐ=బ్రాహ్మణభక్తిగలవాఁడై, బ్రహ్మఉత్తరంబుగాన్=వేదములేప్రమాణముగా, ప్రజాపాలనంబుచేయుచున్నంతన్ = జనులను పాలించుచుండఁగా.

8. అటన్=అక్కడ, (మఱొక్కదేశమున) విశ్రుతగుణ ఆఢ్యుఁడు=ప్రసిద్ధములైన సుగుణములతోఁగూడినవాఁడగు, విదర్భఅధిపుఁడు= విదర్భదేశపురాజు, ఐన, భీముఁడు, అనువాఁడు, అనపత్యుఁడు ఐ = సంతతిలేనివాఁడై, వ్రతములు=నోములు - ఒక్కప్రొద్దులు, ఓలిన్ = క్రమముగా, సల్పుచున్ దమనుఁడు అను, సన్మునిన్=మునీంద్రుని, పత్నియున్ = భార్యయు, తానును, ఉపాసించి = కొలిచి, తత్ వరమునన్ = ఆదమనమునియనుగ్రహము వలన, దమయంతి, అను కూఁతును = పుత్రికను, దమందాంతదమనులు, అన్ సుతులన్=కొడుకులను, పడసెను. అందున్=లబిడ్డలలో, కన్యారత్నము=కన్యకలలోశ్రేష్ఠురాలు, అగుదమయంతి, తాను, అత్యంత...సమృద్ధిన్-అత్యంత = మేరలేని, కాంతి=చక్కదనము, రూప=ఆకారము, ఆభిజాత్య=గొప్పవంశమునందుఁబుట్టుటయును, విమలగుణ = నిర్మలములగు సుగుణములయొక్క, సమృద్ధిన్=కలిమిచేత, వెలుఁగుచున్=ప్రకాశించుచుఁ సురసిద్ధసాధ్యకన్యలట్టి సఖులు = దేవతలు మొదలగువారిబిడ్డలంబోలునట్టి చెలులు, ఒలసి=చుట్టుకొని తన్నున్, కొలుచుచుండన్, అధికవిభవయోక్తితోడన్ = ఎక్కువకలిమితోడి కూడికతో, (మిగులవైభవముతో), మహిన్ =భూమియందు, ఒప్పుచుండెన్=ప్రకాశించుచుండెను.

9. నలుగుణములు; దమయంతికిన్, నలునకున్, దమయంతి గుణగణంబులు=దమయంతియొక్కయన్నిమంచిగుణములరాసులును, జనులు, ఇమ్మ

లన్ = బాగుగా, పొగడుటన్, ఇఱువురకున్, ఎదలన్ = మనస్సులలోపలి, మనోభవవికారవిభ్రమము = మన్మథవికారచేష్ట, వెలసెన్ = కలిగెను.

10. ఒక్కనాఁడు, నలుఁడు, దమయంతీగుణబద్ధచేతస్కుఁడై = దమయంతియొక్క సుగుణములనెడి త్రాళ్ళచేతఁ గట్టఁబడిన మనస్సుగలవాఁడై, మదన అనలంబు = మన్మథతాపంబును, సహింపన్, ఓపక = ఓర్వఁజాలక, ప్రమదావనంబునన్ = ఉద్యానవనమునందు, ఉండునంతన్ = ఉండఁగా, అంతరిక్షశ్రీకాంతాహారావళియున్ పోలెన్ = ఆకాశలక్ష్మియనెడు స్త్రీయొక్క ముత్యాలదండలవరుసగాయో అనునట్లు, హంసఆవళి = హంసలగుంపు, అవనీతలంబునకున్ = పుడమికి, అవతరించినన్ = దిగఁగా.

11. వీరుఁడు = మొనగాఁడయిన, వీరసేనసుతుఁడు = వీరసేనమహారాజుకొమరుఁడగు నలమహారాజు, హంసలనడబెడంగున్ = రాజహంసలయొక్క నడకసొంపును, చూచి, నగుచున్ = ఆశ్చర్యపడుచు, వానిన్, ఎగిచిఎగిచి = తఱిమితఱిమి, అందున్ = ఆరాయంచలలో, (ఒకహంస) ఎగయక ఉండఁగన్ = ఎగిరిపోకయుండఁగా, అతిరయమునన్ = కడుఁవడితో, ఒక్కహంసన్ = ఆరాజహంసను, పట్టుకొనియె.

12. దానిన్ = ఆహంసను, విడిచిపోవఁగాన్ ఓపక = ఇష్టపడక అఱచుచున్, అంతరిక్షమునన్, హంసలు ఎల్లన్ = రాజహంసలన్నియు శారద...ముఁబోలెన్ _ శారద = శరత్కాలమందుఁబుట్టిన, అభ్ర = మేఘముల, శకల = తునుకలయొక్క, చయముఁబోలెన్ = రాశివలె, పిండుకట్టి = గుంపుగూడి, తిరుగుచుండెను.

13. అదియున్ = ఆపట్టుపడినహంసయు, తనకు, అమ్మనుజేశ్వరుండు = ఆనృపాలుఁడు, అపాయంబు = కీడు, చేయును అకా = చేయునుకదా అని, తలఁచి, వెఱచి = భయపడి, మనుష్యవాక్యములన్ = మానవభాషతో, ఇట్లు, అనియెన్, అయ్యా, ఏను, నీకున్, ప్రియంబు = ఇష్టమును, చేసెదను, నీహృదయఈశ్వరి = నీప్రాణవల్లభ, ఐనదమయంతిపాలికిన్ = ఐనదమయంతియొద్దకు, పోయి; నీగుణంబులు, దానికిన్, వర్ణించి, చెప్పి, ఆకన్య = ఆ

పశుము, అన్యులన్, అపేక్షింపక, నియంబున్ అ=నియుందే, బద్ధఅనురాగ= ఉంచఁబడినప్రేమగలది (ప్రేమయుంచునదియనుట), అగునట్లు, చేసెదన్.

14. అనినన్, విని, హంసవచనము, తనహృదయంబునకున్ = తనమనస్సునకు, అమృతధారాపాతంబునుం బోలెన్ = అమృతధార కాఱినట్లు, ఐనన్ = కాఁగా, నృపనందనుఁడు, అనురక్తుఁడు ఐ = ప్రేమగలవాఁడై దానిని, తడయక = ఆలశ్యముచేయక, విడిచెను.

15. హంసపిండుతోన్=హంసలగుంపుతో, అదియును, విదర్భాపురికిన్, పఱచి = ఎగిరిపోయి, అందు, ఉపవనంబునన్=తోఁటలో, సఖీజనపరివృతఐ = చెలికత్తియలతోఁగూడినదయి, ఉన్నదమయంతిపాలికిన్, పోయి, విహరించుచుండెన్, అంతన్ = తర్వాత, అహంసలన్, చూచి, పరమకౌతుకంబునన్ = ఎక్కువ సంతోషముతో, వైపద్యముతో నన్వయము.

16. ఒండొరులన్ = ఒకరినొక్కరు, వడవన్ కన్=దాఁటునట్లు, అఉవిదలుఎలన్=అస్త్రీలందఱు, పఱచి, ఒక్కొక్కకలహంసన్, పట్టుకొనినన్ అందున్=అహంసలలోపల, నలుచేతన్, విడువంగఁబడినహంస, చెలువముగన్=తిన్నగా, దమయంతిచేతన్=దయమంతిచేతిలో, పట్టువడియెన్=చిక్కెను.

17. దమయంతికిన్, నలునకున్, సంగమకారణదూత=చేరికకుహేతువయినట్టిదూత, అయినకలహంస, మనోజ్ఞమనుష్యవాక్యములన్ = ఇంపయిన మానవుల పలుకులతో, అదమయంతికిన్, హర్షము = సంతోషము, ఎసఁగన్ = హెచ్చునట్లు, తాన్=అహంస, ఇట్లు అనియెన్.

18. నీహృదయ ఈశ్వరుండు=నీమనోనాయకుఁడు, ఐననలునొద్దనుండి వచ్చితిని. అపార...మందున్ - అపార = అంతములేని, పారావారపర్యంత = సముద్రములవఱకునుండు, మహీతలంబునన్= భూమియందు, నాచూడని రాజులు = నేనుచూడనినృపాలురు, లేరు. సర్వగుణసౌందర్యంబులందున్ = అన్నిసుగుణములందును, అందమునందును, ఎవ్వరు, నలున్, పోలరు = నలునితో సాటిగారు.

19. నీవు, నలునకున్, ప్రేమతోన్ = మక్కువతో, దేవివి=పట్టపు రాణివి, ఐనన్ కాక = అయిననేకాని, నీ...వళులు - అవి, నీ=నీయొక్క, సముజ్జ్వల=వెలుఁగుచున్నట్టి, రూప=ఆకారము, కాంతి=అందము, విభవ=కలిమి నిత్య=ఎడతెగని, సౌభాగ్యభాగ్య=అదృష్టము, అభిజాత్య = గొప్పవంశము నందుఁబుట్టుక, భద్రలక్షణ=శుభలక్షణములు అను వీనియొక్క, ఆవళులు = సమూహములు, సఫలంబులు = సార్థకములు, అగునె ? (కావు అనుట.)

20. నీవు, నారీరత్నంబవు=స్త్రీలలోనుత్తమురాలవు, అతండు, పురుష శ్రేష్ఠుఁడు, మీయిద్దఱసమాగమంబు = మీయిద్దఱికూడిక, అన్యోన్య శోభాకరంబు=ఒండొరులకుఁ గాంతిని గల్గించునది, అగును, అనినన్, విని, సంతృప్తహృదయయై = మనస్సునందు సంతోషమందినదయి, దమయంతి, దానికిన్, ఇట్లు, అనియె.

21. ఆరాజుగుణములు, నాకున్, ఎఱింగించినట్టుల = తెల్పినట్లే, నన్నున్ (నాగుణములను), ఆరాజునకున్, ఎఱిఁగించి, ఆరంగన్ = నిజముగా, కరుణ=దయ; నాయందున్, కావింపుము. అనవుడున్, నిషధదేశమునకున్, అరిగి, హంస, వీరసేనజునకున్=నలునకు, దానిగుణరూపవిభవముల్ = ఆస్త్రీయొక్క మంచిగుణములు చక్కనిరూపము వీనియొక్క యతిశయత్వమును చెప్పెను.

22. అంతన్ (అట్లు చెప్పినతర్వాత).

23. నలదమయంతులు, ఇద్దఱు, మనఃప్రభవ అనలబాధ్యమానులై = మన్మథసంతాపమనెడి వేఁడిమిచేత మాడినవారలై, విలసత్ నవనందనంబులన్= అందములైయుండు క్రొత్తయుద్యానవనంబులయందును, నళినదళంబులన్ = తామరతూండ్లచేతను, ఘనసారపాంసులన్=కర్పూరపుధూళులచేతను, చందనచారుచర్చలన్ = మనోహరమైన గంధపుఁబూఁతలచేతను, దీర్ఘవాసరనిశల్=నిడివియైన రేలం బగళ్ళను, సల్పిరి = చేసిరి. (తామరపువ్వులు గంధపుఁబూఁతలు మొదలగునవి తాపము నణఁచునవి గనుక నీయుపచారములచే రేలుంబగళ్లొక్కరి నొక్కరు స్మరించుచునే యుండిరి యని భావము.)

24. ఇట్లు, ఇద్దఱు అన్యోన్యరూపగుణశ్రవణసంజాతప్రీతులై = ఒం డొరులగుణముల యాలకింపులచేఁ బుట్టిన యనురాగము గలవారయి, ఉండు నంతఁ = ఉన్నప్పుడు, అంతః...వదన = అంతఃకరణ = మనస్సునందు, సంతత = చక్కఁగా వ్యాపించియుండు, మనోజాత = మన్మథవికారములవల నఁగలిగిన, సంతాప = వేఁడిమిచేత, వివర్ణ = కాంతిలేని, వదన= మోముగలది అయిన, ఆదమయంతిఁ, చూచి, భయ...దయలు,భయ = వెఱపుచేతను, సంభ్రమ = తత్తఱపాటుచేతను, ఆక్రాన్త=చుట్టుకొనఁబడిన, హృదయలు= మనస్సులుగలవారు, అగుచుఁ, సఖీజనంబులు, ఎల్లఁ = చెలికత్తెలందఱు, ఆకోమలివృత్తాంతంబు, అంతయుఁ, భీమునకుఁ = దమయంతితండ్రికి,ఎఱిం గించి, ఇట్లు, అనిరి.

25. ధరఅధినాథ = ఓపుడమిఱేఁడా, లతాంగి = తీఁగవంటిమేను గలదియగు, కలహంస, పలికినపలుకులు, గణియించుచుఁ = ఎంచును, వడిఁ= వేగముగా, దానిపోయినవలను=ఆహంసఏగిన తట్టునకే, చూచుచుఁ, సఖుల తోఁ = చెలికత్తెలతో, పలుకదు, తాను, అనుదినంబు = ప్రతిదినమును, చారువిభూషణఆహారశయ్యాఆసనభోగంబులందుఁ = సొగసైనసొమ్ములు దా ల్చుట, మంచిభోజనముచేయుట, వేడుకమున ఆటలాడుట, మెత్తనిపాన్పు లందుఁబరుండుట యను సౌఖ్యములనుభవించుటయందు, విముఖియై = ఆస లేనిదై, రేయిపగలుఁ, నిద్రయుఁ, ఎప్పుడును, ఎఱుఁగక, దమయంతి, నలు డు, అను, ధరణీనాథుఁ ఆ రాజునందే, బుద్ధి, నిల్పి, కందర్పబాధిత = మరునివేదనచే నొచ్చినది, అగుచుఁ, ఉన్నయది, ఉరుగుణ ఆఢ్యులఁ = గొప్పసుగుణములచే నిండినవారగు, ఒరులఁ = ఇతరులైన. ధరణీపతులఁ= రాజులను, (వారు) ఎంత విభవయుక్తులు ఐనఁ = ఎంతసంపదగలవారైనను, నినఁ, ఒల్లరు = ఇష్టపడదు.

26. అనినఁ, విని. భీముండు, ఏమి, చేయుదును. ఎవ్విధంబునఁ = ఏరీతిగా, అమ్మహీపతిఁ=ఆనలమహారాజును,ఇటకుఁ, దావింపఁ అగునో=

రప్పింపవచ్చునో (ఓ సందేహార్థకము), అని, చింతించుచుఁ = వగచుచు, సంప్రాప్తయౌవన = వయస్సువచ్చినది, ఐన, కూఁతుఁ=దమయంతిని,చూచి, అప్పుడు.

27. ఆవైదర్భుఁడు=ఆవిదర్భదేశపురాజు, నిఖిలధరావలయములోనఁ =సకలభూమండలమునందు, కలుగు=ఉన్న, రాజన్యులఁ=రాజులను,నానా విషయఅధీశులఁ = అనేకదేశములరాజును, తత్స్వయంవరవ్యాజమునఁ = ఆదమయంతియొక్క స్వయంవరమనెడి నెపముచేత, రావించెను=పిలిపించెను.

28. మనుజఈశ్వరులు ఎల్లఁ = రాజులందఱును, సైన్యస్యందనఘట్టనఁ=సేనలయు, రథములయు త్రొక్కుడుచేత, అవనితలము=భూమి, తల్లడపడఁ=అదరునట్లు, బోరనఁ=వేగముగా, దమయంతీ స్వయంవరమునకుఁ, ఒప్పఁ=బాగుగా, చనుదెంచిరి=వచ్చిరి.

29. తత్సమయంబునఁ=రాజులు దమయంతీ స్వయంవరమునకువచ్చినపుడు, పర్వతనారదులు = పర్వతుఁడు నారదుఁడు అను, పురాణమునులు= పూర్వులగుమహర్షులు, భూలోకంబు ఎల్లఁ, క్రుమ్మరి=తిరిగి, ఇంద్రలోకంబునకుఁ, పోయినఁ=పోఁగా, ఇంద్రుడు, వారిఁ, పూజించి భూలోకంబునఁ, కుశలవార్త=క్షేమసమాచారము, ఇది, ఎట్లు = దీనికేమికారణము? ధర్మపరిపాలనపరులై=క్షత్రియధర్మమును గాపాడఁగోరికగలవారై, వీరులు ఐ=శూరులై, రణనిహతులు ఐన=పోరసిల్లిగ, రాజులు, అక్షయలోకసుఖంబులు=శాశ్వతములైన స్వర్గాదిలోకంబులం దనుభవింపఁదగిన సౌఖ్యములను అనుభవింపఁ, అతిథులై=విందులుగావచ్చినవారై, ఇందులకుఁ=ఇచ్చటికి ఎంతకాలంబు, అయ్యెను. రాకకారణంబు, ఏమి, అనినఁ, అయ్యింద్రునకుఁ, నారదుండు, ఇట్లనియె.

30. నర...కన్యకలకంటెఁ=మనుష్యులు, సిద్ధులు, సాధ్యులు, విద్యాధరులు, వేల్పులు మొదలగువారి కన్యకలకంటె, దమయంతి అ, సుందరి = అందకత్తె, ఇష్టు, మహిఁ=భూమియందు, దానిసుస్వయంవరము = ఆ దమ

యంతియొక్క చక్కని స్వయంవరము, అపుడై = వింతయై, వర్తిల్లుచున్న యది = నడచుచున్నది.

31. అందులకుఁ = ఆస్వయంవరమునకై, ధరణిఁ = భూమియందు, కలనృపనందనులు ఎల్లను = ఉన్నట్టి జపుత్రులందఱును, ముదంబునఁ = సంతోషముతో, పోయెడువేడ్కఁ = పోవునట్టియుత్సాహముతో, తమలోఁ=వారిలో, కడునెయ్యమునఁ=ఎక్కువ చెలిమిచేత, కయ్యమ్ములు = యుద్ధములు, క్రందుగఁ = తఱచుగా, లేకున్నవారు = చేయకుండువారు.

32. అనినఁ, విని, ఇంద్రుడును, లోకపాలవరులును = లోకపాలకులలో శ్రేష్ఠులగు యమ వరుణ కుబేరులును, తత్ ఆలోకనకౌతుకంబునఁ =ఆదమయంతియొక్క (సి) చూచుటయందలి యపేక్షతో; కనక...ధులై- కనక=బంగారుతోఁజేయబడి; రత్న =రత్నములచేఁ బొదుగఁబడినవై; రమ్య= అందములైన; విమాన = ఆకాశయానములును; ఆరూఢులు ఐ = ఎక్కినవారలయి, భూలోకంబునకుఁ, వచ్చి; దమయంతీస్వయంవరమునకుఁ; పోయెడు వానిఁ = పోవువానిని; ఆదిత్యులతోన్ =పన్నిద్దఱు (12) సూర్యులలోపల; విష్ణుండునుంబోలెఁ=విష్ణువనువానివలె; తేజస్ అధికుండయినవానిని= ఎక్కువగాఁ బ్రకాశించువానిని; అనన్య...విభవంబునఁ- అనన్యసాధారణ =ఇతరులకు లేనట్టి; రూపవిభవంబునఁ = సౌందర్యాతిశయముచేత; రెండవ మన్మథుం డునుంబోనివాని = రెండవ మన్మథుఁడో యనఁదగినవానిని; నలుఁ; కని=చూచి; అంతరిక్షంబునఁ =ఆకసమున, విమానంబులు; నిల్పి; భూతలంబునకుఁ; వచ్చి; వానికి; ఇట్లు; అనిరి.

33. నిత్యసత్యవ్రత = ఎడతెగక నిజముపల్కుట యనునియమముగల; నిషధేశ=ఓనిషధదేశాధిపా; నీవు; మాకుఁ; అమరంగఁ=చక్కఁగా దూతవు ఐ; అభిమతంబు చేయుము = ఇష్టము నెఱవేర్పుము. నావుడుఁ = అనియడుగఁగా; చెచ్చెరఁ=వేగిరముగా; అట్లులచేసెదను. మఱి = అయిన; నాకుఁ; చెపుఁడు అ=చెప్పుడీ. మీరలు; ఎవ్వారలు = ఎవరు; ఏను; మీకుఁ; ఇష్టంబుగాఁ; దూతను ఐ; ఏమి; చేయుదును. అనినఁ; ఆతనికిఁ; అమరేశ్వ

రుఁడు=ఇంద్రుఁడు; ఇట్టులు; అనియెన్; నేను; ఇంద్రుండను; వీరు; దిక్పాలురు = దిక్కులేలువారు; విదితయశులు = ప్రసిద్ధికెక్కిన కీర్తి గలవారు; ధరణిన్-ఒప్పుచున్న=జరుగుచున్న; దమయంతి సుస్వయంవరమున్; చూచు వేడ్కన్-వచ్చియున్నవారము. ఈవు; మమ్మున్; నామధేయకీర్తనములన్ = పేరులు పెట్టి పిలుచుటచేత; ఎఱిఁగింపుము= తెలుపుము.

34. అట్లయినన్=నీ వట్లుచేసితివేని; ఆకోమలి=ఆదమయంతి; మాయందున్; తనవలచువానిన్=తానుగోరినవానిని; వరించున్=కోరును. ఇంద్రునకున్; నలుఁడు; కృతాంజలి ఐ=చేతులు జోడించుకొన్నవాఁడై; ఇట్లు; అనియెన్;

35; నన్నున్; ఏకార్థసమవేతున్ = అదేపనితో వచ్చినవానినిఁగా; ఎఱిఁగిఎఱిఁగి=తెలిసితెలిసి; ఇట్టిపనికిన్; పనుపన్ =పంపుట; పాడిఆయ్యె = న్యాయమఁటయ్యా- అనినన్; ఉత్సుకుండవై = వేడ్కతోఁగూడినవాఁడవై; ఏల; చేసెదను; అంటివి; నీవు; చేయకుండన్=చేయకయుండుట అగునే= యుక్తమగునే.

36. నిన్ను, సత్యసత్యనిరతున్—కాన్ = ఎడతెగక సత్యము పలుకుట యందే యాసక్తునిఁగా, ఎఱిఁగి, ఇక్కార్యంబునకున్, వలను = ఉపాయము, కలుగుట = ఉండుట, ఎఱిఁగి, దూతభావము=దూతకృత్యము, అపేక్షించి = కోరి, పనుపవలసెన్ = పంపవలసివచ్చెను, దేవహితమున్ = దేవతలకుఁగా వలసిన, దీనిన్ = ఈపనిని, తీర్పవలయున్ = నెఱవేర్పవలయును.

37. ఆయుధీయసురక్షితంబు=ఆయుధములను ధరించిన భటులచేఁ జక్కఁగాఁ గాపాడఁబడినది, ఐన, రాజగృహంబు = రాజునంతఃపురంబును, ఎట్లు చొఱఁగన్ = ప్రవేశింపవచ్చును. అని, శంకింపవలదు = సందేహపడవలదు, దమయంతీనివేశంబున్ = దమయంతియొక్కయింట, (ప్రవేశించునప్పుడు) నిన్ను, ఎవ్వరు, వారింపన్ = అడ్డగించుటకు, ఓడుదురు = చాలరు; అనిన, శక్రువచనంబులన్=ఇంద్రునిమాటలచేత, అశంకితుండై = భయములేని

వాఁడై, నలుండు, ఒక్కరుండె=ఒక్కఁడే, విదర్భాపురంబునకుఁ, పోయి, దమయంతిగృహంబు చొచ్చి = దమయంతి యంతఃపురంబునఁ బ్రవేశించి.

38. హంసచేఁ=హంసవలన, తనవినినంతకంటెఁ=తానువిన్నదాని కంటె, రూపవిభవ అతిశయములఁ=సౌందర్యసంపదల హెచ్చులతో, వెల యుదానిని=ప్రకాశించునదియు, సురకన్యకలయట్టి = దేవతాస్త్రీలనుబోలినట్టి సురుచిరశతకన్యకాళిచేఁ=మిక్కిలి యందకత్తెలై వనూర్వురఁపడుచులగు చెలికత్తెలచే, పరివృత ఐనదానిని=చుట్టఁబడినదియు, హృదయేశుఁడు=తన మనోవల్లభుఁడు, ఐన, తన్నుఁ (నలుం పేరును అనుట, ఎప్పుడుఁ=ఎల్లప్పుడు, వినుచునికిఁ = వినుచుండుటచేత, అలయక = శ్రమపడక, ఆశ్వాసిత ఐనదానిని=ఊఱటనొంది యుండునదియునైన, దమయంతిని, చూచి, నలుండు కందర్పశర అవిద్ధుఁడు=మన్మథబాణములచేఁ గొట్టఁబడినవాఁడు, అంతఁ= తర్వాత, అతనిఁ, చూచి, ఇతఁడు = ఈయుగపడువాఁడు, అపూర్వమనుజుఁడు=క్రొత్తమనుష్యుఁడు, ఎందుండి=ఎక్కడనుండి, వచ్చెనో, అనుచుఁ= అదరిపడి, అపుడు, లతాంగులు ఎల్లఁ = స్త్రీలందఱు; ఆసనంబులను = తమకూర్చున్నతావుననుండి; డిగ్గి=దిగి; మనంబులందుఁ = మనస్సులలో హర్షము=సంతోషము; ఎసఁగఁ = హెచ్చఁగా; ప్రత్యుద్గతలు ఐరి = ఎదురొలునిరి.

39. దమయంతి మనోభవనిభుఁ = (రూపమున) మన్మథునితో సమానుండును; అమర ఇంద్రప్రతిముఁ=(పరాక్రమున) దేవేంద్రునితోఁ దుల్యుఁడును; దినకర ఆభుఁ=(ప్రతాపమున) సూర్యునితో సాటియైనవాఁడును; సుధాకరకల్పముఁ=(ఆహ్లాదము గలిగించుటయందు) చంద్రునితో సమానుఁడును వరుణసముఁ = (దయయందు) వరుణునిఁ బోలువాఁడును; ధనదరూపముఁ= (భాగ్యమునందు) కుబేరుఁడేసాటిగాఁ గలవాఁడును; అశ్విసమానుఁ = (చక్కఁదనమున) నశ్వినిదేవతలతో సీడగువాఁడును ఐన నిషధపతిఁ = నిషధదేశము నేలికయగు నలుఁ చూచి వైపద్యముతో నన్వయము,

40. వారిరుహనేత్ర=కమలములంబోలు కన్నులుగలదగు దమయంతి, మదనప్రేరితయై = మన్మథునిచేఁ బురికొల్పఁబడినదై, లజ్జ ఉడిగి = సిగ్గుమాలి, భీతిల్లక=భయపడక, బృందారకమూర్తికిన్=దివ్యశరీరము గలవాఁడగు, రాజకుమారునకున్ = నలునకు, మందమంద మృదు ఉక్తిన్ = మిక్కిలితిన్ననైన యింపుమాటలతో, ఇట్లు, అనియెన్.

41. నీవు, మహానుభావుఁడవు=ఎక్కువ మహిమగలవాఁడవు, ఇందులకున్=ఇచ్చటికి, ఏమి కారణంబునన్=ఏనిమిత్తముచేత, ఏకతంబుగన్ = ఒంటరిగా, వచ్చితివి, ఇది=ఈయంతఃపురము, అత్యుగ్రశాసనుఁడు = మిక్కిలి కఠినముగా దండించువాఁడు. ఐన మదీయజనకుచేన్ = ఐన నాతండ్రిచేత, సురక్షితంబు అగుటచేన్ = పదిలముగాఁ గాపాడఁబడున దగుటచేత, ఎవ్వరికిన్, చొరన్ = లోపలికి వచ్చుటకు, అశక్యంబు = వీలుగాదు. దీనిన్=ఈయంతిపురంబును, ఎవ్వరు, ఎఱుంగకుండన్=తెలియకుండులాగున, చొచ్చితివి=ప్రవేశించితివి. నాకున్, మనోవేదనావివర్ధనుండవుఐన = మనస్సులో సంతాపమును పెంచువాఁడవయిన, నీ తెఱఁగు = నీవృత్తాంతము, ఎఱింగింపుము. అనినన్, దానికిన్, నలుఁడు, ఇట్లు, అనియె.

42-43. ఇంతి = ఓదమయంతి, ఏను, దేవదూతను, నలుఁడు, అనువాఁడను, ఇంద్ర ధనద వరుణ యములు = ఇంద్రుఁడు కుబేరుఁడు వరుణుఁడు యముఁడును, నీ స్వయంవరమున్, నెమ్మితోన్=ప్రీతితో, చూడంగన్=చూచుటకు, అరుగుదెంచి=వచ్చి, అబల=ఓధైర్యములేనిదానా, నన్ను మున్న = ముందుగా, నీయొద్దకున్, పుత్తెంచిరి=పంపిరి, మాయందున్=మాలోపల, ఒక్కరుని=ఒకనిని, ఇష్టమతిన్=అపేక్షగల బుద్ధితో, వరియింపన్ = కోరుటకు, తోయజముఖిన్ = తామరపువ్వుఁబోలు మొగముగల యా దమయంతిని, ప్రార్థింపుము. మా యందఱ ప్రియము = మాయందఱి కోరికను, సంప్రీతిన్ = ఇష్టముతో, ఒనర్పుము అ = చేయుము సుమీ.

44. అని, పంచినన్=పంపఁగా, తత్ప్రభావంబునన్ = వారి యనుగ్రహమువలన, అలక్షితుండనై = ఇతరులకుఁ గనఁబడని వాఁడనై, వచ్చితిని.

వాఁడై, నలుఁడు, ఒకఁడు=ఒకఁడే, విదర్భాపురంబునకుఁ, పోయి, దమయంతిగృహంబు చొచ్చి = దమయంతి యంతఃపురంబునఁ బ్రవేశించి.

38. హంసచేఁ=హంసవలన, తనవినినంతకంటెఁ=తానువిన్నదాని కంటె, రూపవిభవ అతిశయములఁ=సౌందర్యసంపదల హెచ్చులతో, వెలయుదానిని=ప్రకాశించునదియు, సురకన్యకలయట్టి = దేవతాస్త్రీలనుబోలినట్టి సురుచిరశతకన్యకాళిచేఁ=మిక్కిలి యందకత్తెలై నసూర్యరుఁపడుచులగు చెలికత్తెలచే, పరివృత ఐనదానిని=చుట్టఁబడినదియు, హృదయేశుఁడు=తన మనోవల్లభుఁడు, ఐన, తన్నుఁ (నలుని పేరును అనుట), ఎప్పుడుఁ=ఎల్లప్పుడు, వినుచునికిఁ = వినుచుండుటచేత, అలయక = శ్రమపడక, అధ్యాసిత ఐనదానిని=ఊఁటనొంది యుండునదియునైన, దమయంతిని, చూచి, నలుండు కందర్పశర అవిద్ధుఁడు=మన్మథబాణములచేఁ గొట్టఁబడినవాఁడు, అంతఁ= తర్వాత, అతనిఁ, చూచి, ఇతఁడు = ఈయుగపడువాఁడు, అపూర్వమనుజుఁడు=క్రొత్తమనుష్యుఁడు, ఎందుండి=ఎక్కడనుండి, వచ్చెనో, అనుచుఁ= అదరిపడి, అపుడు, లతాంగులు ఎల్లఁ = స్త్రీలందఱు; ఆసనంబులను = తమకూర్చున్నతావుననుండి; డిగ్గి=దిగి; మానంబులందుఁ = మనస్సులలో హర్షము=సంతోషము; ఎసఁగఁ = హెచ్చఁగా; ప్రత్యుద్గతులు ఐరి = ఎదురోలునిరి.

39. దమయంతి మనోభవనిభుఁ = (రూపమున) మన్మథునితో సమానుండును; అమర ఇంద్ర ప్రతిముఁ=(పరాక్రమమున) దేవేంద్రునితోఁ గుల్యుఁడును; దినకర అభుఁ=(ప్రతాపమున) సూర్యునితో సాటియైనవాఁడును; సుధాకరకల్పముఁ=(అహ్లాదము గలిగించుటయందు) చంద్రునితో సమానుఁడును వరుణసముఁ = (దయయందు) వరుణునిఁ బోలువాఁడును; ధనదసమముఁ= (భాగ్యమునందు) కుబేరుఁడేసాటిగాఁ గలవాఁడును; అశ్విసమానుఁ = (చక్కఁదనమున) నశ్విని దేవతలతో నీడగువాఁడును ఐన నిషధపతిఁ = నిషధదేశము నేలికయగు నలుఁ చూచి వైపద్యముతో నన్వయము,

ఇంద్రాదులకున్ = ఇంద్రుఁడు మున్నగు వారియొక్క, ప్రియంబు=ఇష్టమును, చేయుము=నెఱవేర్పుము. అనినన్, దమయంతి, అవనతవదన ఐ = తలవంచుకొన్నదై, తొల్లి=మునుపు, హంసచేతన్=హంసమూలమున, నలున్- (నలుని గుణముల ననుట) విని, వానియందున్ అ = ఆనలునియందే, బద్ధ అనురాగ అయి = ప్రేమను బంధించినదై, నవయుచున్నయది = చిక్కిపోవుచున్నట్టిది. అపుడు, అతనిని ఎఱిఁగి=నలుఁడని తెలిసికొని, తద్వచనశ్రవణదుఃఖాయమాన మానస అగుచున్-తత్=ఆనలుని, వచన=మాటలయొక్క, శ్రవణ=వినుటచే, దుఃఖాయమాన = దుఃఖము గలదగుచుండు, మానస అగుచున్= మనసుగలదై, ఇట్లు, అనియెన్.

45. ఏను, ఏడన్=ఎచ్చట, ఇంద్రాదులు=ఇంద్రుఁడు మున్నగువారు, ఏడన్=ఎచ్చట, వారలకున్, ఎప్పుడు, మ్రొక్కుదును, నేను, నీధనమ = నీయొక్క ధనంబయినదానను, భూనాథ=ఓరాజా, నీగుణంబులు = నీసుగుణంబులు, హంసచేతన్= హంసవలన, మనంబునన్, నిల్పియున్నదానను=ఉంచుకొనియుండుదానను, భవన్నిమిత్తంబునన్ = నీరాకకై, ఇట్లు, అఖిలధారుణీనాథసార్థంబు=రాజు లందఱియొక్క కూటమును, ఇప్పుడు, రావింపఁగాన్ వలసెన్=రప్పింపవలసి వచ్చెను. లోకఖ్యాతకీర్తి = జగమెల్లఁ బ్రసిద్ధి చెందిన పేరుగల యోనలుఁడా, కరుణించి= దయతలఁచి, ఇందున్=ఈనాయు, పతిబుద్ధిన్=మగండనెడితలంపును, కావింపుము = ఉంచుము.

46. నీవు, దీనికిన్, ఒడంబడనినాఁడు = ఒప్పుకొననప్పుడు, రజ్జు... లంబులన్-రజ్జు=త్రాళ్ళచేతనో (ఉరిపోసికొనియో), విష = గరళముచేతనో (విసముమ్రింగియో), అగ్ని=నిప్పుచేతనో(చిచ్చున నుఱికియో), జలంబులన్ = నీటిచేతనో (నూయి మొదలగువానియందుఁ బడియో), ప్రాణపరిత్యాగంబు చేసికొందును = ప్రాణములను విడిచెదను. అనిన, దానికిన్, నలుఁడు, ఇట్లు, అనియె.

47. భూరిసత్త్వులు = ఎక్కువ బలముగలవారు, సర్వలోకవిభుల్ = అన్నిలోకములకుఁ బ్రభువులు, విభూతిసమృద్ధులు = ఐశ్వర్యము గలవారు, ఇద్ధ ఉరుకీర్తులు = ప్రసిద్ధికెక్కిన గొప్పపేరుగలవారయిన, అమరఉత్తముల్ = దేవతాశ్రేష్ఠులు, నినున్, కోరుచున్నవారు, సురలు = వేల్పులు, నీకున్-ప్రపన్నులై = నీయెడఁ బ్రేమగలవారయి, ఉండఁగాన్, వారి పాదరజంబున్ — పోలనివారిన్ = వారియొక్క కాలిదుమ్ముతో సాటికానివానిని; మనుష్యున్ = మానవుని, సంసారిన్ = కుటుంబిని, కోరఁగన్ = కోరుట, చన్నె = యుక్తమా!

48. తరుణీ = ఓజవ్వని, దేవతలకున్ = వేల్పులకు, అప్రియంబులు = అనిష్టములు, కావించి = చేసి, మనుష్యులు, ఇలన్ = పుడమియందు, అధమగతులు = నీచగతిగలవారు, అగుదురు. కావునన్ వారికిన్ = ఆ వేల్పులకు, ఇష్టము, కావింపుము = చేయుము, నన్నున్, ప్రీతిన్ = సంతసముతో, కావుము = రక్షింపుము.

49. అనినన్, దమయంతి, నయన అంతర్గళిత బాష్పధారాకలితకపోల యుగళ-నయన = కన్నులయొక్క, అంతః = లోపలినుండి, గళిత = కారిన, బాష్ప = కన్నీటియొక్క, ధారా = ధారలచే, ఆకలిత = అంతటనిండిన, కపోల = చెక్కిళ్ళయొక్క, యుగళ = జంటగలది, అగుచున్, పెద్దయున్, ప్రొద్దు = చాలసేపు, చింతించి = ఆలోచించి, నీ యభిప్రాయంబునకున్ = నీతలంపునకు, నిరపాయంబు = చెఱుపులేనియట్టి, ఉపాయంబున్ = తంత్రమును, కంటివి = కనుగొంటివి, ఇంద్రాదులు; నా స్వయంవరంబునకున్, వచ్చెదరేని = వచ్చునెడల, వారసన్నిధిని = వారియెదుటనే, నిన్నున్, వరియించెదను = కోరెదను, అట్లయినన్, నిర్దోషంబు = దోషములేమి, అగును, అనినన్, నలుండును, లోకపాలురపాలికిన్ = లోకపాలురవద్దకు, చని, దమయంతి, పల్కినవిధంబున్ = చెప్పినరీతిని, చెప్పెను. అంతన్ = తరువాత పుణ్యతిథినక్షత్ర ముహూర్తమునన్ = శుభకరమైన తిథినక్షత్రములతోఁ గూడిన శుభముహూర్తమున; దమయంతీ స్వయంవరంబు ప్రవర్తిల్లినన్ = జరుగఁగా.

50. నళినదళనేత్ర=తామరరేకులంబోలు కన్నులుగల యాదమయంతి, నలుని అ కాని = నలునినే తప్ప, (ఒరుల) వరియింపదు-అటె = వరియింపదట, చూతము. అనుచుꣲ, అమరవరులు= వేల్పులలో మేటులు, నలువురును, కడఁగి=ప్రయత్నముతో, నలరూపములꣲ=నలునివేషములతో (కూడి), అతిముదమునꣲ=ఎక్కువసంతసముతో, ఆ స్వయంవరంబునకుꣲ. వచ్చిరి,

51. అంతꣲ=ఇట్లు ఇంద్రాదు లందఱు రాఁగా.

52. అంబుజ అక్షి= కమలంబులఁబోలు కన్నులుగలదగు, దమయంతి, సిత...హస్త ఐ-సిత=తెల్లనైన, పుష్పదామ = పువ్వులసరములచేత, అభిశోభిత=అంతట నలంకరింపఁజేయఁబడిన, హస్త ఐ = కరముగలదై (చేతియందుఁ దెల్లనిపూవులు గ్రుచ్చినసరములు పట్టుకొన్నదై), చనుదెంచి=వచ్చి, అమ్మహో...నివహంబుꣲ-అమ్మహోత్సవ=ఆస్వయంవరంబను వేడుకయొక్క, దర్శన=చూచుటకై, ఆగత=వచ్చిన, రాజన్య=రాజులయొక్క, నివహంబుꣲ= సమూహమును, నెమ్మితోడꣲ=ప్రేమతో, ఈక్షించి = చూచి, నలువురువేల్పులు=ఇంద్ర యమ వరుణ కుబేరు లనెడి నలువురు దిక్పాలురును, నలుꣲ, తొట్టి = పోలి(నలునివలె), అప్పుడు, ఏక ఆకారులు ఐ = ఒకటే యాకారము గలవారై, ఉన్నꣲ, అందుꣲ = వారిలో, నలునిꣲ, ఏర్పరింపఁగꣲ = కనుఁగొనుటకు, నేరక=చాలక, ఇంద్రాదులను=ఇంద్రుఁడు మొదలగువారిని, నలుꣲ, ఎఱుంగు, ఉపాయము, ఇంకꣲ, ఎద్దిఒకో=ఏదో, అనుచుꣲ,సంశయ ఆకుల ఆత్మ ఐ=సంశయముచేఁ గలవరపడిన మనస్సుగలదై, సురలార= ఓ దేవతలారా, నలుꣲ, ఎఱుంగువిధము, నాకుꣲ, చేయూఁడు=తెలియఁజెప్పుడు ఆత్మరూపధరులరు = నిజరూపమును దాల్చినవారలు, అగుఁడు, అని తన మనములోనꣲ. పరిదేవనంబు, చేసెను, చింతించెను = వగచెను.

53. దేవతలు; దానిపరివేదనంబు=ఆదమయంతియొక్క చింతను; విని; కరుణించి=దయతలఁచి; అనిమిషలోచనంబులు- అనిమిష = ఱెప్పపాట్లులేని; లోచనంబులు = కన్నులును; అస్వేదగాత్రంబులును = చెమటగాఱని మేను

కాలంబు = చాలదినములు, ఉండి; ఒక్కనాఁడు; అతఁడు, అశుచియై = అపరిశుద్ధుఁడై, మఱచి = జ్ఞప్తితప్పి, సంధ్యోపాసనంబు = సంధ్యావందనంబు, చేసినన్ = చేయఁగా, ఉపలబ్ధఅవసరుఁడువై =సందుగ ప్పెట్టినవాఁడై, కలి, నలునందున్, ప్రవేశించి, పుష్కరుఁడు, అనువానిపాలికిన్, పోయి, తన్నున్-ఎఱింగించి = తాను కలిపురుషుఁడని తెలిపికొని, నీవు నలునితోన్, జూదంబు, ఆడి, వానిరాజ్యంబు, సర్వంబున్ = అంతయును, ఒడిచికొమ్ము = లాగికొనుము, అని, చెప్పి, తానును, వానికిన్ = ఆపుష్కరునికి, విప్రవేషంబునన్=బ్రాహ్మణవేషంబుతో, సహాయుఁడై = తోడ్పడి, అక్షంబులు పాచికలు, కొని = తీసికొని, పుష్కరునితోన్, ఒక్కటన్, కూడ, చని, నలున్, కాంచి, నీవు, మారాజుతో, జూదంబు, ఆడుము, అనినన్.

58. ద్యూతార్థము = జూదమునిమిత్తము, తత్కృతఆహూతుఁడును= ఆజూదరియగు పుష్కరునిచేఁ బిలువఁబడినవాఁడును, ఐ=అయి, జూదము ఆడకుండుట, ధర్మఅపేతంబు = న్యాయముతప్పినది, అని, అభిముఖుఁడై=ఒప్పుకొన్నవాఁడై, అతనితోఁ = ఆపుష్కరుతో, నలుఁడు, జూదము, ఆడన్, కడంగెన్ = పూనెను.

59. నలుఁడు, కలిప్రేరణంబునను = కలిపురుషుని ప్రోత్సాహముచేత, హతమతియై = బుద్ధికలఁగినవాఁడై, నిజఆప్తులు=తనమేలుకోరెడివారు, వారించినన్=అడ్డగించినను, ఉడుగక = విడువక, కలధనములుఎల్లన్=తనకున్నయావదాస్తియు, ఒడ్డుచున్ = పందెముగాఁబెట్టుచు, అలయక=విసుకుచెందక, జూదమునన్, విజితుఁడు అగుచుండెన్ = ఓడిపోవుచుండెను.

60. ఇట్లు, అనేకమాసంబులు=పెక్కునెలలు, దుర్వ్యసనఆసక్తుఁడయి =చెడ్డవ్యసనమగు జూదమునందపేక్షగలవాఁడై, ఆనలుఁడు, వివిధవస్తువాహనసమూహంబులు=అన్ని తెఱఁగులైన పదార్థములను గుఱ్ఱము లేనుఁగులు మొదలగువానియు సమూహంబును, ఒడ్డి = పందెముపెట్టి, పుష్కరునకున్, ఓటువడన్-పోయినన్ = ఓడుచురాఁగా, పౌరబ్రాహ్మణప్రధానులు-పౌర=పుర

జనులు, బ్రాహ్మణ=ద్విజులు, ప్రధానులు=మంత్రులు, దమయంతీపురస్కృతులు ఐ = దమయంతిని ముందుకొన్నవారై, వచ్చి, వారించి = ఆటంకపెట్టియు, కలిసమావేశ పరవశుఁడు ఐన = కలిపురుషునియొక్క చొచ్చుటచే నోడలుమఱచినవాఁడయిన, అన్నలుచేతన్, ప్రతిహతులై = ఆఁపఁబడినవారయి, పలుకకుండిరి. అంతన్ = అప్పుడు, దమయంతి, చింతాక్రాంతచిత్త ఐ= దుఃఖముచే నావరింపఁబడిన మనస్సుగలదై, (మనోదుఃఖముతో నిండినదై)

61. ఎంత=ఎంతదూరము, ఓటువడినన్=ఓడిపోయిన, అంతియ=అంతమాత్రమె, జూదమునందున్, తగులు = ఆశయు, చలము=పట్టుదలయు,అతిశయిల్లున్=హెచ్చును, ఏమిచేయుదానను = నేనేమి చేయఁగలను, ఇది=ఈజూదము, ఎగ్గునకున్ = కీడునకు, మూలము=కారణము, అని, లతాంగి=దమయంతి, దుఃఖితాత్మ అగుచున్ = మనస్సున దుఃఖమునొందినదియై.

62. అక్షముల్=పాచికలు, పుష్కరునందున్=పుష్కరునికి, (షష్ఠ్యర్థంబున సప్తమి) వశ్యంబులుఐ=అధీనములై, ఉనికియున్ = ఉండుటయు, నలునియందున్ = నలునకు, (ఇదియు షష్ఠ్యర్థమున సప్తమి) ఒండువిధములు, అగుటయున్=వేఱు తీరుగలవిగ నుండుటయు, ఎఱిఁగి, నిజ అధీశ్వరునకు = తనమగనికి, అపజయముఅకా=ఓటమియేఅగునట్లు, లక్షించి=ఊహించి, సరసిజ అక్షి=తమ్మిరేకులంబోలుకన్నులుగలదమయంతి, మున్ = ముందుగా, భర్తయనుజ్ఞ=పెనిమిటి యనుజ్ఞను, పడసి= పొంది, వార్ష్ణేయుఁడు, అనుసారథిన్, పిలిచి, ఈస్యందనమునన్ = ఈరథంబునందు, ఇంద్రసేనుఁడు అను ఇక్ష్వా కుమారకున్ = ఇంద్రసేనుఁడనెడి యీచిన్నికొడుకును, ఇంద్రసేన అనుకూఁతున్=కుమారితను, చెచ్చెఱన్ = వేగమే, తోడుకొని, విదర్భకున్=విదర్భాపురికి, అరిగి, కొలుకొని=యత్నించి, మత్-బంధుజనులయొద్దన్ = నాచుట్టములకడ పెట్టి=విడిచి, సరగ=వేగముగా, రమ్ము, అటంచున్=అనిచెప్పుచు, పంచి=అనతిచ్చి, ఆప్తపురోహితమంత్రిబాంధవ అభిమతమున్=ఇష్టులయిన పురోహితులయు మంత్రులయు బంధువులయు నభిప్రాయమును పొంది (సారథిన్), పుచ్చెను = పంపెను.

63. నలుఁడును, ధరణీరాజ్యముఁ = పుడమియొక్క రాజ్యమును, తలఁగఁగఁ = పోఁగా, సర్వంబును=యావత్తును, అపహృతంబు ఐనఁ=దోఁచుకొనిపోఁబడఁగా, కడుఁ = మిక్కిలి, తలరి = భయపడి (చింతించి), అశేషరాజ్యవిభవచ్యుతుఁడు ఐ = రాజ్యమంతయుఁ బోఁగొట్టుకొన్నవాఁడై, దమయంతిఁ, తోడ్కొని, వెలువడియెఁ = పట్టణమును విడిచిపెట్టెను.

64. పురమువెలి = పట్టణమునకు వెలుపట, మూఁడుఅహోరాత్రములు= మూఁడుదినములు, వసించియున్న, నలుపాలికిఁ = ఆనలమహారాజునొద్దకు, జనవిభుఁడు-ఐన-పుష్కరు శాసనమునఁ = రాజగు పుష్కరుని యాజ్ఞవలన, నను, కలికృతమునఁ-కలి=కలిపురుషుని చేత, కృత=చేయఁబడిన, ద్యూత=జూదమువలని, విద్వేషకారణమునఁ = విరోధమను కారణమువలనను, ఎవ్వరును=ఒక్కఁడైనను, అరుగఁ = పోవుటకు, ఓడిరి=భయపడిరి.

65. ఇట్లు, సర్వజనసత్కార అర్హుండు అయ్యుఁ = జనులందఱియొక్క మర్యాదలకుఁ దగినవాఁడైనను, నలుఁడు, విధివశంబునఁ = దైవవశంబువలన, ఎవరివలనఁ, సత్కారము=మర్యాద, కానక, జలంబు=నీళ్ళే, ఆహారము కాఁ =ఆహారము కాఁగా, తత్పురసమీపంబుఁ =ఆపట్టణపుచేరువ, దమయంతీ ద్వితీయుండై=దమయంతియే రెండవదిగాఁగలవాఁడై, ఉండి, బుభుక్షాపీడఁ=ఆఁకలిబాధను, సహింప నోపక = ఓర్వఁజాలక, హిరణ్యపక్షంబులతోఁ= బంగారు ఱెక్కలతో, తనముందటఁ=తనయెదుటతిరుగుచున్న, పక్షులఁ, కని, అవి=ఆపక్షులు, భక్ష్యములు అగును అని=తినఁదగినవని, ఆపక్షులఁ, పట్టికొనఁ = పట్టుటకు, సమకట్టి=పూని, తనకట్టినపుట్టంబు=తానుదాల్చినవస్త్రము, వానిపైఁ=ఆపక్షులమీఁద, వైచినఁ = వేయఁగా, అవి, పుట్టంబుతోఁ =ఆ వస్త్రముతోనే, గగనంబునకుఁ =ఆకాశమునకు, ఎగసి=ఎగిరి, నగుచుఁ = నవ్వుచు, విగతవస్త్రుఁడుఐన =కట్టబట్టలేనివాఁడగు, నలునికి, ఇట్లనియె.

66. పార్థివేంద్రా = ఓరాజాధిరాజా, నీధనంబును, రాజ్యంబును, నికృతిన్ = కపటముతో, కొన్న, అక్షములము=పాచికలము, ఏము,నీవస్త్రము; అపహరింపన్; పక్షిరూపులము ఐ వచ్చి అపహరించితిమి; అని; చెప్పి; చదలన్ = ఆకాశమందు; అరిగెన్ =పోయెను.

67. నలుండును; వానిన్=ఆపక్షులను; చూచి; విస్మయము=ఆశ్చర్యము; అంది; ఈయక్షంబులదోషంబునన్ కాక=ఈపాచికలద్రోహమువలననే తప్ప, ఏమి; నాకున్; ఇట్టిది; అయ్యెను. (ఈపాచికలవలననే నాకింత యనర్థము సంప్రాప్తమయ్యెను) అనుచు; దమయంతి; కట్టిన; పుట్టంబుచెఱంగు=కట్టుకొన్న చీరపైటకొంగును; కట్టికొనియెను. అట్లు; ఇరువురు = ఇద్దఱు; ఏకవస్త్రులు ఐ=ఒంటిబట్టకట్టినవారై, ఒండొరుల మొగంబులు, చూచి; దుఃఖించుచుండన్; నలుఁడు; దమయంతికిన్; ఇట్లనియె.

68. ఇది; దక్షిణాపథంబునకున్ = దక్షిణదేశమునకు; ఇదియున్= మఱియొకట్టి; విదర్భాపురంబునకున్; ఇది; కోసలకున్ = కోసలదేశమునకు; ఇది; ఉజ్జయినికిన్=ఉజ్జయినిపట్టణమునకును; తెరువులు = మార్గములు; మదిన్ =మనసులో; ఇన్నిటిలోనన్ =ఈదారులలోన; మనకున్=మనము; ఎద్ది=ఏదారి; అరుగన్-అగున్ = పోఁదగును.

69. ఇందుముఖి=చంద్రబింబముఁబోలు మోము గలదానా; అడవులలోనన్; నాతోన్; కడున్ ఇడుములు=ఎక్కు-న శ్రమలు; పడన్ ఓపవు= అనుభవింపఁజాలవు. ఇప్పుడు; నీబంధుజనంబులకడకున్ = నీచుట్టాలదగ్గఱకు; అరుగుము. అనవుడున్=అని చెప్పఁగా; తరుణి=జవ్వని యగు దమయంతి, శోకగద్గద= వ్యసనముచే డగ్గుత్తిక కలది; అగుచున్.

70. అతనికిన్; ఇట్లను; అనియెన్; అనఘ ఈశ = పుడమిఱేఁడా, నీవును, నేనున్, చని, విదర్భన్ = విదర్భయందు, ఇష్టలీలన్ = ఇచ్ఛావిహారముతో, ఉండుదము. మృగా...వనంబులకున్ =మృగ=క్రూరజంతువుల చేత, ఆకుల=నిండిన, ఉగ్ర= భయంకరమైన, వనంబులకున్ = అడవులకు, అరుగన్ ఏల=పోవనేల, ఇడుములు=ఆపదలు, అందన్ ఏల=పడ టకు ఎందుకు?

71. అనినన్, విని, నలుఁడు, అవనత ఆననుఁడు ఐ=తలవంచుకొన్నవాఁడై, నీచెప్పినయట్లు = నీమాటప్రకారమె, విదర్భేశ్వరరాజ్యంబును = విదర్భరాజ్యమును, మనరాజ్యంబు అ = మనరాజ్యమే, ఏను, తొల్లి, అధిక ఐశ్వర్యయుతుఁడను ఐ = ఎక్కువకలిమితోఁ గూడినవాఁడనై, అందులకున్ = ఆవిదర్భకు, పోయి, బంధుజనులకున్ = చుట్టాలకు, హృదయము ఆనందము = మనస్సంతోషము; చేసి; ఇప్పుడు; ఇవ్విధంబునన్; సర్వహీనుండను ఐ = అంతయుఁ బోఁగొట్టుకొని; ఎట్లు; పోవనేర్తును = పోవఁగలను. అనినన్; దమయంతి; ఇట్లు అనియెను.

72. ఎందున్ = ఎచ్చటను; అఖిలదుఃఖరోగ ఆర్తనకున్ = సకలములైన వ్యసనములను వ్యాధులచేత పీడింపఁబడినవానికి; ఔషధంబు = మందు; భార్య అచూవే = పెండ్లామెసుమా; ఒనరన్ = చక్కఁగా; భార్యాసమేతుఁడు ఐ = పెండ్లముతోఁగూడినవాఁడై; ఉన్నవానికిన్; ఎంతలు ఆపదలు = ఎంతశ్రమములు; అయ్యును = కలిగినను; ఎఱుకపడవు = తెలియవు.

73. ధరణీతలనాథ = ఓపుడమిఱేఁడా; అలయునెడన్ = పనిచేయుటచే నలపుచెందునపుడు, డయ్యునెడన్ = దారినడక మొదలగువానిచే శ్రమపడునపుడు; ఆఁకలియును; తృషయున్ = దప్పియు; ఐనయెడన్ = కలిగినప్పుడు; కనుఁగొని = కనిపెట్టి; భార్యయు; పురుషునకున్ = మగనికి; చిత్తమునన్ = మనస్సునందు; దుఃఖంబుల్ = వ్యసనములు, ఇమ్ములన్ = చక్కఁగా; పాచున్ = తొలఁగించును.

74. కావున; ఇది = ఈదమయంతి; మత్-అధీనజీవిత = నాకులోఁబడిన ప్రాణముగలది; అనియున్; అనువ్రత = నావంటి నియమముగలది; అనుసరించినది అనియు; అనుకంపనీయ = దయచూపఁదగినది; అనియు; నన్నున్; విడువక; నాయనుగమనంబునకున్ = నేను వెంబడివచ్చుటకు; అనుమతుండవు; కమ్ము = అంగీకరింపుము. అనినన్, అట్లు అ = ఆలాగున నేచేయుదును. ప్రాణసమానవు = నాప్రాణములకు సమానురాలవు; అయిన; నిన్నున్; ఏల; విడుతును;

ఓడక ఉండుము = వ్యసనపడకుండుము. అని నలుఁడు, దమయంతిన్, ఆశ్వాస
సించుచున్=ఊఱడించుచు, ఒక్కటన్ = కూడ, చనిచని=పోయిపోయి, నిర్జ
నంబు=ఏకాంతము, ఐన, విపినంబునన్=అడవియందు, ఒక్క సభన్= ఒక్క
రచ్చకొట్టమును, కని, అందున్ = దానియందు, విశ్రమించి, = దిగి, పరుష
ధూళిధూసరస్థలంబునన్-పరుష=కఠినమైన, ధూళి=దుమ్ముచే, ధూసరిత=పా
గవర్ణముగలదిగా చేయఁబడిన, స్థలంబునన్ = తావునందు, శయనించి, మార్గ
శ్రమనిమీలిత నయనుఁడు ఐ-మార్గశ్రమ = దారినడకవలని యలసటచే; నిమీ
లిత = మూసికొన్న, నయనుఁడు అయి = కన్నులుగలవాఁడై, దుఃఖంబునన్
= వ్యసనముచేత, కన్నుమొగుడకున్నన్ = నేత్రములు మూతపడకయుండఁ
గా; నిద్రరాకయుండఁగా, లేచి=కూర్చుండి, తనపాదములయంతికంబునన్
=తనకాళ్ళవద్ద, అతిక్లేశపరవశ అయి=ఎక్కువ దాగబడలికచే సొక్కినదై, ని
ద్రపోయెడు దమయంతిన్, చూచి.

75. ధరణిరాజ్యంబుతోన్=భూమిపరిపాలనంబుతో, ధనము ఎల్లన్=
ద్రవ్యమంతయును, పరులచేన్=శత్రువులచేత, అపహృతంబు, అగుటయున్=
అపహరింపఁబడుటయు, ఆప్త...జనంబులున్ - ఆప్త = హితముచెప్పువా
రు, మిత్ర = చెలికాండ్రు; బంధుజనంబులున్ = చుట్టములును; ప్రకృతిజనం
బులున్ = మంత్రులును, విడుచుటయును = విడిచిపెట్టుటయు. మహావిపిన
భూమిన్ = కాఱడవియందు; పత్నితోన్=భార్యతో; తనపరిభ్రమియించుట
యున్=తానుదిరుగుటయు; అప్డు; తలఁచి; శోకించి=దుఃఖించి, ఈతన్వి =
ఈజవ్వని; తొల్లి; మృదుశయనంబునన్= మెత్తని పాన్పునందు; మెలఁతలు=
చెలికత్తెలు; మెలఁపుతోన్ =జాగ్రత్తతో; అడుగులు ఒత్తన్= కాళ్ళుపిసుకఁ
గా; నిద్రఅనుభవించు = నిద్రపోవునట్టి; కోమల అంగి = మృదుశరీరముగలది;
ఇప్డు; గులకొని=శ్రమపడి; పాంసుస్థలమునందున్=దుమ్ముతో నిండినతా
వునందు; నిద్రన్ తగిలినదియున్ = నిద్ర చెందునదియు; పంకజాక్షి=తామ
ఱేకులంబోలు కన్నులుగలదియగు; ఈచాన; నాపున్;భార్య; ఐ; దైవ
ఘటనన్ చేసి=గ్రహచారమువలన; ఇంతదుఃఖంబున్; పొందెను.

76. ఏను, దీనిదుఃఖంబులన్, చూడనోపను = చూడఁజాలను, ఎటు కేని యున్ = ఎచ్చటికేనియు, పోయెదను, ఇది, నన్నున్, కానక, తనబంధుల యొద్దకున్, పోయి, దుఃఖపడక, ఉండును. అని విచారించి=తలపోసి, పోవన్, సమకట్టి=పూని, ఆకోమలి; మేలుకొనకుండన్, మెల్లన=తిన్నగా, దానివస్త్రంబునందున్, అర్ధంబు=సగము, చించి, తనకున్, పరిధానంబు=కట్టుబట్టగా, చేసికొని, వెలువడి = బయలుదేరి, కొండొక నేలపోయి=కొంతదూరంబుచని, దమయంతియందున్, తన నెయ్యంబు అనుత్రాఁగన్=తన ప్రేమయనెడి త్రాఁగను త్రెంపన్, నేరక = చాలక, క్రమ్మఱన్ = మరల, అచ్చోటికిన్, వచ్చి

77. కలి=కలిపురుషుఁడు, దమయంతిన్, పాపన్ = విడిపించిపోవునట్లుచేయుటకు, సమకట్టున్=పూనును, సతిన్ = పతివ్రతయైన, ఆలలనను= ఆసుందరిని, నలుఁడు, దీర్ఘసౌహృదబలంబునన్ = విస్తారమైన చెలిమియొక్క శక్తిచేత, పాయన్ ఓపఁడు = విడచిపోవన్ జాలఁడు. ఇట్టులు=ఇవ్విధంబున రెంటన్ చేసి=కలిప్రేమ బలమువలన, ఆనలుఁడు, విమోహరజ్జులన్=మోహమనెడి త్రాళ్ళయందు, పెనంగి=మెలిపడి, గతఆగతకారి=వచ్చుటపోవుటలను చేయునట్టి, అయిన ఉయ్యెలయునున్ పోలెన్ = ఊయాలవలె, ఊఁగాడక = నిలుకడనొందక, ఎంతయున్ ప్రొద్దు=దీర్ఘకాలమునకు, వినిశ్చితాత్ముఁడై = మనమున నిర్ణయము చేసికొన్నవాఁడై, (వై. పద్య. అ.)

78. బాలన్ = ధైర్యములేనిదియగు నీదమయంతిని, ఒక్కర్తన్ = ఒంటరిగా, ఇక్కానపాలుచేసి = ఈయడవిపాలుచేసి, నిష్ఠురుఁడను ఐ = దయమాలినవాఁడనై, ఏను, ఎట్లు, పోవన్ నేర్తును = పోవఁజాలుదును, అనక = అనితలఁపక, కలిచేతన్, ఆకృష్టుఁడు = ఈడ్వఁబడినవాఁడు, ఐన నలుఁడు, విగతకరుణుఁడు ఐ = దయమాలినవాఁడై, దమయంతిని, విడిచి, చనియెన్=వెళ్ళిపోయెను.

79. అంతన్=తర్వాత, దమయంతి, మేలుకని=నిద్రలేచి, తనపతిన్, కానక=చూడక, తనవస్త్రార్ధనికర్తనంబునన్=తనచీరలో సగము చింపఁ

బడియుండుటను, చూచి లేచి, నలుగడలను=నాలుగుదిక్కులను, పరికించి = వెదకి, భయశోకవ్యాకులచిత్తయి = భీతిచేతను దుఃఖముచేతను కలవరపడిన మనస్సుగలదై.

80. హామహారాజ = ఓరాజేంద్రుఁడా, మహా...రాతి...మహాత్ = గొప్పదైన-విశాలమైన, మహీ=భూమియొక్క, రక్షణ = పాలించుటయందు, దక్ష = నేర్పుగలదైన, దక్షిణబాహు = కుడిచేతిచేత, దండిత=శిక్షింపఁబడిన, ఆరాతి = శత్రువులుగల, నిషధరాజాగ్రణి = మేటియైన యోనిషధదేశాధినాథా, నన్నుఁ, ఇట్లు, వీతదయుండవై=దయలేనివాఁడవై, విడిచిపోవన్=విడిచిపెట్టిపోవుట, తగును ఏ = యుక్తమా? నీవు, ఎన్నఁడు, ధర్మువున్ = న్యాయమును, తప్పనివాఁడవు. సూనృతవ్రతరతుండవు = నిక్కము పలుకుటయే ప్రధానవ్రతముగాఁ గలఁవాఁడవు, ఓడకుము = భయపడకుము. అని; ననున్, ఊఱడన్=నిమ్మళించునట్లు; పలికినపలుకు = చెప్పినమాట, మఱనన్ కన్ = మఱచుట, పాడి అయ్యె = న్యాయమయ్యె, పొదలలోనన్=తీఁగల గుంపులందు, దాఁగి, పొడసూపక = కనఁబడక, ఇట్లు, ఏల=ఎందుకు; ఉన్నవాఁడవు. ఇట్టి ఉగ్రభావము=ఈలాటికటికితనము, ఏల = ఎందుకు, నీకున్; అయ్యెన్=కలిగెను. ఎటన్ = ఎచ్చటికి, పోదును, ఇంకను, ఉగ్రకాననమునన్=భయంకరారణ్యమునందు, నిన్నున్, ఎట్లు; కాంతును = చూతును.

81. వగవన్ కన్ = దుఃఖింపఁగా; సాంగఉపాంగములు = ఆఱంగములు ఆఱుఉపాంగములు కూడిన; నాలుగు వేదములయు = నాలుగు వేదములయొక్కయు; అధ్యయనము = చదువుట; పోల్పగా = సరిగా; ఒకసత్యములో = సత్యమైనమాటను నెఱవేర్చుటతో; ఎన అగునే = సాటియగునా? ఎవ్వియున్=ఎట్టిసత్కార్యములును; సత్యంబున్ = నిక్కము మాటాడుటను; పోలవు అఁట = తూఁగవఁట. సత్యవాక్యము నెఱవేర్పుతో నేవియు సమానములుగావు.

82. ప్రాణసమానవు= ప్రాణములతో సాటివి; అయిన నిన్నుఁ; అన ర్ఘ్యంబు=తప్పకను; విడుచుఁ; అని; పత్రికితివి; సత్యప్రతిపాలనంబు =ఆడినమాట నెఱవేర్చుటను; చేయుము. అని ప్రలాపించుచుఁ = ఏడ్చుచు; తనఏకాకిత్వం బునకుఁ = ఒంటిరితనమునకు; అబలభావంబునకుఁ=తనయాడుతనమునకును; ప్రతిపద...భయంబునకుఁ - ప్రతిపదన్యాస = ఒక్కొక్కయడుగొత్తి పెట్టు నప్పుడు; జాయమాన= పుట్టుచుండు; కంటక = ముండు; మృగ=మృగములు; పన్నగ=పాములు; వీనివలని;భయంబునకుఁ=వెరపునకు; వగవక = చింతింపక నిజనాథునసహాయత్వంబునకుఁ = తనపెనిమిటితోడులేమికి; దుస్సహ ... త్వంబునకుఁ - దుస్సహ=ఓర్వరాని; క్షుత్ = ఆఁకలి; పిపాసా=దప్పి; వీని వలనఁగల్గిన; శ్రమ=బడలిక చేతనైన; ఆకులత్వంబునకుఁ = కలవరపాటునకు వగచుచుఁ = చింతించుచు. (పై. పద్య. అన్వ.)

83. అలయుచుఁ = బడలిక చెందుచు; పులుఁగుల రొలుఁగులకుఁ = పక్షులకూఁతలకు; ఉలుకుచుఁ = భయపడుచు; ఉగ్రఆతపమునకుఁ =తీక్ష్ణ మైన యెండకు; ఓపక=ఓర్వజాలక; వృక్షంబులనీడలఁ= చెట్లనీడలయందు; నిలుచుచుఁ; ఎలుఁగులఁ = ఎలుఁగుబంట్లను; పులులను; చూచి; భయ ముఁ కొని = వెఱచి, వగవగచుఁ = చింతించును.

84. లతాంగి = తీఁగవంటి మేనుగల దమయంతి; ఏచినపాదలఁ =క్రి క్కిఱిసియున్న పొదలను; పడల్పడఁ = ప్రోగులుపడునట్లు; త్రోఁచుచుఁ; ముండ్లకునుఁ; అల్లఁ = మెల్లఁగా; దూరముగా; తొలఁగుచుఁ; దిక్కులు= నలుపైపులు; చూచుచుఁ; తొడరుచుఁ=తొట్రుపడుచు; తెళ్ళుచుఁ = క్రిందఁబడుచు; లేచుచు; సంచరించుచుఁ = పణకుచు; అరిగెఁ=పోయెను.

85. ఇట్లు; అరుగుచున్నదమయంతి; అంతికన్యస్తచరణ అయినఁ = సమీపమునందుంపఁడిన పాదములుగలదికాఁగా; సమీపమున పాదము లెత్తి పెట్టఁగా, దానిఁ = ఆదమయంతిని; ఆహారఅర్థి ఐ – ఆహారము గోరినదై; ఒకపన్నగంబు= ఒకపాము; పట్టకొనినఁ=పట్టఁగా; ఆకోమలి = ఆమెత్తని మేనుగల దమయంతి; మొదల నేరక = కదలఁజాలక.

86. ఇంక౯ ఏన౯ = ఇఁక మీఁద నైనను; నన్ను౯ = నా మొఱను, ఏల; ఆలింపవు = వినవు. నాథ = నా ప్రాణరక్షకా; నాకు౯; శరణము; అగుము = రక్షకుఁడ వగుము. అనుచు౯; అఱచుచున్న౯=కూయుచుండఁగా; దాని ఆక్రందనధ్వని = దానియొక్క చప్పుడును; వినుచు౯; ఒక్క ఎఱుకు= ఒక ఎఱుకువాఁడు; వేగ = త్వరగా; వచ్చి.

87. తనపట్టిన సురియ౯=తానుధరించిన కత్తిచేత; ఆ పెనుఁబాముపద నంబు=ఆకొండచిలువయొక్క నోటిని; వ్రయ్య౯ = చీలునట్లు; తఱిగిన౯ = నఱుకఁగా; రాహుముక్తఅయిన చంద్రరేఖయును౯ పోలె౯ = రాహువు నోటినుండి విడువఁబడిన చంద్రరేఖవలె; అజగరముఖంబువలన౯ = ఆకొండ చిలువయొక్క నోటినుండి; వెలువడిన = విడిపించుకొనివచ్చిన; దమయంతి౯; ఆశ్వాసించి = ఊఱడించి; తత్ సమీప ...స్నాతను-తత్ = ఆప్రదేశమునకుఁ సమీప = దాపుననున్న; సరోవర=దివ్యమైన కొలనియందు; స్నాతను=స్నానముచేసినదానిని; వన్య...హారనుగా౯-వన్య = అడవియందు దొఱకెడి; స్వాదు = తియ్యని; ఫల = పండ్లు; ఆహారముగా౯=ఆహారముగాఁగలదానిని గా; చేసి; సేదదీర్చి=శ్రమపాపి, నీవు; ఎవ్వరిదానవు=ఎవ్వరికి సంబంధించిన దానవు; ఏకతంబ, ఒంటరిగా; ఇవ్వనంబునకు౯; ఏలవచ్చితివి; అని; అడిగి, మృదుభాషిణి=తిన్నగా మాటాడునది; ఐన ఆకోచునివలన౯; అంత వృత్తాంతంబు=సంగతియంతయును; ఎఱింగి=తెలిసికొని.

88. రజనికరఆనన౯=చంద్రునివంటిముఖముకలదియును; మేచకకుంతల రాజిత౯=నల్లనికురులచేఁ బ్రకాశించునదియును; విలసద్గజగామిని౯ = గొప్ప యేనుఁగువలెఁ దిన్నగా నడుచునదియును; చందనగంధ౯ = శ్రీచందనమువంటి మేనితావిగలదియును; ప్రకాశితకాంతిసమన్విత౯ = వెలిఁగెడి కాంతితోఁగూడి నదియును; పంకజదళలోచన౯ = తామరరేకులంబోలిన కన్నులుగలదియును నైన; రాజసుత౯ = రాజపుత్రికయగు దమయంతిని; చూచి, కిరాతుఁడు-ఎఱుకువాఁడు; కామ...హతుఁడై-కామ = మన్మథునియొక్క; నిశాత =

వాఁడియైన; శర = అమ్ములచేత, ఆహతుఁడై = బాగుగాచేయఁబడినవాఁడై అనింద్యచరిత్రకున్ = పొగడఁదగిన నడవడికల; లతాంగికిన్ = దమయంతికి వేడుకతోన్ = అపేక్షతో; నిజహృదయంబు = తనమనస్సులోని యభిప్రాయమును; ఎఱింగించెన్ = తెలిపెను.

89. అగ్నిశిఖయుంబోలెన్ = నిప్పుమంటవలె; అంతటను = తాఁకుటకును; డాయను = దగ్గఱకువచ్చుటకును; చూడన్ = చూచుటకును; రానియట్టి = వలనుపడనిదగు; శుభచరిత్రన్ = పావనంబైన నడవడికల యాదమయంతిని; ఎఱుక = జ్ఞానము; లేనియట్టికఱకు ఎఱుకు = లేనట్టి క్రూరుఁడైన బోయవాఁడు; కాదు అనక = పరస్త్రీనిఁగోరుట తగనిదనియెంచక; తనకున్; ఆయువు=జీవితకాలము,అల్పముఐనన్=తక్కువపడఁగా,అపేక్షించెన్=కోరెను

90. దమయంతియున్; వానిన్ = అయెఱుకువానిని; అలిగిచూచి = కోపముతోచూచి, ఏను, పతివ్రతను, ఐతిని, ఏని, ఇద్దురాత్ముఁడు=చెడ్డతలంపుగలవాఁడు, ఐనకిరాతుఁడు; మృతుండు; అయ్యెడున్ అని=చచ్చునుగాకయని, శాపంబు; ఇచ్చినన్, వాఁడు; అప్పుడు = ఆతత్క్షణముననే, అగ్నిదగ్ధంబుఐన వృక్షంబునుంబోలెన్=నిప్పుచేఁ గాలిన చెట్టువలె; విగతజీవుఁడు ఐ=ప్రాణము పోసినవాఁడయి, పడియెన్; క్రిందఁబడియెను. అట్లు; పరమపతివ్రతాత్వప్రభావంబునన్ = ఎక్కువైన పాతివ్రత్య మహిమచేత;

91. బాల=ముదియయగు దమయంతి,హృదయమునన్=మనస్సునందు; నృపశార్దూలున్=రాజులలో శ్రేష్ఠుఁడైన, నిజాధీశున్=తనభర్తనునిల్పి; దుష్ట...కలికిన్-దుష్ట-చెడ్డ; ఉరగ=పాములు,శార్దూల=పులులు, అభీల=క్రూరములైన, మృగ అవళికి=మృగముల గుంపునకు, భయము, అందక.ఓలిన్ అ=వరుసగానే; ఉగ్రఅటవిలోన్=భయంకరమైన యడవిలో; అరిగెన్ = పోయెను.

92. మఱియున్ = ఇంకను.

93. సహకార=తియ్యమామిడిచెట్టా; మత్ప్రియసహకారున్ = నాకు నెయ్యంపుఁజెలికానిని; పున్నాగ=సురపొన్నచెట్టా, పున్నాగున్ = పురుషుల

లోనుత్తముని. తిలక = ఓతిలకవృక్షమా; భూభువనతిలకున్ = భూలోకంబునకు దిలకముమాడ్కి ప్రకాశము గలిగించువానిని; చందన = ఓగంధపుఁజెట్టా; బుధహరిచందనున్ = పండితులకుఁ గల్పవృక్షమువంటివానిని; పుష్పితాశోక = పూఁచినయశోకవృక్షమా; సుహృజ్జనశోకదమనున్ = ప్రేమించువారి దుఃఖమును బోగొట్టువానిని; వకుళ = పొగడచెట్టా; కులైకదీపకున్ = కులమునకంతటికిముఖ్యప్రకాశకుని; విభీతక = ఓతాండ్రచెట్టా; భయ...హరున్ - భయ = వెఱపుచేత, భీత = దిగులుపడినవారియొక్క; ఆర్తి = బాధలను; హరున్ = పోఁగొట్టువాని కాన = ఓయరణ్యమా; లోకోత్తరున్ = జనులలోనుత్తముని; ప్రీతితోడన్ = ప్రేమతో; కానరుఏకానరు ఏ = చూచితిరా చూచితిరా; అని; తోయజఅక్షి = కమలములుంబోలుకన్నులుగలదమయంతి; మ్రానిమ్రానికిన్ = చెట్టుచెట్టునకు; అరిగిఅరిగి = పోయిపోయి; అడుగును, అడుగులు = అరికాళ్ళు; ఎండవడిన్ = ఎక్కువయెండకు; పురపురన్ = పురపురమని; పొక్కన్ = బొబ్బలు లేవఁగా; నిర్ఝరఅంతరములన్ = సెలయేళ్ళనడుమ, నిలుచున్ = నిలువఁబడును. తరులగిరులయెడలన్ = చెట్లయొక్కయు; కొండలయొక్కయు సందులందు; పొలుచున్ = కనుపట్టును. ఉరుగుహాగృహములన్ = గొప్పవైన గుహాలనెడి గృహములయందు; తొంగి తొంగిచూచున్.

94. ఇట్లు దమయంతి; నిజనాథున్ = తనమగనిని; అన్వేషించుచున్ = వెదకుచు; భీషణ అరణ్యంబునన్ = భయంకరమైన యడవియందు; తిరుగునది = సంచరించుచు; ముందటన్ = ఎదుట. (పై. ప. అ.)

95. అంభోరుహ అక్షి = తమ్మిరేకులవంటి కన్నులు గలదియగు దమయంతి; వారిభక్షులు = నీళ్లెయన్నముగాఁగలవారును; పర్ణభక్షులు = ఆకులేయాహారముగాఁ గలవారును; వాయుభక్షులు = గాలియే యాహారముగాఁగలవారును, శాకనీవారభక్షులు = కూరగాయలునివ్వరిధాన్యము నాహారముగాఁగలవారును; వృక్ష...సక్తులు - వృక్షమూల = చెట్లమొదళ్ళయందు; నివాస = ఉండుటయందు; సక్తులు = ఆసగలవారును; ఐ; తపంబు = తపస్సు; ఆరన్ = తృప్తిగాచేయు, మహామునిఇంద్రులయాశ్రమంబు = మహర్షులతపోవనంబును; పురా

సమార్జిత పుణ్యకర్మఫలంబునన్ = తొలిమేన సంపాదింపఁబడిన పుణ్యకర్మల యొక్క ఫలములచేత, ఎడన్ = దవ్వునందు, కాంచెన్ = చూచెను.

96. ఇట్లు, మృగ...నిరంతరంబు-మృగ = జంతువులు, వ్యాళ = పాములు, తస్కర=దొంగలు, కిరాత=బోయలు, పర్వత=తిప్పలు వీనిచే, నిరంతరంబు,దట్టమైనది, అయిన కాంతారంబునన్ = అడవియందు, పుణ్యనదీతీరంబునందున్ = పరిశుద్ధమైన యేటిగట్టునందు, ఒక్కమునిపల్లెయందు = ఒక ముని యాశ్రమంబున, వసిష్ఠ...సదృశులు ఐన = వసిష్ఠుఁడు, వామదేవుఁడు, వాలఖిల్యుఁడు, భృగువు, నారదుఁడు వీరితో సమానులైన, మహామునులన్= గొప్పఋషులను, కని, నమస్కరించి, ఉన్నన్ = వారియెదుటను నిలువఁబడియుండఁగా, ఆమునులు, దమయంతిన్ జూచి, అచ్చెరువడి = ఆశ్చర్యమునొంది, అవ్వా=అమ్మా! నీవు, ఎవ్వరిదానవు =ఎవనిభార్యవు, ఈవనదేవతవే, దేవభామినివే=అచ్చరవే, దివ్యంబు = శ్రేష్ఠము, అయిన ఈతేజంబుతోన్, ఏల క్రుమ్మరెదవు=తిరిగెదవు, అనినన్, వారలకున్,దమయంతి,ఇట్లు, అనియెన్.

97. వినుఁడు, ఏన్, ధరిత్రిన్ = పుడమియందు, పుణ్యశ్లోకుఁడు, అనఁగన్ = అనునట్లను, సదా=విడువక, యజ్ఞనిరతుఁడు = యాగములు చేయుటయందు శ్రద్ధగలవాఁడు, అనఁగన్ = అనునట్టి, తనరిన =ఒప్పిన, నలునిభార్యను, సజ్జననుతన్ = సత్పురుషులచేఁ గొనియాడఁబడుదానను, దమయంతి అనఁగన్ చాలినదానను = దమయంతి యను పేరుతో నొప్పుదానను.

98. విధికృతంబునన్=దైవవశంబుచేత, నన్నున్, పాసి=విడచి, హృదయేశ్వరుఁడు=నామనోనాయకుఁడు, ఎటకేనియున్ = ఎచ్చటికో, పోయినన్=పోఁగా, తత్...చిత్తను ఐ-తత్ = ఆనామనోవల్లభుని యొక్క, అన్వేషణ = వెదకుటయందు, ఆసక్త= తగులుగలిగిన, చిత్తనై=మనస్సుగలదాననై, విపిన పరిభ్రమణంబు = అడవియందుఁ దిరుగుట, చేసెదను, ఈతపోవనంబునకున్ = ఈయాశ్రమమునకు వచ్చి, నలుఁడు, భవ...ర్థుండు అయి -

భవత్ = తమయొక్క, పాద=కాళ్ళకు, అభివందన=మ్రొక్కుటచేత, కృతార్థుఁడు అయి = ధన్యుఁడై; ఎక్కడకుఁ = ఏతట్టునకు, పోయెఁ, అతని పోయినవలను = అతఁడుపోయినదిక్కు; ఎఱుఁగుదురేనిఁ = (మీరు) తెలిసికొనియుందురేని, ఆనతిందు = తెలుపుఁడు. కొన్నిదినములలోనఁ = స్వల్పకాలములోపల, తద్దర్శనంబు = అతని సోఁబడి, దొరకనినాఁడు, దేహంబు విడుతును. అని; ఏడ్చుచున్నదానిఁ, చూచి, కరుణించి = దయతలఁచి; మునులు = ఋషులు, ఇట్లు అనిరి.

99. వనజ ఆయత అక్షి = తామరరేకులమాడ్కి విశాలమైన కన్నులుగలదానా; తివిరి=ప్రయత్నపడి, భూజననుతుఁ=పుడమియందలి సకల జనులచేఁ గొనియాడఁబడువానిని, ఎప్పటియట్ల=యథాప్రకారముగా; తన పురమునఁ = తనపట్టణమందు, తనరెడువానిఁ = ఒప్పినవానిని, నలునిఁ, కతిపయ దినంబులఁ = కొన్నిదినములలోపల, చూడంగఁ, కాంతువు=చూడఁగలుగుదువు.

100. మేము; తపోదృష్టిఁ = జ్ఞానదృష్టిచేత; చూచితిమి=కనుగొంటిమి. దుఃఖింపక ఉండుము. అని, తాపసులు; తమయగ్నిహోత్రంబులతోఁ; అపార...లతోఁ-అపార = విస్తారమైన; ఫల=పండ్లచేతను; పుష్ప=పూలచేతను నిండిన; తరు=చెట్లతోఁగూడిన; నదీ=ఏళ్ళచేత, రమ్య = అందమైన; తపోవనంబులతోఁ; తారు=ఆమునులు; అదృశ్యులు ఐనఁ = కనఁబడకపోఁగా, చూచి; దమయంతి, ఇది కలయో, నిక్కంబో=నిజమో అని; విస్మయంబు; అందుచుఁ = వింతపడుచు, చని; ముందటఁ=ఎదుట; ఒకచనుపఁ = ఒక్కబిడారును; కని;ఆస్థానిఁ; చూచునపుడు; అందలిజనంబులు; పైపద్యములోనన్వయము.

101. పాంసుజాలంబు=ఎక్కుదుమ్ము;పైఁ=మీఁద;ప్రాఁకినఁ=క్రమ్మఁగా; కరము=మిక్కిలి; రూక్షములు=బిరుసులు;అయిన, ఊర్ధ్వఅలకముల దానిఁ=పైకిరేఁగినముంగురులుగలదానిని, అతిమలినంబు = మిక్కిలిమాసినది; ఐనఅర్ధవస్త్రంబునఁ=సగముకోకచేత; ఆవృతంబు=కప్పఁబడినది; అగు; దేహ

యష్టిదానిఁ = దండమువంటి దేహముగలదానిని, ఆఁకలి, తృష = దప్పి, నిద్ర, అనువానిఁ, ఎఱుఁగక ఉన్మాదినియుఁ బోలెఁ = ఉన్మాదరోగము గలదానివలె, ఉన్న దానిని, దమయంతిఁ, చూచి, అందుఁ = వారిలో, పిశాచంబు = దయ్యము, అని, పఱచిరి = పరుగెత్తిరి. కొందఱు, భయముఁ, పొందిరి. కొందఱు, అధికహాసంబు చేసిరి = పకపకనవ్విరి. అడవిఁ = అడవిలో ఏమి, రోసెదు = వెదకెదవు. (అని) కొందఱు, అనిరి. కొందఱు, నవు, వేల్పవు = దేవతవు, ఔమవు, అని మొగిఁ అ = పూనికతో నే, కేలు మొగిచి = చేతులుముడిచికొని, మ్రొక్కిరి. అంతఁ = అటుతర్వాత.

102. దమయంతియుఁ, సార్థవాహులఁ = బిడారును, చూచి, ఇమ్మహాగహనంబునఁ = ఈగొప్పయడవియందు, ఇట్టి, జనసంకులంబు = జనులచే నిండినది, అయిన, సార్థంబు = బిడారు, కానంబడియెను. ఎట్టిపుణ్యంబో = ఏమినాపుణ్యమో, అనుచుఁ, వారలకుఁ, ఇట్లు, అనియెఁ.

103. ఏను; నలుభార్యను, పుణ్యవిహీనతఁ = పాపముచేత (పుణ్యఫలంబు లేకపోవుటచేత,) పతిఁ = భర్తను, పాసి, నవసి = దిగులుపడి, ఏకాంతముఅ = ఒంటరిగా, ఈకాననఁ = ఈయడవియందు, పరిభ్రమించెదను = తిరుగులాడుచున్నాను. అమరసదృశుఁ = వేల్పులతో సాటియైనవానిని, కరుణాత్ముఁ = దయాస్వభావంబుగలవానిని, నలుఁ, కానరు-ఏ = చూడలేదా.

104. అనినఁ, దమయంతికిఁ, ఆసార్థవాహాధ్యక్షుఁడు = ఆబిడారుయొక్క యజమానుఁడు, శుచి అనువాఁడు, ఇట్లు, అనియెఁ.

105. ఇవ్వనంబునఁ, నలుఁ, కానము = (మేము) చూడలేదు. ఎప్పుడును, ఉగ్రకరులఁ = భయంకరములైన యేనుఁగులను, సింహంబులఁ, ఋక్షంబులఁ = ఎలుఁగుబంటులను; కాంతుము. ఇది = ఈయడవి; మర్త్యులకుఁ = మానవులకు, అవిషయము = చొఱరానిది, దీనఁ = ఈయరణ్యమందు ఆతపంబు = ఎండ, దూఱదు - ప్రవేశింపదు.

106. అనినన్ = అనిచెప్పఁగా, ఇచ్చనుప=ఈబిడారు, ఎటన్, పోయెదున్, అని, అడిగినన్, ఇది=ఈబిడారు, చేదిపతి = చేదిదేశపురాజు; అగుసుబాహుపురంబునకున్=సుబాహువుయొక్క పట్టణమునకు, పోయెదును, అని, చెప్పినన్; అట్లువేని = అలాగైనట్టయితే; ఏను, మీతోడన్, వచ్చెదను, అని, పరమపతివ్రత = మహాపతివ్రతయగు దమయంతి, పతిదర్శనలాలసయి = భర్తనుచూచుటయందు ఆతురయై. మునులపలుకులు; తలంచుచున్, సార్థవాహసమూహంబులతోడన్ = బిడారుతోడ, అరిగినన్ = వెళ్ళఁగా.

107. ఆచనుప = ఆబిడారు; కడున్ = మిక్కిలి; ఎండ; ఎక్కునంతకున్=ఎక్కునంతవఱకు, ఉడుగక = నిలువక, ఉగ్రాటవిలోన్ = భయంకరమైన యడవియందు నడచి; బహుశీతజలములన్ = మిక్కిలి చల్లనినీటిచేత, బెడఁగు = రమ్యము; అగు, ఒకచెఱువు ఒద్దన్ = సొంపయినయొక చెఱువుగట్టున, పెద్దయున్, మిక్కిలి; దప్పిన్ = దాహముచేతను; విడిసెన్=దిగెను.

108. అంతన్ = తరువాత.

109. అర్థరాత్రమునప్పుడు = సగమురాత్రియందు; అందులకున్ = ఆచెఱువులోనికి, గజయూథములు = ఏనుఁగులగుంపులు, జలకాంక్షన్ చేసి = నీరువట్టుచేత, అంబుధివిమలజలంబులు=సముద్రమునందు నిర్మలంబులైన నీళ్ళు; ఆస్వాదింపన్=త్రాగుటకు, చనుదెంచు జలధరసమితియట్ల=వచ్చునట్టి మేఘపంక్తియో యనునట్లు, ఏతెంచెను = వచ్చెను. చనుపలోన్ = ఆబిడారులో నిద్రావసక్తులుఐ = నిద్రయందుఁ జిక్కినవారై, మైమఱచి నిద్రించువారై; ఉన్నవారు, ఉన్నతద్విపములఉగ్రపాదహతిన్ చేసి-ఉన్నత = ఎత్తైన, ద్విపముల=ఏనుఁగులయొక్క; ఉగ్ర=గొప్పవైన; పాద = కాళ్ళయొక్క; హతిన్ చేసి=త్రొక్కుడువలన; భిన్నఅంగులు=చేతులు, కాళ్ళు మొదలగునవి విఱిగినవారు, ఐరి. అందున్=వారిలో,ఉక్కుఅడఁగి=ధైర్యమువీడి, కొందఱు, అఱచి

=కూఁతలు పెట్టి, ప్రాణభీతిన్=ప్రాణములు పోవుననెడిభయముతో, పటిచి= పదుగత్తి, మహీజములు=చెట్లు, ఎక్కి=ఎక్కి, చనుప=బిడారు, పెనుపు ఆఱి = సంతోషంబువీడి; అనిఁతుసిరి అపోలెన్ = అడఁకువలేనివానిసంపదకైవడి, అడఁగి=తగ్గి, విరిసి=చిందరవందరయై, చనియెన్=పోయెను.

110. అట్టి సంక్షోభంబునన్ = అటువంటి కలవరపాటునందు; మరణంబునకున్ తప్పి=చావునుండి తప్పించుకొని, దమయంతి, ఆత్మగతంబునన్= తన మనస్సులోపలనే, (సైప. అ)

111. విధి=దైవంబు, జీవిత అర్థులు ఐన = బ్రతుకుటయం దపేక్షగల వారగు, జీవులన్=ప్రాణులను, సుఖసుప్తులు ఐనవారిన్=హాయిగా నిద్రించు వారిని; అఱిపెన్ అఱిపెన్ = (వారు) కూఁతలు పెట్టుచున్నను, చంపెను. మరణకాంక్షన్=చావఁగోరికతో, ఉన్న, మగువన్=స్త్రీనైన; నన్నున్; చంపఁగన్=చంపుటకు, మఱచెను. (అది=ఆవిధి) కరంబు=మిక్కిలి; మందబుద్ధి=బుద్ధిలేనిది.

(విధి చావనున్నవారిని జంపక, బ్రతుకఁగోరువారిని జంపెను గనుక మూఢబుద్ధిగలవాఁడని దమయంతి విసుగుచే దైవమును దూఱెను.)

113. ఈచనవుతోన్=ఈబిడారుతోఁగూడ; చని=వెళ్ళి; ఈవనక్లేశంబున్=ఈయరణ్యవాసదుఃఖంబు; తలఁగుదును=పాయుదును. అని, బుద్ధిన్ = మనస్సునందు; తలఁచి; ఉన్నన్=ఉండఁగా, ఉరుతరసార్థపయోరాశి - ఉరుతర=మిగులగొప్పదైన; సార్థ=వర్తకుల బిడారనెడి; పయోరాశి=సముద్రము; హస్తియూథ అగస్త్యుచేతన్=ఏనుఁగుల గుంపనెడి యగస్త్యమహామునిచేత, పీతము అయ్యెన్ = త్రాగఁబడెను. (తొల్లి అగస్త్యమహాముని పుడిసెడితో త్రాగి, సముద్రమును బొట్టు నీరు లేకుండఁ జేసెనట. అట్లె యాయేనుఁగుల గుంపు బిడారునంతయుఁ గాళ్ళక్రింద వేసి త్రొక్కి చంపివేసెను. కనుక బిడారంతయు సముద్రమనియు తా. రూపకాలంకారము) అదియున్ = అట్టికష్టము, తొలుమేనన్=ముందటిజన్మమునందు; దుష్కృతశక్తియో = పాపబలమో; వగసన్ కన్ = ఆలోచింపఁగా; నాస్వయంవరమునాఁడు =

నా పెండ్లియప్పుడు; సురవరులు=దేవతలలో మేటులగు ఇంద్రాదులు; ఆర్తులు ఐ=నన్నుఁగోరినవారై; చూచుచుఁ; ఉండఁ; కఁ; నలుఁ; వరియించిననాఁటి యెగ్గు=కోరిననాఁటి తప్పిదమును; తలఁచి; వేల్పులు, ఇట్టి యాపదలు=ఇట్టికష్టంబులు; చేసిరి ఓ=కల్గించిరో; అమరకోపమునఁ అ = దేవతల యాగ్రహముచేతనే; ఈ వియోగదుఃఖము = ఈ యెడఁబాటువలని వంత; నాకుఁ, కలిగెను. ఇంకఁ ఏమి; చేయుదును; అనుచుఁ; అంబుజాక్షి = తమ్మికంటి; వగచుచుండెఁ=దుఃఖించుచుండెను.

113. ఇట్లు దుఃఖించుచు; దమయంతి; ప్రభాతంబు ఐనఁ = తెల్లవాఱఁగా; హతశేషులు అయినవారలతోఁ = చావఁగా మిగిలినవారితో; అనవరతప్రయాణంబులఁ = ఎడతెగనిదారినడకలచేత; చేదిపతిపురంబు = చేదిరాజు పట్టణంబును; చొచ్చి = ప్రవేశించి; జనసంకులంబు = జనులచేఁ గ్రిక్కిఱిసినది; అయిన; రాజమార్గముఁ=రాజబాటను; తఱియఁ = సమీపింపఁగా; వచ్చుచున్నదానిఁ = వచ్చునదియు; దినకర...సరంబు- దినకర= సూర్యునియొక్క; ప్రభా = కాంతులయొక్క; పటల = సమూహముచేత; ధూసరంబు = తెల్లవల్లనైనగలసినది; అయిన; దివాతనచంద్రరేఖయుఁ పోలెఁ = పగటిపూఁటనుండెడి చంద్రరేఖవలె; దీప్తిహీనయై = కాంతి లేనిదై; డస్సియుఁ=అలసటనొందియు; రమ్య ఆకృతి ఐనదాని = చక్కని రూపంబుగలదియునైన యాదమయంతిని; ప్రాసాదతలగత = మేడమీఁద నున్నది; ఐన; రాజమాత=రాజుతల్లి; ఆ దమయంతిఁ; దవ్వులఁ = దూరమునను; కని; తన దాదికిఁ; ఇట్లు; అనియెఁ.

114. ధూళిధూసర అలకములు=దుమ్ముచేనిండిన ముంగురులు; తూలుచుండఁ=రేగియుండఁగా; జీర్ణమై=చినిఁగినదై; కడుఁ = నిక్కి; మాసిన చీరఁ; కట్టి; అబల = ఒకానొకపడుచు; ఉన్మత్తవేషిణి – పిచ్చివేషము ధరించినది; ఐనలచ్చియుఁ పోలెఁ = లక్ష్మీదేవి వలె; ఇటుఁ = ఇచ్చటికి; వచ్చుచున్నది; దానిఁ; కంటివి ఏ = చూచితివె.

115. అక్కొమఱియందున్ = అచిన్నదానియందు, నాకున్, అతిస్నే హంబు=ఎక్కువప్రేమ, అయినయది=కలిగినయది. దానిన్, తోడ్కొని=పిల్చు కొని, రమ్ము;అనినన్, అదియున్=అదాదియు; దమయంతిన్, తోడ్కొని= పిల్చుకొని; రాజమాతయొద్దకున్=రాజుగారితల్లియొద్దకు; చనినన్=పోఁగా, రాజమాతయున్; దానిన్; చూచి; నీవు; ఎవ్వరిదానవు = ఎవ్వనిభార్యవు? ఇట్లు; ఏల; దుఃఖ ఆవేశ వివశవు = దుఃఖముయొక్కపూనికచే, పరవశవు, అయి ఉన్నదానవు; చెప్పుము. అనినన్; దమయంతి; ఇట్లు, అనియెన్.

116. అవ్వ = ఓయమ్మా! జితవైరి = శత్రువుల గెల్చువాఁడయిన, మత్పతి=నా మగఁడు, జూదముఆడి; నిర్జితుఁడువై = ఓడినవాఁడై, చనినన్ = (అడవులకు) రాఁగా, పతితోడన్ = మగనితోడ; నీడయున్ పోలెన్=నీడ వలె, నేనును, పాయక = విడువక; అరిగి; అతిబుభుక్షాఆతురుఁడు=ఎక్కువ యాఁకలిచే డస్సినవాఁడు; వినపతిచేతన్, దైవఅనుమతిన్ చేసి = భగవదను గ్రహమువలన; వంచితనైతిని = మోసపుచ్చఁబడితిని; ఒక్కచోటన్; మఱచి, నిద్రించి. (పై. ప. అ.)

117. అంతనుండియున్ = అది మొదలుకొని; అమ్మహానుభావున్ = ఆ మహాపురుషుని, ఏకవస్త్రున్ = ఒంటిబట్టగట్టినవానిని, అతిమనోహరున్ =, మిక్కిలి అందమైనవానిని; అన్వేషించుచున్ = వెదకుచు, సైరంధ్రివ్రతంబున్ —పనికత్తెవలె ఆభరణములు మొదలగునవి లేకుండుట. యను నియమమును చేకొని= పూని; వియోగఅనలంబునన్=పతివిరహమనెడి యగ్నితాఁకుడుచేత, కందిన మాడి; కందమూలఫలంబులుఅ = గడ్డలు; దుంపలు; పండ్లుమాత్రమే; ఆహారంబుగాన్=ఆహారము కాఁగా; ప్రొద్దుపడినచోటులఅ = అస్తమయమైన తావే; నివాసంబుగాన్ = ఉనికిపట్టుకాఁగా; మృగంబులుఅ = అడవిజంతువులే, సహాయంబుకాన్ = తోడుకాఁగా, వనంబునన్=అడవియందు, పరిభ్రమించెదను = తిరిగెదను. అని; భాష్పజలంబులన్ = కన్నీళ్ళచేత; ఉరస్థలపరాగంబు = ...మ్ముసంగుఁబడిన దుమ్ము, పంకంబుచేయుచున్= బురదయగు

నట్లు చేయుచు, పలుకక; ఉన్నన్; ఆదమయంతికిన్; రాజమాత, ఇట్లు; అ యెన్.

118. ఇందీవరదళనేత్ర = నల్లగలువలంబోలు కన్నులు గలదానా, నీవు; నాకడన్=నాదగ్గిర, ఉండుము,(నేను)నీపతిని;గోయంగన్=వెదకుటకు; భూదేవఉత్తములన్ = బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులను, పంచెదను =పంపెదను, నావు డున్=అనిచెప్పఁగా; భీమనందన=దమయంతి, నెమ్మిన్=ప్రేమతో, ఇట్లు; అనియెన్.

119. ఏను; సైరంధ్రీవ్రతంబు; చేకొని యుండెదను = పూనియుండె దను. ఉచ్ఛిష్టంబు=ఎంగిలి, భుజింపను = తినను; పదధావనంబుచేయను = (పరపురుషుల) కాళ్ళుకడుగను. పరపురుషులతోన్; పలుకనోపను = మాట లాడఁజాలను. పతిన్=భర్తను; అన్వేషించుపొంటెన్ = వెదకుటకొఱకై; అరిగెడుబ్రాహ్మణులతోన్, పలుకుదును. అట్లు ఐనన్ = నీవీమాటలకొప్పు కొంటివేని; నీయొద్దన్; ఉండుదును. ఒండువిధంబు ఐనన్ = వేఱువిధముగా నున్నను; ఉండ నేరను=(నీకడ)ఉండఁజాలను. అనినన్, రాజమాతసంతసిల్లి, నీకున్; ఇష్టంబు ఐనవిధంబునన్అ = ఇచ్చవచ్చునట్లె; నాయొద్దన్ అ=నా దగ్గిరనేఉండుము.అని, దానిన్=ఆదమయంతిని, అతిగౌరవంబునన్=ఎక్కుడు మర్యాదతో; చేకొనియుండన్ = ఉంచుకొనుటకు; తనకూఁతున్, సునంద యగుదానిన్, సునంద యనుపేరుగల తనకూఁతును; సహచరిం(?)చినన్ = సహా యముగా నియ్యఁగా.

120. నలుదేవి = నలునిపట్టపుదేవియగు దమయంతి, చైద్యేశుపురిన్= సుబాహుని పట్టణంబునందు, ఎదన్ = మనస్సునందు, పతిన్ = భర్తను, తలఁచుచున్, దుస్స...ర్దితఐ-దుస్సహ=ఓర్వరాని, వియోగ =ఎడఁబాటువలని, తాప=వేఁడిమిచేత, అర్దితఐ = కనులినదై, అలయక = శ్రమచెందక; పుణ్య వ్రతములు=మేలుగావించెడినోములు, సలుపుచున్ = చేయుచు, సైరంధ్రి అనఁగన్ = సైరంధ్రియను పేరుతో, ఉండెను.

121. అటన్=అరణ్యములో. నలుఁడు; దమయంతిని, పాసి; దారుణ అరణ్యములోన్=భీకరమైన యడవిలో; అరుగువాఁడు=పోవుచు; ముందటన్=ఎదుట. (నై. ప. అ.)

122. దవదహనంబు=కార్చిచ్చు; అవిరళవిస్ఫులింగ నివహంబులన్=దట్టములైన మిణుఁగురుల రాసులచేత; అభ్రపథంబున్=ఆకాశమార్గమున, అంటుచున్=తాఁకుచు; ఉదగ్రతరుదాహము చేయుచు ఉన్నన్ = ఎత్తైన చెట్లను గాల్చుచుండఁగా, మానవపతి=నలుఁడు; దానియంతరమునన్ = ఆ మంటనడుమ; నరనాథ=ఓరాజా; నన్నున్, గారవమునన్=ప్రీతితో; వేగ=త్వరగా; కావన్=రక్షించుటకు; ఇటన్=ఇచ్చటికి; రమ్ము, అను, ఆర్తమహానినాదమున్=నొచ్చిన గొప్పధ్వనిని. (నై ప. అ.)

123. విని=ఆలకించి, శంకింపక=సందేహింపక, చెచ్చెరన్=వేగముగా, అనఘుఁడు=పాపరహితుఁడైననలుఁడు;అతిఉదగ్రదవానలమధ్యంబునకున్-అతి=మిక్కిలి; ఉదగ్ర=హెచ్చిన, దవానల=కార్చిచ్చుయొక్క,మధ్యంబునకున్=నడుమునకు, అరిగి, దీనఆననున్=దేవురింపుమోముగలవానిని, కుండలితఅంగున్—చుట్టచుట్టుకొనినశరీరముగలవానిని,ఒక్క నాగకుమారున్=ఒక్క చిన్నపామును, కనియెన్.

124. ఆనాగకుమారుఁడు=ఆపాఁపకూన, కృతఅంజలి ఐ= చేతులుఁగట్టుకొన్నవాఁడై, ఏను, కర్కోటకుండు అనువాఁడను, కర్మవశంబునన్=పాపకర్మవశముచేత, ఒక బ్రహ్మఋషిన్=ఒకబ్రాహ్మణుఁడయి ఋషియైనవానిని; ఉల్లంఘించి మీఱి, తత్ శాపంబునన్= ఆముని శాపంబువలన, ఏకడన్ = ఎచ్చోటికిని, కదలన్-నేరక-కదలఁజాలక, ఉన్నవాఁడను.

125. నాలుగువెసలన్=నలుదిక్కులను, దావజ్వాలఆవళి=కార్చిచ్చు మంటలయొక్క గుంపు, కవిసెను=ముట్టికొనెను. మండి;చాన్=చావను. ఓపన్=చాలను. మహీపాలక=ఓరాజా, నన్ను, ఒకసరసీకూలమునన్= ఒక చెఱువు గట్టునను; చేరంగన్=చేరునట్లు, ప్రియన్=ప్రేమతో, ఎత్తికొనిపొమ్ము.

180. ఇట్లు, ఋతుపర్ణునొద్దన్, అశ్వ అధ్యక్షుఁడై=గుఱ్ఱముల విచారణాధికారియై; దుష్టఅశ్వంబులన్=చెడ్డగుఱ్ఱములను, వశగతంబులన్ చేయుచున్=లోఁబఱచుకొనుచు, అశ్వవరంబులన్=మేటిగుఱ్ఱములను, ఆరోహణంబులన్=సవారులకు; శిక్షించుచున్=నేర్పుచు; రసవంతంబుగన్=రుచిగలిగియుండునట్లు; అన్నసంస్కారంబు-చేయుచున్=వంటవార్పులు చేయుచు; ఋతుపర్ణనియుక్తులు=ఋతుపర్ణమహారాజుచే నేర్పఱుపబడినవారు; అయిన, వార్ష్ణేయజీవలులు=ఆపేరుగలవారు; తనకున్; సహాయులు కాన్ = తోడైయుండఁగా; ప్రచ్ఛన్నుండై ఉండి = దాగియుండి; ఒక్కనాఁడు, ఏకాంతమునన్ = ఒంటరిగా; దమయంతిన్; తలపోసి = తలంచుకొని; తనరాకన్ =తానువిడిచివచ్చుటను; తలఁచి=ఎంచుకొని. (పై ప. అ.)

131. ఇభరాజగమన=మేటిఏనుఁగువంటి నడకగలదానా; నీవు; ఎందులకున్; అరిగితివి; ఉడురాజవదన = చంద్రబింబమువంటిముఖము గలదానా; ఎందున్; ఉన్నదానవు. అబల = ఓచిన్నదానా; అడవులలోన్ = వనములయందు; ఎవ్వరిచేతన్; పట్టుపడితి=చిక్కికొంటివి. అశనాపేక్షన్=ఎరమీఁది కోరికతో. పఱచుచున్న ఉగ్రమృగంబుల ఉదరంబులోన్=పరుగెత్తుచుండు భయంకరమృగంబుల కడుపులోపల, ఉన్నదానవే=ఉన్నావా? నీతల్లిదండ్రులకడన్; ధృతిన్=ధైర్యముతో, ఉన్నదానవే. దేశాంతరంబులన్=ఇతరదేశములందు; ఉన్నదానవే=ఉన్నావా. అంచున్=అనిచెప్పుచు; నలుఁడు; శోకము; ఉత్కటముగాన్=హెచ్చుఁగా; ఉదిత...త్ముఁడై-ఉదిత=హెచ్చిన; మదన=మన్మథబాధచేత. విమోహిత=మైమఱపు గలిగిన, ఆత్ముఁడై=మనస్సుగలవాఁడయి; హృదయ ఈశ్వరిన్=దమయంతిని; తలఁచి; రాత్రియెల్లన్ = రాత్రియంతయు; తాపమునను=మన్మథసంతాపముచే; నిద్ర; లేక; నంది = వాడిపోయి; నిట్టూర్పులు; ఊర్చుచు=విడుచుచు; ఉండెను.

132. అతనిప్రలాపంబు=ఆతనివదరుటను; విని; జీవలుఁడు; ఆత్మగతంబునన్ = తనమనస్సులోపల.

133 ఇతఁడు = ఈబాహుకుఁడు, అఱపొఱడుఁగా = సగముగూనును, కుఱుచచేతులును = పొట్టిచేతులును, ఒఱశరీరమును = వంకరశరీరముగలిగి; ఒరులకుఁగా = ఇతరులకు, చూడఁగా కొఱకాక ఉండియుఁగా = చూచుట కసహ్యుఁడుఁగా నున్నను, యువతీప్రియుఁడు ఐ = వయసు చిన్నదాని కిష్టుఁడై, మన్మథునొఱపులఁగా=మన్మథబాధలయందు, పడియెడుఁగా = చిక్కి యున్నాఁడు.

134. వీనిచేతఁగా, వరియింపఁబడియెడు వనిత = కోరఁబడుసుందరి, వీనికంటెఁగా, లెస్స=అందమయినది, కాకఉన్నె=కాకుండునా, అనుచుఁగా, బాహుకునొద్దకుఁగా, వచ్చి, నీతలఁచుచున్న భార్యకుఁగా =నీవుస్మరించెడిభార్య కును, నీకుఁగా, ఏల, వియోగంబు=ఎడఁబాయుట, అయ్యెను=కలిగెను. అని, అడిగినఁగా, బాహుకుండు, ఇట్లు, అనియెఁగా.

135. నన్నుఁగా, చూచి నగరు ఎ=(జనులు) నవ్వరా? నలినఅక్షీ = కమలనేత్రయగు సుందరి, నాకుఁగా, ఏల, =ఎందుకు, విప్రయోగము= ఎడఁ బాయుట, ఏల వినవే. (వినుము-ఏ) = వినుమయ్యా, ఏలఓ = ఎందుకో, నేను, ఎఱుఁగను. తొల్లి=పూర్వము, మందప్రజ్ఞుఁడు (మూఢబుద్ధిగలవాఁడు), అను భటుండు= అనుబంటు, తనలతాంగిఁగా = తనప్రియురాలిని, పాసి,

136. దానిఁగా; అన్వేషించి=వెదకి, ఎందును = ఎచ్చటను; కానక, ప్రలాపించినఁగా=విలపింపఁగా, తత్ప్రకారంబు=అవిధముగా, ఏను, అనుకరించితిని= నటించితిని. అని, చెప్పి, ఇట్లు అయోధ్యాపురమునఁగా = అయోధ్యాపట్టణము నందు, బాహుకనామంబుతోఁగా = బాహుకుండనెడిపేరుతో, ప్రచ్ఛన్నుఁడు ఐ =మఱుఁగినవాఁడై, నలుఁడు, ఉండెను. అంతఁగా = తర్వాత; అటఁగా = అచ్చట, విదర్భఈశ్వరుఁడు = విదర్భరాజగుభీముఁడు, నలురాజ్యభ్రంశంబు = నలునిరాజ్యముకోల్పోకను, విని, కూతురును, అల్లుడును, ఎటఁగా= ఎచ్చటికి, పోయిరో; ఎట్లు; ఉన్నవారో; అని; శోకించి=విలపించి.

137. అపారబలుఁడు=అంతులేని బలముగలవాఁడు, (భీముఁడు,) సదాచారులన్ = మంచియాచారముకలవారిని, విద్వాంసులన్ = అన్నిటిని దెలిసినవారిని, ఇష్టులు ఐన బ్రాహ్మణులను=తనయందుఁ బ్రేమగల విప్రులను, సత్కారంబులన్=మర్యాదలచే; తనిపి=తృప్తినొందించి, వారిన్=బ్రాహ్మణులను, కడునెయ్యముతోన్ = ఎక్కువసంతోషముతో; వారలన్ = ఆ నలదమయంతులను; రోయఁగన్=వెదకుటకై, పంచెన్=పంపెను.

138. మఱియు, నలదమయంతులు; ఉన్నచోటు; ఎఱింగి; వచ్చినవారికిన్, వేయిగద్యాణములు=వేయివరహాలు, ఇత్తును అనియున్, వారలన్; తోడ్కొని=పిల్చుకొని; వచ్చువారికిన్; గోసహస్రంబులు = పెక్కుగోవులను; అగ్రహారంబులును = మంచిగ్రామములును, ఇత్తును అనియు, పలికి, పంచినన్=పంపఁగా.

139. జగతీదేవతఉత్తములు=బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులగువారు, సకలదేశములకున్=అన్నిదేశములకును; వడిన్ = శీఘ్రముగా. అరిగి, జగతీచక్రమునన్=భూమండలమునందు, కల=ఉన్న, నగర...ణంబులు-నగర = పట్టణములు, మహాగ్రామ=గొప్పయూళ్లు, పక్కణంబులు=పల్లెలు, కలయన్=అంతటను, ఇమ్ముగన్=చక్కఁగా, రోసిరి=వెదకిరి.

140. అందున్=వారిలో, సుదేవుండు, అను బ్రాహ్మణుండు, చేదిపతి=చేదిదేశపురాజు, ఐనసుబాహుపురంబునకున్; చని; పుణ్యాహవాచనంబు=ఇంటియశుచిత్వము పోవుటకై చేయు నొక కర్మవిశేషమును, చేయింపఁబోవు బ్రాహ్మణులతోన్; రాజగృహంబు = రాచనగరు, చొచ్చి అంతఃపురమునన్; సునందానసహితఐ = సునందతోఁగూడినదై; ఉన్నదానిన్ =ఉన్నదియు; ధూళిధూసర ఐ= దుమ్ముచేఁ గప్పబడినదై; ధూమ...బద్ధఐన-ధూమ = పొగయొక్క, జాల = సమూహముచేత, నిబద్ధ ఐన = క్రమ్మఁబడినదియగు, అగ్నిప్రభయు పోలెన్ = నిప్పుమంట వలెను, నీల...తంబుఐన-నీల=నల్లని; అభ్ర=మేఘములచేత, సంవృతంబు అయిన =

కప్పఁబడినదియగు, చంద్రరేఖవలెను, బహు...నిమగ్న ఐన-బహు = విస్తారమైన, పంక=బురదయందు; నిమగ్న ఐన=మునిఁగిన, మృణాళియుఁబోలెన్=తామరతూఁడువలెను, ఏర్పడక ఉన్నను=స్పష్టముగాఁ దెలియకున్నను, తదీయ...తంబు ఐన-తదీయ=దానివగు; భ్రూ=కనుబొమ్మల; యుగ=జంటయొక్క, మధ్య=నడుమ, గతంబుఆయిన=ఉన్నట్టి, సూక్ష్మలక్షణంబు=సన్ననిమచ్చను; ఇమ్ముగాన్=బాగుగా; నిరీక్షించి=చూచి; దమయంతిగన్-ఎఱింగి; ఇది, పతివియుక్తయై=భర్తనుయెడబాసి; శుష్క-ప్రవాహంబుఐన=నీటిపాఱుదలలేని; నదియునుఁబోలెన్=ఏటివలెను, శూన్యకమలంబు = తామరపువ్వులులేని; నళినియున్-బోలెన్=తామరతీఁగవలె; ఒప్పకుండియున్ = ప్రకాశింపకుండినను, తనపతివ్రతాత్వంబునన్=తనపాతివ్రత్యముచేత; ఒప్పుచున్నది = ప్రకాశించుచున్నది.

141. భామలకున్=స్త్రీలకు; పతిభక్తి అ=మగనియందుఁ బ్రేమయె; అనపహార్యంబు = శత్రువులచే దొంగిలింపరానిదియు, తేజోమయంబున్ = కాంతిస్వరూపమైనదియు, సర్వగుణంబులకున్=సమస్తసుగుణములకును, గురుతరంబు=మిక్కిలిముఖ్యమైన; అలంకారంబు=సొమ్ము, పరమము ఐన=గొప్ప దైవభూషణము, పెఱభూషణములు=తక్కిన సొమ్ములు, ఇట్టివే-ఈలాగుండునవియు. (కావనుటు)

142. రోహిణికిన్= రోహిణిదేవతకు, చంద్రసమాగమంబునుంబోలెన్=చంద్రునితోఁగూడికవలె, దీనికిన్, భర్తృసమాగమంబు = పెనిమిటితోడికూడిక, ఎన్నఁడున్; అయ్యెడున్ ఓ=కలుగనున్నదో, తుల్య...జాత్యులు—తుల్య=సమానమైన, శీల = మంచినడవడి, వయః=ఈడు; రూప = ఆకారము, అభిజాత్యులు = సత్కులంబునఁ బుట్టుక యనునవి గలవారలు, ఐన నలదమయంతులు. ఒక్కటన్=ఒక్కచోట; ఉండన్=ఉండఁగా, చూచి, విదర్భేశ్వరుఁడు=భీముఁడు, ఎన్నండు; కృతార్థుఁడు=తానుకోరినకోరికనుపూర్తి చేసికొన్నవాఁడు, అయ్యెడున్ ఓ=కాఁగలఁడో; అంచున్; అల్లన్-అ= మెల్లగా; ఇ[illegible], అ[illegible]యె.

143. అవ్వ=అమ్మా; నీ తల్లిదండ్రులకున్; ఆత్మజులకున్=బిడ్డలకు, బంధుజనులకున్=చుట్టములకును, కుశలంబుఅ=క్షేమమే; భామ=ఓసుందరీ, వారు; నీదుకుశలము=నీక్షేమము, ఎఱుఁగునంతకున్=తెలియువరకు, వగన్ కూరి=విచారంబునొంది, వగచుచున్నవారు = దుఃఖపడుచున్నారు. ఇంకను, వారలవంత=వారిదుఃఖము; ఉడుగును=తీరును.

144. దేవీ = ఓరాణి; ఏను, భవత్ భ్రాతృసఖుండను = నీయన్నకు మిత్రుఁడను, సుదేవుండు; అను బ్రాహ్మణుఁడు. విదర్భఈశ్వరుఁడు = విదర్భరాజు (నీతండ్రి). నీయున్నచోటు=నీవున్నతావు; ఎఱుంగన్; సెక్కుం డ్రు=అనేకులను; బ్రాహ్మణులను, పుచ్చినన్=పంపఁగా; నేను, ఇందులకున్= ఈపురంబునకు, వచ్చి, నాపుణ్యమునన్ = నాయదృష్టవశంబున నిన్నున్, కంటిని, అనినన్; దమయంతి, వానిన్=ఆసుదేవుని, ఎఱిఁగి = గుఱుతించి తనతలిదండ్రులన్; బాంధవులన్; ప్రత్యేకంబు అ = వేర్వేఱుగా, (కుశలంబు=క్షేమము) అడిగి, అశ్రుజలంబులు = కన్నీరు, ఊరులన్ = కారుచుండగా, ఏడ్చుచున్నన్, చూచి, ఏలకో (ఏల ఓ)=ఎందుకో, ఇప్పుడు, సైరంధ్ర, ఏడ్చుచున్న యది, అని; సునంద, రాజమాతకున్; చెప్పిపుచ్చినన్ = చెప్పి పంపఁగా.

145. వారిజదళలోచన = తామరరేకులవంటి కన్నులు గలదగు; రాజమాత=రాజుగారితల్లి; వనితానివహంబుతోడన్ = స్త్రీలగుంపుతోగూడ; అంతిపురంబునన్=అంతఃపురంబునందు, ఉన్న; నృపనందన అగు = రాజపుత్రియగు; దమయంతికడకున్; తద్దయున్ =మిక్కిలి, వేడ్కన్ = ఉత్సాహముతో; చనుదెంచెను.

146. ఇట్లువచ్చి; తమలోన్=వారిలోలోపల, మాటాడుచున్నబ్రాహ్మణునిన్; దమయంతిన్, చూచి; రాజమాత; ఇట్లు అనియెను. అయ్యా=ఓబ్రాహ్మణుఁడా; ఇది; ఎవ్వనికూఁతురు, ఎవ్వనిభార్య; ఏమికారణంబునన్=ఏహేతువుచేత; తనభర్తను; బాంధవులను; పాసి; పుణ్యవ్రతంబులు = పుణ్యప్రదము

లైననోములు, సలుపుచున్నయది = చేయుచున్నది. దీనిని; నీవు; ఎట్లు ఎఱింగితివి, ఈకోమలినామంబు=ఈచిన్నదానిపేరు, ఏమి, అని, అడిగినన్, సుదేవుండు, ఇట్లు, అనియెన్.

147. నళినఅక్షి = తామరరేకులంబోలుకన్నులంగల యోరాజమాతా, ఇది; విదర్భఈశసుతనయ=విదర్భరాజు కూఁతురు; పుణ్యశ్లోకుఁడు = పవిత్రమైన కీర్తిగలవాఁడు; ఐన; నలుదేవి=నలునిరాణియగు; దమయంతి సుమ్ము = దమయంతికదా. విధికారణంబునన్ = దైవముయొక్క యాగ్రహంబువలన, నిజనాథుఁడు = తనపెనిమిటి; రాజ్యచలితుఁడు ఐ= రాజ్యమునుండి భ్రష్టుఁడయి, అరుగన్=పోఁగా; తోడనే=వెంటనే; చనెను. అను; వార్త=వృత్తాంతము; వెలయంగన్=బాగుగా; విని, భూవిభుఁడు=విదర్భరాజు; బ్రాహ్మణులను; వారిని; రోయన్=వెదకుటకై, పంపెను.

148. ఏను; ఇందులకున్ = ఇచ్చటికి వచ్చి; మీచేతన్; సురక్షిత ఐ ఉన్న ఈ కోమలిన్=చక్కఁగా సంరక్షింపఁబడుచున్న యీసుకుమారిని, చూచి; దీని భ్రూమధ్యంబునన్ = దీనియొక్క కనుబొమలనడుమ పద్మనిభంబై=కమలంబుఁబోలినదై; విభూతి అర్థంబుగాన్ = ఐశ్వర్యముకొఱకు; విధాతృనిర్మితంబున్ = బ్రహ్మచేఁజేయఁబడినది; ఐనపుణ్యలక్షణంబు = శుభచిహ్నము; పాంసుపటలఛన్నంబుఐ ఉన్నన్=దుమ్మురాశిచేఁ గప్పఁబడినదియై యుండఁగా, ఉపలక్షించి = చూచి; రాజపుత్త్రిన్ కాన్ = దమయంతినిగా, ఎఱిఁగితిని; అనినన్; సునంద; శుద్ధఉదకములన్ = లేట నీటితో; దాని భ్రూమధ్యంబున్=దాని కనుబొమలు నడుమను, కడిగినన్ = కడుగఁగా, అది; విస్పష్టంబు అగుటన్ = స్పష్టముగాఁ దెలియఁగా; అందఱును; ఆశ్చర్యము నొందిరి. అంతన్ = పిమ్మట.

149. రాజమాత = రాజుగారితల్లి, ఆనందభరిత ఆత్మ ఐ = సంతోషముతోనిండిన మనస్సుతోఁ గూడికొనినదై; ఆకమలాక్షిన్ = ఆదమయంతిని; ప్రీతితోన్ = గారాబముతో, కౌఁగిలించికొని, తన్వి = ఓచిన్నదానా, నీవు, ఏనున్, నిజజననియున్ = నీతల్లియు, పేర్మిన్, దశార్ణ మహారాజు

కుమార్తెలము. అదియున్ = నీతల్లియు, విదర్భఈశుపతి = భీమునిపట్టపుదేవి, అయ్యెను. నేను, వీరబాహునకున్; ఇంతిని ఐతిని. అనినన్ = అని చెప్పఁగా; ఆఅవ్వకున్=ఆరాజమాతకు; అతివినయంబుతోన్ = ఎక్కువఅడఁకువతో; నలుదేవి=దమయంతి; మ్రొక్కి; సునందను; ఎత్తికొని=కొంతసేపు తనయొడిలోఁ గూర్చుండఁబెట్టుకొని; కరంబు=మిక్కిలి, నెమ్మిన్=ప్రేమతో; కొన్నిదినంబులు, అందున్ = ఆచేదీశునిపురంబున, ఉండి, ఒక్కనాఁడు, ఇట్టులు అనియెన్; దేవి=ఓతల్లీ; ఇదియున్=ఈపురంబును; అదియున్ = ఆవిదర్భపురంబును, ధృతిన్ = సంతోషకరంబులైన, నాకున్; పుట్టినయిండ్లు అ= పుట్టినిండ్లే; ఇందున్ అందున్ = ఇచ్చటను అచ్చటను; కడున్ = మిక్కిలి, సుఖంబు అ=సుఖమే; (కలదు) ఎక్కడనున్నను నొక్కటియనియే యని తాత్పర్యము.

150. అయినను=అట్లొక్కటియైనను; తల్లిదండ్రులను; అనుజులన్ = తమ్ములను; ఆత్మజులన్=బిడ్డలను; చూచెడువేడ్క = చూడఁగోరిక; ఉల్లంబునన్=మనసున పుట్టినయది. విదర్భకు; పోయెదను. అనతిమ్ము=సెలవొసంగుము. అని; కృతఅంజలి=దోసిలి కట్టినది. అయిన దమయంతిన్; అతిస్నేహంబునన్=ఎక్కువచెలిమితో, సుతప్రేషితబలంబుతోన్—సుత = కొడుకుచే; ప్రేషిత=పంపఁబడిన; బలంబుతోన్=సేనతో; స్వర్ణరత్నయానంబునన్=బంగారుతోఁజేసిన రత్నములుచెక్కిన పల్లకియందు, ఉంచి పుచ్చినన్ = కూర్చుండఁబెట్టి పంపఁగా.

151. భామ = దమయంతి; విదర్భకున్, ఏఁగి; తనబంధుజనంబుల యొద్దన్, ఉండియు; కోమలదేహసౌఖ్యములకున్ = సున్నితములైన శరీరసుఖములకు; వేఱైయె = దూరురాలై; మలిన అగ్రవస్త్రమున్= మురికిగలదైన సగముబట్టయును, భూమిరజంబు=నేలదుమ్ము; అంగమునన్ = శరీరమునందు; పొల్పగుచుండన్=అందము గల్గించుచుండఁగా; జీవితస్వామిన్ = తనప్రాణనాథుఁడయిన; నిజఈశున్ = తనప్రియుని; చూచుదివసంబులు=చూచుదినం

బులు, కోరుచున్ = (ఎన్నఁడువచ్చునాయని) యెదురుచూచుచు, సువ్రతంబుతోన్ = మిక్కిలినిష్ఠతో; ఉండెను.

152. ఇట్లు భర్తృవియోగ ఆతుర ఐన = పెనిమిటి యెడఁబాటుచే నొచ్చినదైన; దమయంతి; ప్రాణంబు; ధరియింపన్ ఓపక = నిల్పుకొనఁజాలక, ఒక్కనాఁడు; ఏకాంతంబునన్; తనజననికిన్=తనతల్లికి; ఇట్లు; అనియెను.

153. శుభచరితున్=మంచిప్రవర్తనగలవానిని; శోకఅపనోదిన్ = దుఃఖముపోఁగొట్టువానిని; పుణ్యశ్లోకున్ = పవిత్రమైనకీర్తిగలవానిని; నలునిన్; గోయన్ = వెదకుటకు; పనుపుము=అనతిమ్ము. తత్ ఆలోకనవిహీనను ఐ = ఆనలుని చూచుటలేనిదాననై; లోకంబు ఎఱుఁగన్ = జనులకందఱికిఁ దెలియునట్లు; పరలోకకృత ఆవాసను = పరలోకంబున నివాసముఁగలుగఁజేసి కొన్నదానను; అగుదును. (ప్రాణములను బాసెదను.అని తా.)

154. అనినన్; అదియున్ = ఆదమయంతియొక్క తల్లియు; కూఁతు నభిప్రాయంబు=కుమార్తెయొక్కకోరికను; భీమునకున్=తనభర్తకు, ఎఱింగించినన్. ఆతఁడు; నలుమార్గణంబునన్=నలమహారాజును వెదకుటకై, ఋజుమార్గులు=చక్కనిదారియందుఁబోవువారు; ఐన బ్రాహ్మణులను; నియోగించినన్ =ఉత్తరువుచేయఁగా, తనపతిన్; అన్వేషింపన్=వెదకుటకు; అరుగుబ్రాహ్మణులకున్; ఇట్లు; అనియెన్.

155. నైషధఈశ్వరుఁడు=నిషధదేశమునకురాజగు, నలుఁడు, ఇప్పుడు, అసమర్థుఁడు అగుటన్ చేసి = శక్తిచాలనివాఁడు గనుక; తన్నున్, ఇతరులు; ఎఱుంగక, ఉండున్ = తెలియకుండును. కానన్ = కాఁబట్టి; మీరు, ఉరు సభాఅంతరములకున్-ఉరు = గొప్పలైన; సభా = రాజులకొలువుకూటములయొక్క, అంతరములకున్ = నడిమిప్రదేశములకు; అరిగి = పోయి; ఇట్టులు = ఈరీతి; అనుఁడు = చెప్పుఁడు.

156. నీవు; సత్యవాక్యుఁడవు = సత్యముపల్కుటయే నిత్యవ్రతంబుగాఁ గలవాఁడవు, సతిన్ = పతివ్రతయగు, ఇంతిన్ = భార్యను, వర్జించి = వదలి పెట్టి, దానివస్త్రఅర్ధంబున్ = దానియొక్కచీరలో సగముభాగము, తఱిగి=

చించుకొని, పరిధానముగన్ =కట్టువస్త్రముగా, చేసి, పోవంగన్ =పోవుట, పాడియే = తగునా, భార్య = కాపాడఁదగినది, భర్త = కాపాడువాఁడు; అను ధర్మముఅది = అనుప్రసిద్ధమైనన్యాయము. నీయందున్=నీవిషయమున, మిథ్య=అబద్ధము, అయ్యెను. నీవున్=నీవు; ఇట్టి, నిర్దయబుద్ధి = కనికరములేని తనము, చేసికొనఁదగును ఏ=అవలంబింపవచ్చునా? అట్టిసాధ్వికిన్=అట్టిపతివ్రత యందు, (సప్తమ్యర్థకషష్ఠీ.) కరుణాప్రసన్నుండవు = దయచేననుగ్రహము పొందినవాఁడవు, అగుము. అని; ఎల్లచోన్=అన్నిప్రదేశములలోను,పలికినన్= చెప్పినట్లయితే, ఎవ్వఁడు ఏని=ఏపురుషుఁడైనను; పలుకున్=మీరన్నమాటను; పడఁగన్ ఓపి=పడఁజాలక; ప్రతివచనంబు=బదులుమాటను, ఇచ్చునో, అతఁడ- నలుఁడుగాఁగన్ = నలుఁడని తెలిసికొని; ననున్, అతనికిన్, ఎఱింగించి, తోడ్కొనిరండు = వెంటబెట్టుకొనిరండు, రానినాఁడు = రానిపక్షమున, ఎఱిఁగి=(అతని సంగతి) తెలిసికొని, రండు.

157. అని; పంచినన్=పంపఁగా; పనిపూని=ప్రయత్నముతో; బ్రాహ్మణులు; దమయంతి; కఱపినపలుకులు ఎల్లన్=నేర్పినమాటలన్నింటిని; సకల దేశసభలన్=అన్ని దేశములరాజులకొలువుకూటములందు; పలికి, ఎందునున్= ఎచ్చటను, కానకవచ్చిరి=చూడకవచ్చిరి.అందున్= ఆవెదుకపోయినబ్రాహ్మణు లలో; పర్ణాదుఁడు అనుబ్రాహ్మణుఁడు, దమయంతికిన్;ఇట్లు;అనియెను. నేను అయోధ్యకున్;అరిగి;నీకఱపినపలుకులుఎల్లన్=నీవునేర్పినమాటలన్నింటిని; ఋతుపర్ణసభన్=ఋతుపర్ణునికొల్వుకూటంబునందు; పలికినన్= మాటలాడఁగా; ఒక్కపురుషుఁడు; కుఱుచచేతులుగలవాఁడు=పొట్టిచేతులుగలవాఁడు, ఋతుపర్ణునొద్దన్, నూఱుగద్యాణంబులజీవితంబువాఁడు=నూఱువరహాలజీతమునకు కొల్వుకొల్చువాఁడు,శీఘ్రయానకుశలుండు-శీఘ్ర=తొందరగా,యాన= గుఱ్ఱము లనునడుపుటయందు, కుశలుండు=నేర్పరి, సూపక్రియా=వంటచేయుటయందు, నిపుణుఁడు = నేర్పరి. విరూప అంగుండు = రోఁతపడఁదగిన రూపంబు గల వాఁడు. బాహుకుఁడు అను అశ్వశిక్షకుఁడు = బాహుకుఁడను పేరుగల గుఱ్ఱ

ములకు నడకలను నేర్పువాఁడు, విని, నన్నుఁ; ఏకాంతంబునఁ = రహస్యస్థలంబునకు, పిలిచి, వెలవెలఁ బోవుచు=ముఖమునకాంతిలేనివాఁడగుచు, దీర్ఘనిశ్వాసపురస్సరంబుగాఁ=పెద్దదైననిట్టూర్పుతోఁగూడ, ఇట్లు=అనియెఁ.

158. పురుషునందుఁ =భర్తయందు,దోషపుంజంబు=పెక్కు-దోషములు, కలిగినఁ =ఉన్నను,ఎఱిఁగి=తెలిసినదై,భార్య=పెండ్లాము, ఎదఁ=మనస్సునందు; సహించుఁ వీ=ఓర్చుకొన్నయెడల, పురుషులందుఁ; అభీష్టభోగంబు = కోరినకోరికల ననుభవించుటయు,దేహాంతరంబునఁ=దేహము వదలినప్పుడు; ధర్మరతియుఁ= మోక్షమందాసక్తియు;పడయుఁ=పొందును.

159. అని, ఒండు ఎద్దియుఁ=ఇతరమేమియు;పలుకక;తననివాసంబునకుఁ=తనయునికిపట్టునకు; పోయెను. అని; చెప్పినఁ=చెప్పఁగా, విని, పెద్దయుఁ ప్రొద్దు=చాలకాలము; చింతించి, నలుఁడు కానివాఁడు=నలుఁడుకాని పక్షమున, ప్రతివచనంబు=బదులుమాట, ఏల, ఇచ్చును. ఇంకను; వలను కలవారలఁ = ఉపాయశాలురను, పంచి=పంపి, ఆతనిఁ = ఆనలమహారాజును గూర్చి;ఇమ్ముగాఁ=బాగుగా;ఎఱుఁగఁ వలయును.అని;జననీజనకులయనుమతంబునఁ = తల్లిదండ్రులయంగీకారముమీఁద; సుదేవుఁ; రావించి = పిలిపించి, వానికిఁ, ఇట్లు; అనియెఁ.

160. నన్నుఁ; ఎఱిఁగి=గుర్తుపట్టి, తెచ్చినట్లు అ=తెచ్చినచందముననే; జగన్నుతుఁ=లోకములచేఁ గొనియాడఁబడిన, నలుఁ, కౌశలంబునఁ = నేర్పుతో, ఎఱిఁగి; తెమ్ము=తోడ్కొ-నిరమ్ము. విద్వన్నాథ = పండితులలో శ్రేష్ఠుఁడా; ఎందుఁ — ఎచ్చటను; పరికింపంగఁ = విచారింపఁగా, నీవు అ=నీవె; సర్వగుణసంపన్నుండవు = సమస్తసుగుణములతోనిండినవాఁడవు, (నీవు తప్ప వేఱొక్క-రీపనిని జేయఁజాలరు.)

161. దేశాంతరవిప్రుఁడవు ఐ = ఇక్కఁడనుండి వచ్చినవాఁడవనికాక (పొరుగూరిబ్రాహ్మణుఁడ ననువ్యాజముతో); అయోధ్యకుఁ,అరుగుము. రవి

ప్రతాపఉన్నతుఁ-రవి = సూర్యునియొక్క, ప్రతాప = వేఁడిమివంటివేఁడిమిచేత; ఉన్నతుఁ=మీఱినవానిని, అనఘుఁ=దోషములేనివానిని; అమరసముఁ=దేవతలతోసమానుని; ఉత్తరకోశలఈశుఁ= ఉత్తరకోసలదేశమునకు ప్రభువగువానిని, భాంగాసరినిఁ=భంగాసురునికుమారుని, ఋతుపర్ణునిఁ,కనుము=చూడుము.

162. మఱియు, విదర్భావిభుఁడుఅగు = విదర్భదేశపురాజగుభీముఁడు; నలుఁ, రోయఁ=వెదకుటకు; పంచి=ఆనతిచ్చి, ఎందును, కానక,దమయంతికిఁ; ద్వితీయస్వయంవరంబు=రెండవస్వయంవరము; రచియింపఁ=చేయుటకు; పూనినఁ = ప్రయత్నపడఁగా, అందులకుఁ = ఆస్వయంవరమునకు, భూవలయంబునఁ = భూమండలమందు; కలరాజులు, ఎల్లను,పోయెదరు. అని; అతిత్వరితంబుగాఁ = మిక్కిలితొందరపాటుతో; చెప్పుము. అని, పంచినఁ = చెప్పగా, సుదేవుఁడు, అయోధ్యాపురంబునకుఁ, పోయి,ఋతుపర్ణుఁ, కాంచి, విదర్భాపురంబునఁ=దమయంతీ ద్వితీయస్వయంవరంబు; ఎల్లి=రేపు అయ్యెడుఁ=జరుగును. అని; చెప్పినఁ; విని; ఋతుపర్ణుఁడు, బాహుకుఁ చూచి; నాకుఁ=నేను; దమయంతీద్వితీయస్వయంవరంబు, చూడఁ=చూచుటకు, ఒక్కనాఁడు అ =ఒక్కదినములోపలనే, విదర్భకుఁ; పోవలయును, నీఅశ్వనైపుణ్యంబు = నీగుఱ్ఱములను నడుపుటయందలి నేర్పును; ప్రకాశింపఁజేయుము = తెలియఁజేయుము. అనినఁ, అట్లు అ=అలాగే. చేయుదును. అని, నలుఁడు; తనమనంబునఁ; చింతించి=యోచించి.

163. అడవిఁ=అడవియందు; తన్ను; పాసి=విడిపించి, అఁగినఁ = పోవఁగా, అలిగికాక న్నె=కోపముచేతనేకదా, ఈవిద = ఈదమయంతి, ఇట్లు చేయఁ=ఈప్రకారము రెండవస్వయంవరము జేయుటకు; కడఁగెఁ = పూనెను. ఇట్లు అ ఏని =లోకమందిట్టివాఁడుక యుండునేని, ఇంతులు= స్త్రీలు;మాకుఁ, కూర్తురు = మామీఁద నిష్టముగలిగియుందురు. అని; విశ్వసించువారు = నమ్మువారు, ఎందుఁ=ఏవిషయమునను, వెడఁగులు=మూర్ఖులు.

164. సాధ్వి = పతివ్రతయగు దమయంతి; నాకున్ = నాయందు, కూర్పును = ప్రేమగలిగియుండును, సంతతికలయది = బిడ్డలుగలది; చెలువ = దమయంతి, ఇట్టులు, ఏల; చేయును, ఐనన్, దీనిన్ = ఈవృత్తాంతమును యెఱుంగవలయును. నేనును; ఋతుపర్ణునితోన్ = ఋతుపర్ణమహారాజుతోఁగూడ, పోదును అని, నలుఁడు, బుద్ధిన్ = తలఁపునందు, తలఁచి = ఎంచి.

165. తొల్లి = పూర్వము, వార్ష్ణేయుఁడు, తెచ్చిన తనరథంబునందున్, ఆలక్ష్యమాణశుభలక్షణంబులు - ఆలక్ష్యమాణ = చూడఁబడుచుండు, శుభ = మేలైన; లక్షణంబులు = చిహ్నములుగలవియు, వాయువేగంబులును = వాయువేగమువంటి వేగముగలవియు, ఐనవానిన్ = ఐనట్టి; హయంబులనున్ = గుఱ్ఱములను; పూన్చికొని వచ్చినన్ = కట్టుకొనిరాఁగా; "ఋతుపర్ణుఁడు" ఆరథంబు ఎక్కినప్పుడు, హయంబులు = గుఱ్ఱములు, మ్రొగ్గినన్ = మోఁకాళ్ళు నేలకు ఆనునట్లు ముందుకువంగఁగా, చూచి. ఇవ్వేదగుఱ్ఱంబులు = ఈబక్కగుఱ్ఱములు, అతిదూరంబు = మిక్కిలిదవ్వు; ఎట్లు; పోవనోపున్ = పోఁజాలును, ఒండుగుఱ్ఱములన్ = వేఱుగుఱ్ఱములను; పూన్పుము = కట్టుము, అనినన్ = బాహుకుండు; ఇట్లనియె.

166. అవని ఈశా = రాజా; ఈహయంబు = ఈఅశ్వంబులు, పవనగతిన్ = వాయువేగమువంటి వేగముతో, ప్రొద్దు పడక ఉండన్ కన్ = సూర్యుఁడస్తమించములోపల; నేఁడుఅ = యీదినముననే; విదర్భకున్ = విదర్భాపురికి; పఱచున్ = పరుగెత్తును. అనవుడున్ = అనిచెప్పఁగా; విని, కువలయపతి = భూమండలపతియగు ఋతుపర్ణుఁడు, మెచ్చి, బాహుకునకున్, ఇట్లు, అనియెన్.

167. అట్లయిన = ఆలాగైనచో; నిహయతత్త్వకౌశలంబు = నీయశ్వహృదయమందలి నేర్పును; ఎఱిఁగి = తెలిసికొని; నీకున్; అభిమతంబు = నీకోర్కెను; ఒనరింతును = చేసెదను. అని, రథంబు, ఎక్కి, బాహుకవార్ష్ణేయ సమేతుఁడయి = బాహుకవార్ష్ణేయులతోఁ; గూడినవాఁడయి, అరుగువాఁడు = పోవుచుండఁగా.

168. ఎదురన్ = ఎదుట, దవ్వులన్ = దూరములందు; చూచిన పొడవులు ఎల్లన్ = చూచునట్టి నిడివివస్తువులన్నియు, తత్క్షణము అ = వెంటనే; కదియఁగాన్ = సమీపింపఁగా; అవ్వి = అడవి; పిఱుఁదన్ = వెనుక; ఎంతయున్ = మిక్కిలి; దవ్వుఅయి = దూరమై; కనఁబడన్ = అగుపడఁగా; ఇది దినేశ్వరురథమో = సూర్యునితేరో; ఇతఁడు; అనూరుఁడో = సూర్యునిసారధియో; అంచున్ = అప్పుడు; ఇక్ష్వాకుకులుఁడు = ఇక్ష్వాకువంశస్థుఁడైన ఋతుపర్ణమహారాజు; హృదయమునన్ = మనసునందు; కడున్ = మిక్కిలి; విస్మయము = ఆశ్చర్యము, అందెను.

169. వార్ష్ణేయుండు. విస్మయంబు = ఆశ్చర్యంబు, అంది; తనమనంబునన్ = తనమనస్సునందు. (పై. ప. అ.)

170. ఈతఁడు. శాలిహోత్రుఁడో = శాలిహోత్రుఁడను ఋషియో; మాతలియో = ఇంద్రునిసారధియో, నలుఁడు ఓ; ధారుణీమండలమునన్ = భూమండలమందు; ఒరులు మానవులు = ఇతరమనుష్యులు, జనఉపేతముగన్ = తొందరతోఁగూడునట్లుగా, ఇట్లు; రధహయనీతి = రధాశ్వములనడుపుశాస్త్రమును; ఎఱుఁగుదురు ఎ = తెలిసికొందురా.

171. వయోవిద్యావైభవంబులన్ = వయస్సు; చదువు; సామర్థ్యము అనువానియందు, ఇతండు = బాహుకుండు; నలున్ పోలెడిన్ = నలుఁడనితోఁ చెడి; వికృతరూపధరుఁడు ఐనకారణంబు = మాఱురూపంబు దాల్చినవాఁడైనందులకు కారణము; ఏమియో = ఏమిటో; మహాపురుషులు = గొప్పవారు; దేవనియుక్తులై = వేల్పులచేఁ బురికొల్పఁబడినవారయి; ప్రచ్ఛన్నవృత్తిన్ = రహస్యమైన నడవడితో, ఉండుదురు. వారిన్ = అట్టివారిని; ఎఱుంగన్ = తెలిసికొనుటు; పోలునే = వీలగునే, అనుచున్, చనునప్పుడు = పోవునప్పుడు; ఋతుపర్ణుఁడు, తన ఉత్తరీయంబుజాతి = తనయంగవస్త్రముజాతి; భూతలంబునన్ = నేలమీఁద, పడినన్ = పడఁగా, మఱలిచూచి = తిరిగిచూచి, బాహుకా, వార్ష్ణేయుండు, పోయి = రధంబుదిగిపోయి; ఉత్తరీయంబు = అంగవస్త్రమును, తెచ్చునంతకున్ = తెచ్చువఱకును; రథగమనంబు = తేరిపోక, ఇంచుక = కొంచెము, మం

దంబు సేయుము, అనినన్=తగ్గింపుమనఁగా, బాహుకుండు, నగి=నవ్వి, సీ ఉత్తరీయంబు=పయంగవస్త్రము, పడినయెడ = పడినచోటు, ఇచ్చోటికిన్ = ఇక్కడికి, ఒక్కయోజనంబు, కలదు. వార్ష్ణేయుండు, యెట్లు, తేనేర్చును= తేఁగలఁడు. అ౧. రథగమనవేగమహాత్మ్యంబు-రథ = తేరియొక్క; గమన= నడకయందలి, వేగ=వడియొక్క, మాహాత్మ్యంబు = నేర్పు, చెప్పుచున్, అనేకదేశంబులు, కడచినన్ = దాటివెళ్ళగా, ఒక్కయెడన్ = ఒక్కచోట, అగణ్య...తంబు-అగణ్య = లెక్కపెట్ట నలవికాని, పర్ణ = ఆకులతోను. శాఖా=కొమ్మలతోను, అలంకృతంబు = సింగారింపఁబడి యుండునది; ఐన, విభీతకవృక్షంబున్ = తాండ్రచెట్టును, కని, ఋతుపర్ణుండు, బాహుకునకున్, ఇట్లు, అనియె.

172. ఎల్లవారును=అందఱును, ఎల్లవానిని = అన్నివిద్యలను, ఎఱుఁగరు=తెలియరు. విద్యలందున్ = చదువులలో, ఎల్లవారును, భిన్నవిషయులు=వేఱుపడినవిషయములుగలవారు, వేఱువిషయముల నెఱిఁగినవారనుట. ఏను, దృష్టిమాత్రన = చూచినతోడనె, సకలవస్తుచయముసంఖ్య-సకలవస్తు = అన్ని వస్తువులయొక్క, చయము = గుంపుయొక్క, సంఖ్య=లెక్క, తొలఁగక=తప్పకుండ, ఎఱుఁగుదును=తెలిసికొందును.

173. ఇవ్విభీతకంబునన్ = ఈతాండ్రచెట్టునందు, ఫలపర్ణసముదాయసంఖ్యను=పండ్లయు ఆకులయు గుంపులయొక్క మొత్తమును, చెప్పెదను, వినుము. ఈరెండుశాఖలన్ = ఈరెండుకొమ్మలయందు, కల, పర్ణఫలంబులు = ఆకులు, పండ్లు, పదివేలును ఒక్కండు = 10001, తక్కినశాఖలన్, కలయవి = ఉండునవి, రెండువేలునుందొంబదియేను = 2095, అనినన్, బాహుకుఁడు, విని, వీనిని, ఎన్నకాని = లెక్కపెట్టికాని, నిశ్చయింపన్ నేరను = నిర్ణయింపఁజాలను, అ౨, రథంబున్, నిల్పి; ఆవృక్షంబు = ఆచెట్టును, ఆక్షణంబున = ఆవెంటనే ఊరులన్ త్రోచి = పడద్రోసి, అయ్యైశాఖలయాకులన్ = ఆయాకొమ్మలయందలియాకులను; పండులును=పండ్లను, ఎన్నినన్ = లెక్కపెట్టఁగా, ఋతుపర్ణుఁడు; చెప్పినయన్నియ= చెప్పినన్నియే;

ఐనన్=ఉండఁగా; అచ్చెరువడి = ఆశ్చర్యమునొంది; ఇవ్విద్య; నాకున్; ఉప దేశింపవలయును; అని; అడిగినన్; ఋతుపర్ణుఁడు; ఇట్లనియె.

174. ఇది; అక్షహృదయంబు; అనఁగాన్; విదితంబు= పేరొక్కొనఁబడి నది. అగువిద్య; దీనిన్ = ఈవిద్యను; విధియుక్తంబుగాన్= శాస్త్రమందుఁ జెప్పఁబడినవిధముగా; మదిన్ = మనసున-బుద్ధియందు; ఎఱుఁగునరుఁడు=తెలి సికొన్నవాఁడు; - సంఖ్యలను జెప్పఁగలవాఁడు అగును. దుష్కృతకళంకవిష ముక్తుఁడు = పాపమువలనను; నిందలవలనను; విషమువలనను విడువఁబడిన వాఁడు; అగును.

175. ఋతుపర్ణుండు; కరఁబు=మిక్కిలి; రయంబుతోన్ = నడితో; విదర్భకున్, చనువేడ్కన్‌చేసి = పోవుచుత్సాహమువలన; పూర్ణమనఃప్రస న్నుఁడుఐ = నిండుమనస్సుచేత ననుగ్రహించినవాఁడై; సకలగుణప్రసిద్ధుఁడు = (నలుఁడు) అన్నిసుగుణములచేఁ బ్రఖ్యాతి చెందినవాఁడు; అగును. సర్వహి తుండు=అందరికిమేలుచేయువాఁడును; అగును. చూవె = సుమీ; అంచున్= అనిచెప్పుచు; అతిఅకుటిలబుద్ధిన్ =మిక్కిలిచక్కనైన తలంపుతో; బాహుకు నకున్; ప్రీతితోడన్; విధియుక్తముగాన్ = శాస్త్రవిధితోఁగూడి; అక్ష హృదయంబు=అక్షహృదయమనెడి విద్యను; ఉపదేశము ఇచ్చెను = ఉపదే శించెను.

176. ఇట్లు; నలుఁడు; ఋతుపర్ణుచేతన్; అక్షహృదయంబున్; పడసి; సంతుష్టుండు ఐ; నీకున్; అశ్వహృదయంబు = అశ్వహృదయమనెడి విద్యను; ఇచ్చెదను. పరిగ్రహింపుము. అనినన్; ఋతుపర్ణుండు; అట్ల అ=అట్లే; చేసె దను. అంతకున్ = నేనుతీసుకొనునంతవఱకు; నీయందున్ అ=నీయందే; ఉండ నిమ్ము.అది=దానిని; నావలచినప్పుడుఅ=నాకుఁగావలసినప్పుడే;చేకొనియెదను =తీసికొందును.,అనియె. అంతన్ = తర్వాత; ఆఅక్షహృదయసామర్థ్యంబు నన్ = అక్షహృదయమందలి యానేర్పుచేత; అప్పుడుఅ=అప్పుడే.

177. నలున్; తొల్లి=పూర్వము; ఆక్రమించిన కలి=చుట్టుకొనియున్న కలిపురుషుఁడు; కర్కోటకవిషంబున్ = కర్కోటకునియొక్క విషమును; గ్రక్కుచున్; విహితఅంజలిఐ = చేతులుజోడించుకొన్నవాఁడై; చంచలుఁడు

చున్ (భీతిచే) కదలుము, తన్నున్, ఎఱుఁగఁజెప్పెన్ = తాను పలాని వాఁడని యెఱిఁగించెను.

178. వానిన్=ఆకలిపురుషుని, చూచి, నలుఁడు. తాను, అల్గి = కోప పడి, శాపము ఈన్ ఉన్నన్=శపింపఁబోవుచుండఁగా, కలి, ఎఱింగి = (ఆసం గతి) తెలిసికొని, నిన్నున్ పొంది = నీలోఁ బ్రవేశించి, అహివిషంబుచేతన్ = సర్పముయొక్క విషముచేత, అనయంబు=ఎల్లప్పుడును, దగ్ధుండను ఐతిని=మాడి తిని, అనఘ=పాపములేనివాఁడా; ఇంకన్, నాకున్=సైఁపు=నన్ను క్షమింపుము.

179. నిన్నున్, కీర్తించినజనులు=పొగడినజనులు, నావలనిభయంబు = నాభీతిని, పొందరు=చెందరు. నాకున్ = నాయెడ, కరుణింపుము=దయసే యుము. అనినన్, నలుఁడు; కోపంబుడిగె = కోపంబువిడిచెను. కలియు=కలి పురుషుఁడు, అవ్విభీతకంబున్ = తాండ్రచెట్టును, ఆశ్రయించెన్ = పొందె ను. అదిమొదలుగా = అదిమొదలుకొని, అవ్విభీతకంబు = ఆతాండ్రచెట్టు, అప్రశస్తంబుఅయ్యెన్ = అప్రసిద్ధమయ్యెను. అట్లు, నలుఁడు, వికృతరూప మాత్రంబుతక్క = మాఱురూపం బొక్కటితప్ప, తక్కిన దుష్కృతంబు వలనన్=తక్కినపాపంబువలన, విముక్తుఁడు ఐ = విడువఁబడినవాఁడై; రథంబు ఎక్కి; అతివేగంబునన్=మిగులవడితో, ఋతుపర్ణ వార్ష్ణేయసమేతుఁడు ఐ = ఋతుపర్ణునితోను వార్ష్ణేయునితోను గూడినవాఁడై, విదర్భకున్, చనియెన్, అంతన్=తర్వాత, సాయాహ్నమునన్=సాయంకాలమునందు.

180. ఋతుపర్ణుఁడు, రథధ్వానంబు=తేరిమ్రోఁత, ఘనధ్వనివోలెన్ = ఉఱుమువలె, నానాదిక్ ముఖములన్= అన్నిదిక్కులయందు, మ్రోఁగుచుం డన్=ధ్వనించుచుండఁగా, ఋతుపర్ణుండు; మానుగన్ = గౌరవముతో, భీమ అనుజ్ఞాతుండు ఐ = భీమరాజుచే నుత్తరువుపొందినవాఁడై, ఆప్రోలు = ఆవిద ర్భాపురంబును, చొచ్చెను=ప్రవేశించెను.

181. దమయంతి, ఆరథధ్వని=తేరిచప్పుడు, విని, నలురథఘోషము = నలునితేరుసద్దు, అని, అనురాగము=సంతోషము, ఒంది=పొంది, పుణ్యశ్లోకున్=

పుణ్యమునొనర్చు కీర్తిగలవానిని, లోకఉపకారకుఁ=జనులకుహితముఁజేయువానిని, నిషధఈశుఁ = నిషధదేశపు రాజగువానిని, నలుఁ, చూడఁ కఁ కంటిని=చూడఁగలిగితిని, అనుచుఁ=చెప్పుచు, ఘనభుజుఁ=నిడుపుచేతులుఁగలవానిని, చూడఁ కఁ గాననినాఁడుఁ = చూడనోచుకొననిదినమునను, తత్ భుజపరిరంభణమునఁ-తత్=ఆనలునియొక్క, భుజ=బాహువులయొక్క, పరిరంభణమునను=ఆలింగనముచేతను, సుఖము=సౌఖ్యము, పడయనినాఁడుఁ=పొందనియెడల, నేను, ప్రాణంబు, విడుతును, అని, తలంచుచుఁ, కమలఆయతఅక్షి=తామరపువ్వుల రేకులవలె నిడివియైన కన్నులుగల యాదమయంతి, ఆరథఅధిరూఢుఁడు-ఆరథమునెక్కినవాఁడై, వచ్చు, ఋతుపర్ణుఁ, చూచి, అప్పుడు, అధిశోకతప్తఅగుచుఁ ఉండె = ఎక్కువ దుఃఖమనెడి సెగచే మాడినదైయుండెను. అంతఁ=తర్వాత, ఆఋతుపర్ణుఁడు, ప్రియముతోడఁ = ప్రేమతో, భీముఁ=భీమరాజును, కానఁ వచ్చెను=చూడవచ్చెను.

182. భీముఁడును; వానిఁ=ఆఋతుపర్ణుని; పూజించి=గౌరవముచేసి, ఒక్క రమ్యహర్మ్యంబునఁ=ఒకయందమయినమేడయందు, విడియించినఁ=విడిచిచూడఁగా; ఋతుపర్ణుండు, ఆపురంబునఁ=ఆపట్టణమందు, స్వయంవరంబు అనుశబ్దము = స్వయంవరంబనెడి సందడి, వినఁ కానక = వినక, ఆత్మగతంబునఁ=తన మనస్సునందు.

183. ధరణిఁ=భూమియందు; కలరాజులు; ఇందుఁ; ఎవ్వరు; వచ్చినవారు; లేరు=కనంబడలేదు. వైదర్భి = దమయంతి; ఒరుఁ = ఇతరుని; వరియింపఁ=కోరుటకు-పెండ్లాడుటకు; అంత=మిక్కిలి; ధర్మఇతరచరితయె-ధర్మశ్రీ = నీతిదప్పనిదానికంటె; ఇతర = వేఱగుఅన్యాయమయిన; చరితయె=నడవడిగలదా; అనుచుఁ=ఎంచుచు; తద్దయుఁ=మిక్కిలి; లజ్జఁ = సిగ్గుతో; ఉండెను.

184. బాహుకుండును; రథశాలఁ = తేరిగుఱ్ఱములఁగట్టు చావడియందు; రథఅశ్వంబులఁ = తేరిగుఱ్ఱములను; బంధించి = కట్టి; రథసమీపంబునఁ=తేరిచేరువను; విశ్రమించి = బడలికదీర్చుకొని; ఉండునంతఁ =

ఉండఁగా; దమయంతి; బాహుకవార్ష్ణేయులతోడఁ; వచ్చినఋతుపర్ణుఁ; చూచి; విఫలమనోరథ ఐ= వ్యర్థమైనకోరికగలది - ఆశ నిరాశ చేసికొన్నదియై; ఉండఁ ఓపక = ఉండఁజాలక; కేశినిఅనుదానిఁ = కేశినిఅనుపేరుగల చెలికత్తెను; పిలిచి; ఋతుపర్ణుఁడు, అయోధ్యాపతిఁ కాఁ = అయోధ్యకు రాజుగాను; వార్ష్ణేయుఁ-సూతపుత్రునిఁ కాఁ = సారథినిగా; ఎఱింగితిని, బాహుకుండు; అనువాఁడు ఎవ్వఁడు-ఓ; వానియందుఁ; నాహృదయంబు=నా మనస్సు; కరంబు = మిక్కిలి; ముదితంబు = అనురాగంబుగలది; అగుచున్నయది. మనప్ణాదునకుఁ; ప్రతివచనంబు=బదులుమాట; ఇచ్చినవాఁడు, వాఁడు ఆ=అతఁడే; కావలయును=ఉండవలయును; వానికడకుఁ; పోయి; ఎఱింగి = సంగతితెలిసికొని; రమ్ము. అని; పంచినఁ = చెప్పఁగా; అది; పోయి; బాహుకుఁ; కని, దమయంతి; నీకుశలంబు = నీక్షేమము; అడుగఁ=విచారించుటకు; పుత్తెంచెను=పంపెను. ఇందులకుఁ=ఇచ్చటికి;ఏమికారణమునఁ, వచ్చితి; అనినఁ; దానికిఁ=ఆకేశినికి; బాహుకుండు; ఇట్లు; అనియెను.

185-186. వినుము ఎ= ఆలకింపుమీ. దమయంతి; ప్రియమునఁ=ప్రేమతో; పునస్స్వయంవరము = తిరిగిస్వయంవరంబును; చేయఁ కడంగి = చేయ ప్రయత్నించి; సకలక్షత్రియ అన్వయవీరులఁ=అన్నిరాజవంశపుకుమారులను; రావించినఁ=పిలిపింపఁగా;నయవిధి=నీతిశాస్త్రమునకు స్థానభూతంబయిన ఋతుపర్ణుఁడు; ఒక్కనాఁటఁ అ= ఒకదినమునసే; అయోధ్యనుండి=అయోధ్యాపురంబునుండి; ఇందులకుఁ సరి=ఇక్కడికి సరిగా; శతయోజనంబులు = నూఱామడలదూరము; చనుదెంచెను=వచ్చెను. నేనును; అతనిసారధినై; ఇటఁ =ఇచ్చటికి; వానితోఁ - అఋతుపర్ణునితోఁగూడ , మనోవేగమునఁ=మనస్సుకుఁగల వేగముఁబోలు వేగముతో; వచ్చితిని.

187. నావుడుఁ = అనిచెప్పఁగా; మూఁడవవాఁడు; ఎవ్వఁడు; అని; అడిగినఁ; ఆకేశినికిఁ; బాహుకుండు; ఇట్లు అనియె.

188. అతఁడు నలరథచోదకుఁడు=నలునిరథంబుదోలువాఁడును;అతిఅలఘుఁడు=మిక్కిలి నైపుణ్యముగలవాఁడును; వార్ష్ణేయనాముఁడు= వార్ష్ణేయుఁడను

పేరుగలవాఁడు; అవరుమరిన్ = (అరిసలుఁడు) చెప్పఁగా; వాఁడు = ఆవార్ష్ణేయుఁడు;ఆనలభూపాలకుపోయినవలను=ఆనలమహారాజుపోయినప్రదేశము;ఇది అని=పలాంఁదియని; ఎఱుఁగుదు ఒకో = తెలియునా; అనన్ = (అంతేగాని) అడుగఁగా; వాఁడు=ఆబాహుకుఁడు; ఇట్లనియెన్.

189. వార్ష్ణేయుండును;నలుపుత్రులన్=నలమహారాజుబిడ్డలను;విదర్భేశ్వరునొద్దన్= విదర్భరాజునద్దర; పెట్టిపోయి = విడిచిపోయి; నలురాజ్యభ్రంశంబు = నలుఁడు రాజ్యము పోగొట్టుకున్న వార్తను; విని; ఋతుపర్ణున్; కొలిచియుండెన్ = సేవచేయుచుండెను. అతఁడును = ఆవార్ష్ణేయుఁడును; నలున్; ఎఱుంగఁడు.

190. నలునితోన్; ఒక్కటన్ = కూడ, అరిగిన నలినాయతనేత్ర = వెళ్ళిన కమలలోచనయగు, భీమనందనయొండెన్ = దమయంతిగాని; నలుఁడు ఒండెన్=నలుఁడుగాని;ఎఱుఁగున్=తెలిసియుండును. ఒరులకున్=ఇతరులకు నలున్; ఎఱుఁగన్=తెలిసికొనుటకు; మహిన్=భూమియందు; కారణము = నిమిత్తము; కలదే=ఉన్నదా? (లేదనుట.)

191. అనినన్; విని, కేశిని; ఇట్లనియె.

192. ఆమనిలోన్; వస్త్రార్ధహారిణి=కోకలోసగము చించుకొన్నవాఁడై; దయ=కనికరము; లేక; ప్రాణఈశ్వరుఁడు=ప్రాణనాథుఁడు-భర్త;తన్నున్ పాసి=విడిచి; చనినన్=వెళ్ళఁగా; నాటిఅర్ధవస్త్రంబు=ఆదినము చించికట్టినసగము కోకయే, పరిధానముగన్=కట్టుబట్టయైయుండఁగా, పాంసుపటలమలినము = దుమ్ముయొక్క రాశిచేనల్లనిది;అగుచున్న ;తనువుతోన్=దేహముతోను;అనయంబు=ఎల్లప్పుడు; జడగొన్న=జడయైన, అలకఅవళులతోడన్=ముంగురులసమూహముతోను;(కూడి) అనవిరతలయ=పుడమి, శయనంబుగాన్=పాన్పుగాఁగా;

దమయంతి, ధర్మచారిణి=పతివ్రతాధర్మంబు నడచునదియై, అఘఘ్నవ్రతంబులన్ =పాపంబుఁ బోఁగొట్టు వ్రతములను, ఆచరించుచున్నది = చేయుచున్నది. అనిన =అని చెప్పఁగా, నలుఁడు, అవిరళ...ర్ణంబు-అవిరళ=దట్టముగా, ఉద్గత=బయలుదేరుచున్న, బాష్ప=కన్నీటితో, పూర్ణంబులు=నిండినవి. అయిన, లోచనములు=నేత్రములు, ఎఱుకపడక యుండన్=దృష్టి తెలియక యుండఁగా; వదనపద్మంబు = కమలమువంటి ముఖమును; వాంచి, తాను, ఒండువలను = మఱియొక్క వైపు; చూచుచుండెను.

193. కేశినియును, బాహుకుపలుకులు=బాహుకునిమాటలు; ఆకారంబును=స్వరూపమును; దమయంతికిన్, ఎఱింగించినన్=తెలుపఁగా, అది=దమయంతి; అతఁన్, నలున్ కాన్=నలునిఁగా, శంకించి=సందేహపడి, ఇంకను=తిరిగి, వానికడకున్; ఏఁగుము=వెళ్లుము; వాఁడు ఋతుపర్ణువంటలవాఁడు అఁట. పచనసమయంబున = వంటచేయు సమయమున; వానిచరితంబు = వానిసంగతి; ఎఱింగిరమ్మ=తెలిసికొనిరమ్మ; అని; పంచినన్= పంపఁగా; అప్పుడే, చని; కేశిని; బాహుకునందున్; ఉన్న; దైవ...క్రియలు-దైవ=దేవసంబంధములైన; మానవ=మనుష్యసంబంధములైన; నిమిత్త=కారణములుగల; అద్భుతక్రియలు =ఆశ్చర్యకరంబులైనపనులు; చూచి; వచ్చి దమయంతికిన్; ఇట్లు; అనియెన్.

194. అతనిచరితంబు=ఆతని ప్రవర్తనము; చెప్పఁగన్=చెప్పుటకు; అతిమానవము=ఆశ్చర్యమైనది; అపగతప్రయాసము=కష్టములేనిది; అదృష్టశ్రుతపూర్వము=ఇంతకుముందు; చూడను వినను బడనిది పరమార్థముఅ = నిజముగానే; అంబుజనేత్రా=కమలాక్షి; అతనిని; దైవము అనవలయున్ = దైవమని చెప్పవలయును.

195. వినవమ్మ=వినుముఅమ్మ; వాఁడు=ఆబాహుకుఁడు; తృణముష్టిన్=గడ్డిపిడికిటిని=పిడికెడుగడ్డిని; వీచినన్=విసరినట్టైన; అందున్ = అగడ్డియందు; అగ్ని=నిప్పు ఉదయించి=పుట్టి; అందున్ = ఆనిప్పునందు; వంటలు; అమరునంతకున్=జరుగునంతవఱకు; ఇంధనము=కట్టెలు; అపేక్షింపక; ఉడుగక =

విడువక; మండుచుఁ; ఉండును. మఱియుఁ=ఇదియును గాక; కడఁకతోఁ=సంతోషముతో; నంజుళ్లు=మాంసములు; కడుగఁగాఁ=కడుగుటకు; సమకట్టి=పూని; జలము=నీరు; అపేక్షించుచుఁ=కోరఁగా; చూడఁ=విచారింపగా; ఆక్షణమున=ఆ క్షణమున; దివ్యఅంభఃప్రవాహము=దివ్యమైనట్టి వెల్లువ; సంభవించి=పొడమి; కుంభముల్ = కడవలనిండుగా; నిండి; క్షయము అగుచుండుఁ = తఱుఁగకయుండును; అతని...చరిత్రములై-అతని=ఆనలునియొక్క; కరద్వయ=రెండు చేతుల వేళ; అనుమర్దితములునై=నలపఁబడినవియై; కందియును = వాడియును; మహో...శీతములు=మహాత్=మిక్కిలి; సుగంధ=కమ్మనివాసనగల; కుసుమ=పువ్వులయొక్క; తతులు=గుంపులు; తొంటియట్ల=పూర్వమువలెనే, తమకంపు=తమవాసనను; విడువక ఉండును. అతని తేజము=ఆనలుని కాంతి; ఉన్నతము=హెచ్చినదిగా; ఉన్నది.

196. అనినఁ; విని; దమయంతి; వెంబడియుఁ = తిరిగి కేశినిఁ, పిలిచి: బాహుకువండిననంజుళ్లు=బాహుకుండు వండిన భక్ష్యవస్తువులను; తెప్పించి; ఆస్వాదించి=రుచిచూచి; బాహుకుండుఁ: నలులక్షణంబులు=నలునిగుణములు; కలుగుట=ఉండుట. ఎఱింగియుఁ=తెలిసియుం; ఊఱడఁబోపక=సమాధానము నొందఁజాలక; వానిపాలికిఁ=ఆబాహుకునియొద్దకు; కొడుకునుఁ; కూఁతునుఁ=కుమార్తెను; కేశినితోడఁ=కేశినితోఁగూడ; పంచినఁ=పంపఁగా; అనుమానునిఁ కూఁతుఁ=ఆకూఁతును కొడుకులను జూచి.

197. నలుఁడు; బాష్పవారి=కన్నీరు; వశము కాక = స్వాధీనము కాక; ఒల్కుచుఁ ఉండఁ=కాఱుచుండఁగా; కొడుకుఁ; కూఁతుఁ; ఎత్తుకొని; హర్షపులకిత అంగుండై = సంతోషముచే గగుర్పాటుతోఁగూడిన శరీరము గలవాఁడై; నిజఅంకతలంబునందుఁ = తనతొడమీఁద; వారి = ఆకొడుకు కూఁతులను; ఉనిచి = కూర్చుండఁబెట్టుకొని; ఆదరమునఁ=ప్రీతితో.

198. ఆకేశినిన్, చూచి; ఈకుమారులు=బిడ్డలు; ఇద్దఱు; నాకొడుకున్ కూఁతురున్ పోలినన్=నాబిడ్డలవలెనుండఁగా, వీరిని; ఎత్తుకొని; దుఃఖించితిని; అని; తన్నున్=తనసంగతి; ఏర్పడకయుండన్ = తెలిసికొనకుండునట్లు; పలికి=చెప్పి; దానికిన్, ఇట్లు; అనియెన్.

199. నీవు; ఇటన్=ఇచ్చటికి; పలుమఱు=అనేకపర్యాయములు; వచ్చుచున్ పోవుచు ఉనికిన్=రాకపోకలు చేయుచుండుటచేత; ఇతరజనములు = పొరుగువారు; కని=చూచి; చిత్తములన్=మనస్సులందు; ఒండుగన్=వేఱురీతిగా; సంభావింతురు = తలంతురు. కావునన్; ఇంకన్=ఇఁకమీఁదట; కార్యార్థినివై = పనులను గోరినదానవై; రాన్వలవదు=రావద్దు.

200. ఏము; దేశాంతరమునుండి=ఇతరదేశములనుండి; వచ్చిన యతిథులము=విందులము. నీకున్, మాతోడిది=మాతోఁగావలసినది; ఏమి; అనినన్; కేశినియున్; క్రమ్మఱి=తిరిగి; వచ్చి; బాహుకుమార్గంబు = బాహుకునిరీతి; అంతయున్=యావత్తును; చెప్పినన్=చెప్పఁగా; అది = ఆదమయంతి, సంతసించి; నిజజననికిన్=తనతల్లితో; ఇట్లు; అనియె.

201. సందియము=సంశయము; ఏల=ఎందుకు; సర్వగుణసంపదన్ = యావత్తు సుగుణములకలిమిని; చూడన్ కన్=యోచించిచూడఁగా; బాహుకుండు; తాను; అవశ్యము=తప్పక; భూవందితుఁడు = భూమియందలిజనులచే స్తోత్రముచేయఁబడువాఁడు; ఐననైషధుఁడు=నలుఁడు. అగును. నామనంబును=నామనస్సుసైతము; ఆనందమునన్; సంతోషమును; పొందుచున్నది. ఘనంబుగన్=మర్యాదతో; వాఁడు=ఆనలుఁడు; ఇటకున్=ఇచ్చటికి; వచ్చువాఁడో=వచ్చుటయో; ఏను; అందులకున్=అచ్చటికి; ఏఁగుదానో=పోవుటయో; నయంబుగన్=చక్కఁగా; ఆనతి; ఇమ్ము. నాపుగున్=[illegible].

202. అది=ఆదమయంతియొక్క తల్లి; భీమునమతంబునన్ = భీముని యంగీకారముచేత; దమయంతియొద్దకున్; బాహుకున్; రావించినన్ = పిలిపింపఁగా.

203. నలుఁడు; చనుదెంచి=వచ్చి; అందున్=ఆభీమరాజుగృహంబునందు; దీనఆననన్=వ్యసనముగల ముఖముగలదియు; అవిర...గాత్రన్ - అవిరళ= దట్టమైన, పంక=బురదవలె; మలిన=మురికియైన; నత=వంగిన; గాత్రన్ = శరీరముగలదియు, తపస్వినిన్=దుఃఖపడుచుండునదియు, అతికృశన్ = మిక్కిలి చిక్కినదియు; ఉదిత...ముఖిన్-ఉదిత=పుట్టిన; బాష్ప=కన్నీటియొక్క; కణ=బిందువులతో; కలిత=కూడిన; ముఖిన్ = మోముగలదియునైన దమయంతిన్; కనియెన్.

204. దమయంతి; నలుని వికృతాంగమునన్ = నలునియొక్క యసహ్యరూపంబును; చూచియున్=చూచినప్పటికిని; అతనిన్; అన్యుంగాన్ =వేఱొక్కనిఁగా; వగవక=ఎంచక; సెయ్యమునను=ప్రేమచేతను; లజ్జను = సిగ్గుచేతను; భయసంభ్రమమునన్ = భీతిచేతను; తత్తఱపాటుచేతను; వివశ ఆత్మ అగుచున్=స్వాధీనముతప్పిన తెలివిగలదయి; (స్మృతిలేనిదై) పతికిన్; ఇట్లు అనియెన్.

205. విజనంబు వనవిపినంబునన్ = మనుష్యసంచారము లేని యడవియందు; అలసి=శ్రమపడి, నిద్రపోయిన; అబలన్=ఆఁడుదానిని; అతిసాధ్విన్ =మిగులమంచిదానిని; అనువ్రతన్ = తన్నుఁబోలినదానిని; అగ్నిసన్నిధిన్ = అగ్నిహోత్రునియెదుట; పాణిగ్రహణవిధిలబ్ధ ఐనదానిన్ = పెండ్లి యను కార్యముచే పొందఁబడినదానిని; పాసి=వదలిపెట్టి; నలునట్లు=నలునివలె; నిర్దయులై = కనికరములేనివారయి; అరిగినవారలు = పోయినట్టిమానవులు, ఒరులు=ఇతరులు, లేరు.

206. సురవరులన్=వేల్పులలో పెద్దలను, మెచ్చక=కోరక; తనున్ (నలుని అనుట) వరియించినదన్నున్=కోరినదన్ను, పుత్రవతిన్ = బిడ్డలుగల దానిని, ఏలకో=ఎందుకో; చెచ్చెరన్ = వెంటనే విడిచెను. నిష్కారణమున

కుఁ=దయమాలినవాఁడగు; అతనికిఁ; ఏను; ఏమి; ఎగ్గు=అపకారము; కావించితినొ=చేసితినో.

207. ప్రాణసమానవు ఐన నిన్నుఁ; విడువను=విడిచిపెట్టను. వెఱక ఉండుము=భయపడకుండుము. అనిన ఆపలుకులు= చెప్పినయామాటలు; ఏల వఱచెనో; అం శోకతప్తంబు = దుఃఖముచే మాడినది; ఐన, తనహృదయంబుఁ=తనమనస్సును; తెడుపుచున్నదియునుంబోలెఁ=తడుపుదానివలె, బాష్పధారలఁ=కన్నీటిధారలచేత; ఉరస్థలంబుఁ = ఱొమ్మును; తడుపుచున్న దమయంతిఁ; చూచి; నలుఁడు; దుఃఖఆకులుఁడు ఐ = వ్యసనముచేఁ గలవరపడినవాఁడై; ఇట్లు; అనియెఁ.

208. నేను; కలి...మతిని అయి-కలి=కలిపురుషునిచే; సమావిష్ట=ప్రవేశింపఁబడిన; మతినయి = బుద్ధిగలవాఁడనై; కలిపురుషుని ప్రేరణచేత; కష్టవృత్తిఁ=నీచతనముతో, అట్టియెడుమను = అట్టికష్టమందు; పడితిని = చిక్కుకొంటిని. అది = ఆకలిపురుషుఁడు; మదీయ...లమునఁ-మదీయ = నాదైన; తపము=తపస్సుయొక్క; బలమునఁ=బలిమిచేతను; దుష్కర్మదహనమునఁ=చెడుకర్మ నశించిపోవుటచేతను; ఇప్పుడు; నన్ను; విడిచిపోయెను.

209. ఏను; ఇందులకుఁ=ఇచ్చటికి; నీతదర్థంబు=నీకొఱకు; వచ్చితిని; అదిఅట్లు ఉండెఁ = ఆసంగతి యట్లుండనిమ్ము. అనురక్తుఁ = ప్రీతిగలవానిని; అనువ్రతుఁ = ఏకపత్నీవ్రతముగలవానిని, నన్నుఁ; ఎంచక = తలంపక; అన్యఅపేక్షఁ=వేఱొకనియందు మనస్సుతో; పునఃస్వయంవరంబు=మరలస్వయంవరము; గచియించుట అది — చేయుట; కులస్త్రీధర్మంబు కాదు. రాజులఁ ఎల్లఁ=రాజులనందఱిని; ఈస్వయంవరంబునకుఁ; రావించుటఁ చేసికాదె = పిలిపించుటచేతనే కదా, ఋతుపర్ణుఁడు వచ్చెను. అనినఁ = అని నలుఁడు చెప్పఁగా, దమయంతి; కృత అంజలి ఐ = చేతులు జోడించినదై, ఇట్లు; అనియెఁ.

210. నిన్నుఁ; రోయంగఁ=వెదకుటకు; విప్రులు = బ్రాహ్మణులు, నెమ్మిఁ=ప్రేమతో; అరిగి; నాచేతఁ; పలుకఁబడిన = చెప్పఁబడినవై; ఎల్ల

చోఁ = అన్నిచోట్లను; పలికిరి. అందుఁ = వారిలో; పర్ణాదుఁడు అను విప్రుఁడు = బ్రాహ్మణుడు; ఆ అయోధ్యకుఁ; ఏఁగి, నిన్నుఁ; ప్రతివచనంబులఁ=నీబదులుమాటచేత; ఎఱింగెను=గుర్తుపట్టెను.

211. ఆపర్ణాదువలనఁ; (నీవృత్తాంతంబు) ఎఱిఁగినదాననై; నిన్నుఁ; ఇటుఁ; రావించునుపాయంబుఁ = పిలిపించునుపాయము, తలంచి; ఎల్లి = రేపు, దమయంతి ద్వితీయస్వయంవరంబు; అగును = జరుగును. అని; ఋతుపర్ణుకడఁ = ఋతుపర్ణుని సమీపమున, ప్రకాశింపఁ = తెలియఁబఱచుటకు; సుదేవుండు అనుబ్రాహ్మణుఁ, పుత్తెంచితిని=పంపితిని.

212. అధిపా=ఓనాధా; నరవరుఁడు = మనుజులలో శ్రేష్ఠుండయిన; నలుఁడుకాక = నలుఁడుతప్ప; ఎవ్వరు; శతయోజనములు = నూఱామడలు; ఒక్కవాసరమునఁ = ఒక్కదినంబులోపల; వత్తురు=రాఁగలరు. అని; దీనిఁ = ఈసంగతిని; పరికింపఁ = పరీక్షించుటకై; వేఁడి=కోరి, ఇట్లుపంచితిని = బ్రాహ్మణు నంపితిని.

213. ఆనతవైరి=శత్రువులనుస్వాధీనముఁజేసికొనినయో నాథా;ఏను;అతిపాపభావమునఁ=ఎక్కువచెడుతలంపుతో; ఎగ్గు=చెఱుపు; తలంపను=ఎంచినదానను గాను. ఒండుగాఁ=వేఱొక్కవిధముగా; తలంపకు(ము) = ఎంచకుము. నీఅడుగులు=నీపాదములు; అంటుంగఁ; ఓపుదును = చాలుదును. అట్లు అ ఐనఁ=అప్రకారమే యన్యునికోరియున్న యెడల; నన్ను, ఈనళినఆప్తుఁడు=(తామరలకిష్టుఁడైన) ఈసూర్యుఁడు; ఈఅనలుఁడు = ఈఅగ్నిహోత్రుఁడు; ఈమృగలాంఛనుఁడు= ఈచంద్రుఁడు (కుందేటినిఁ జేతఁబట్టినవాఁడు). ఈ సురఉత్తముల్=ఈదేవతలలో గొప్పవారు; కోపపరీతచిత్తులు ఐ = కోపముచేఁ జుట్టఁబడినమనస్సుగలవారై; జూనువు = సొగసు; అడఁగఁ = నశించునట్లు; ఆక్షణము అ = ఆవెంటనే; చంపరువె = చంపరా. (నేను నిన్నుఁదప్ప యితరునిఁ గోరియుండునేని; సూర్యచంద్రాదులగు దేవతలు నీపాదములంటిన నన్ను దహింపఁజేయుదురు.) అని తా.

214. అనుచున్న; అవసరంబునఁ=సమయమునందు; అఖిలభూతఅంతర్గతుఁడు ఐన = అన్నిప్రాణులలోపల నుండునట్టి; వాయుభట్టారకుండు =

వాయుదేవుఁడు; ఎల్లవారును=అందఱును, వినన్ = ఆలకించునట్లు; ఆకాశంబునన్; ఉండి; నలునకున్; ఇట్లు; అనియె.

215. నృపఉత్తమ=రాజశ్రేష్ఠుఁడా; వినుము. అమలచరిత్రన్=నిర్మలమైన నడవడిగల, పతివ్రతన్; దమయంతిని; ఇట్లు; పల్కుదువు ఎ = ఆడవచ్చునా? దీనియందున్=ఈదమయంతియందు; విదితంబు=కనిపించునట్టి; అగు; శీలనిధిన్=నడవడియనుకాణాచిని; సుధాంశుఁడును, చంద్రుఁడును; కమలహితుండును=సూర్యుఁడును; నేనును; ఒకటన్=కూడి; మూఁడువర్షములన్ = మూఁడేండ్లు; తగన్ =ఒప్పునట్లు, బాగుగా; కాచితిమి = కాపాడితిమి. కోమరుగన్=బాగుగా; దీనిన్; చేకొనుము=గ్రహింపుము. కోమలి=ఈదమయంతి; నరున్=నయందు; అనురక్త=ప్రేమగలది; నావుడున్ = అని చెప్పఁగా (పై. ప. అ.)

216. మరుద్వచన అనంతరమునన్=వాయుదేవునిమాటలుపూర్తిఅయిన తర్వాత; సురపుష్పవృష్టి=దేవతలు గురిపించిన పుష్పవర్షము, కురిసెన్; సురదుందుభినాదములు=వేల్పులభేరీవాద్యముల మ్రోఁతలు; మ్రోసెన్=మ్రోఁగెను. గంధవాహుండును=వాయువును; కరము=మిక్కిలి; ప్రశస్తముగన్ = తిన్నగా; వీచెన్=విసరెను.

217. ఇట్లు ఎల్లవారికిన్; ఆశ్చర్యంబుగాన్=సంతోషముగలుగునట్లు; వాయుదేవుఁడు; తన్ను ఎఱింగించి=తానెవ్వఁడైనది తెల్పి; దమయంతీ పతివ్రతాగుణంబులును=దమయంతీదేవియొక్క పాతివ్రత్యమహిమమును; పతియందలి = భర్తయందలి; అకృత్రిమఅనురాగంబును = కపటముగాని ప్రీతిని; చెప్పినన్ = తెలుపఁగా; విని; నలుండు; పరమ ప్రమోద పరిపూర్ణ హృదయుండు ఐ-పరమ=ఎక్కువ; ప్రమోద=సంతోషముచేత; పరిపూర్ణ=నిండిన; హృదయుండై=మనస్సుగలవాఁడయి; తత్క్షణంబు అ = వెంటనే; కర్కోటకున్; తలంచి; వానియిచ్చిన పుట్టంబు = ఆ కర్కోటకుఁడొసఁగిన వస్త్రంబును; పైన్=మీఁద; పెట్టికొని=ఉంచుకొని; నిజరూపంబున్=తన స్వరూపంబును; తాల్చినన్=ధరింపఁగా.

218. ఆయత బాహున్=నిడుపుచేతులుగలవానిని; తప్తకనక అంచిత
వర్ణున్ - తప్తకనక=అపరంజివంటి; అంచిత=ఒప్పిన; వర్ణున్ = శరీరచ్ఛాయ
గలవానిని; మనోజరూపున్ = మన్మథుని రూపంబుగలవానిని; ఇంద్రునివలె
నాచరించువానిని=ఇంద్రునివలె నుండువానిని; సూర్యతేజున్=సూర్యునివంటి
ప్రకాశముగలవానిని; నిషధప్రభున్=నిషధదేశపురాజును; అనలున్=అనలమహా
రాజును; చూచి; పద్మ...నేత్ర-పద్మపత్ర=తామరపువ్వు రేకువలె, ఆయత=
నిడివియైన; నేత్ర=కన్నులుగలదయిన, దమయంతి; కరంబు=మిక్కిలి; ముదం
బున్=సంతోషమును; ఒంది=పొంది; బంధులకున్=చుట్టాలకును; మిత్రుల
కున్=చెలులకును; హృదయప్రియంబుగన్=మనస్సున కింపుగలుగునట్లుగా;
లక్ష్మీయుత=కాంతితోఁగూడినది; అయ్యెన్.

219. ఇట్లు; సంగతులు=కూడినవారు; ఐన; ఆయిరువురకున్ = అనల
దమయంతులకు; విరహపరితాపంబుతోన్ అ=ఎడఁబాటువలని సంతాపంబు
తోఁగూడ; శరీరమలినత్వంబు=దేహములోని మురికి; వాసెను=తొలఁగెను.
(విరహతాపంబడంగెను. దేహమున మురికియుఁబోయెను.) పరస్పరానురాగం
బుతోన్ అ=ఒండొరులమీఁది చెలిమితోఁగూడ; విభూషణవిశేషములు=గొప్ప
సొమ్ములు;విలసిల్లెన్=ప్రకాశించెను. ఒండొరులమీఁదప్రేమగలిగెను. (వారు
దాల్చిన భూషణములును ప్రకాశించెను.) అంతన్=పిమ్మట; అంతయున్ =
సవిస్తరముగా; విని; భీముఁడు; జాతసస్య = పైరులుగలది; ఐన; వసుధ =
భూమి; తోయసంప్రాప్తిన్=నీళ్ళుపోయుటచేత; ఆప్యాయిత ఐనట్లు=తృప్తి
నొందినట్లు; అజ్ఞాత చర్యుండు = పోవిడి తెలియకయుండినవాఁడు; అయిన
పతిన్; పడసి=పొంది; పరమసంతుష్టహృదయ ఐ = ఎక్కువ సంతసముతోఁ
గూడిన మనస్సుగలదై; చంద్రునితోన్; కూడిన; రాత్రియున్ పోలెన్ =
రాత్రివలె; ఒప్పుచున్న = ప్రకాశించు; దమయంతిన్; చూచి; సంతసిల్లి;
తనపురంబునందున్; అష్ట శోభనంబులు = ఎనిమిదివిధంబులైన అలంకార
ములను; దేవగృహంబులందున్ = దేవాలయములందు, విశేషపూజలు =
ఎక్కువపూజలు; చేయించెను. అట్టి మహోత్సవంబు = అట్టి గొప్ప వేడుక

జూగుట; ఎఱింగి=చూచి; ఋతుపర్ణుండు; నలునొద్దకున్; వచ్చి; నీవు; అఖిలలోకపూజ్యుండవు=జనులందరిచేఁ గొనియాడఁబడినవాఁడవు; అయ్యున్ = అయినప్పటికిని, నాయొద్దన్; బాహుకుండు అనన్ = బాహుకుఁడని, ప్రచ్ఛన్నవృత్తిన్ = గోప్యమైనరూపముతో; ఉన్న, నిన్నున్, ఎఱుంగక ;నీచకర్మలయందున్=వంటచేయుట మొదలగు హీనపుఁబనులయందు; నియోగించితిని=ఉంచితిని; దీనిన్=ఈప్రకారముచేయుటను; క్షమియింపుము=ఓర్చుకొనుము. అని;నలుచేతన్; సత్కృతుండు ఐ=మన్ననచేయబడినవాఁడై; అశ్వహృదయంబు అనుపేరుగల విద్యను; ఉపదేశంబుగొని = తెలిసికొని; అయోధ్యకున్, చనియెన్; అటన్=అచ్చట; నలుండును, విదర్భాపురంబునన్, ఒక్కమాసంబు; నివాసంబుచేసి = ఉండి, విదర్భేశ్వరున్=భీమరాజును; వీడ్కొని ; దమయంతిన్; అందున్ అ=అచ్చటనె, ఉనిచి; ఒక్కరథంబును; పదునాఱు ఏనుఁగులును, ఏఁబదిగుఱ్ఱములును, ఆఱునూఱుకాల్బలంబులును; తనకున్; తోడు=సాయముగా; కాన్=కాఁగా; నిషధపురంబునకున్, అరిగి, పుష్కరున్, కని; ఇట్లు, అనియెన్.

220. అమరఁగన్ = ఒప్పిదముగా, నీకున్; జూదము, అభిమతమేనిన్=ఇష్టమైనయెడల, దమయంతి, రోయిగాన్ = పందెముగా; నీతోన్; జూదముఆడన్; కడంగెదను = పూనెదను. ధరణీరాజ్యము = నిషధదేశమును, నీవు; నాకు, రో = పందెముగా; ఇడుము= పెట్టుము. (నేను దమయంతిని పందెముగాఁ బెట్టెదను. నీవు రాజ్యము పందెముగాఁ బెట్టుము. ఇట్లు పందెముగాఁ బెట్టుకొని జూదమాడుదము రమ్మనిఅని నలుఁడు పుష్కరునిఁబిలిచెను.)

221. రాజ్యము; వీరభోజ్యమసుమ్మ= అనుభవింపఁదగినదేకదా; వింటె=నీవును వినియున్నావుగదా. నీవును; నేనును; దుర్వారవృత్తిరథంబులు - దుర్వార=నిలువరాని; వృత్తి=ప్రవేశముగల; రథంబులు = తేరులు, ఎక్కి; అవంధ్యవిక్రమము = తగనిపరాక్రమము; ఏర్పడన్ = వెల్లడియగునట్లు; భూరివీరరణంబు=గొప్పశూరులుచేయుయుద్ధంబును; ఒనర్తము = చేయుదము; పోరన్=యుద్ధమునందు; ఓర్చినవాఁడే=గెల్చినవాఁడే; వీరగుణఉన్నతిన్ =

శౌర్యముచేఁగలిగినఖ్యాతిచేత; ఈధారుణీతలరాజ్యసంపదన్ = ఈభూమండలమున కధిపతియగుటయను ఐశ్వర్యమును; తాల్చును = పొందునుగాక.

222. ఈరెంటిలో=జూదము పోరులలో; నీకున్; ఎయ్యది; ఇష్టంబు; దానికిన్, కడంగుము=పూనుము. అనినన్; పుష్కరుండు, రణంబునన్, పరాజితుండను; అగుదును = ఓడిపోదును, నలున్; తొల్లియున్=మునుపు; జూదంబునన్, ఓడించినవాఁడన్=ఓడఁగొట్టినవాఁడ; కావునన్; ఇంకను = మఱియు; ఓడించి; దమయంతిన్; చేకొని=పొంది; కృతార్థుఁడనగుదును = కోరికనొందెదను. అని, సంతసించి; ఏను; ఓటుపడితిని ఏని=ఓడిపోతినేని; నిఖిలమహీరాజ్యంబు = భూమండల ప్రభుత్వమంతయు; నీయది అ = నీదె; నీవు; ఓటుపడితివి ఏని=ఓడినయెడల; దమయంతి; నాయది=నాది; అనిపల్కి; ఒడ్డి = పందెముగాపెట్టి; నలుతోన్; జూదమాడి; ఓటుపడినన్ = ఓడిపోవఁగా; (పై. ప. అ.)

223. ఘనముగన్=గొప్పఁగా; జంబూద్వీపంబున్; కలవారు ఎల్లన్=ఉన్నజనులందఱు; ఎఱుఁగన్ = తెలిసికొనునట్లు, పునర్ద్యూతమునన్ = తిరిగి జూదమున; పుష్కరుచేతన్ = పుష్కరునివలన; అనఘుఁడు = పాపములేని నలుఁడు; అత్యున్నతితోడన్ = ఎక్కువగారవముతో; అఖిలరాజ్యము=రాజ్యమునంతయు; కొనియెన్ = లాగికొనెను.

224. ఇట్లు; జూదంబునన్; పుష్కరున్; ఒడిచి=ఓడించి; సకలమహీరాజ్యంబును = భూప్రభుత్వమునంతయు చేకొని = గైకొని; నలుండు, వానికిన్; ఇట్లనియె.

225. కలిసంప్రాప్తుఁడనై=కలిపురుషునిచే నాక్రమింపఁబడినవాఁడనై; కడున్ = మిక్కిలి; బలముఅఱి = శక్తియుడిగి; నీచేతన్; తొల్లి = పూర్వము బలవద్ద్యూతఆకులచిత్తుండను; బలవత్=బలవంతముగా; ద్యూత = జూదముచేత, ఆకుల=చెదరిన; చిత్తుఁడను = మనస్సుగలవాఁడను; ఐతిని; అది = అట్లగుటు; నీబలము = నీశక్తి; అని; బలవంతుఁడవు ఐ = మొనగాఁడవై; గర్వింపన్ = మదించుట; చనునే = తగునా? (తగదని భావము.)

226. నీవు; నాపితృవ్యపుత్రుండవు = నా పినతండ్రి కుమారుండవు; ఎద్దియున్=ఏమియు, చేయనోపను = చేయజాలను, పొమ్ము; అని; పుష్కరుఁడు; విడిచిపుచ్చి=వదలిపెట్టి; పుష్కలంబు=పండినది; ఐనరాజ్యంబుతోన్; నలుండు; ఉన్నంతన్=ఉండఁగా.

227. భీమప్రస్థాపిత ఐ = భీముఁచేఁ బయనముచేసి పంపఁబడినదై; కోమలి=చిన్నదియగు; తామరసదళాక్షి=పద్మనేత్రయగు దమయంతి; పుత్రకులును=బిడ్డలును; తానును; లక్ష్మీమహిమ=సంపదయొక్క యతిశయము; వెలుఁగుచుండన్=ప్రకాశింపఁగా; తనపతికడకున్=తనభర్తయొద్దకు వచ్చెను.

228. అట్లు (వచ్చిన), తనహృదయేశ్వరి=తన ప్రాణనాయకి; ఐన దమయంతిన్; కూడి=చేరి, నలుండు; విధి...ఖుండు ఐ - విధి = శాస్త్రప్రకారము, విహిత=చేయఁబడిన; అనేక=పెక్కు; శతమఖుండుఐ=నూఱుయాగములు గలవాఁడయి (శాస్త్రమందుజెప్పినరీతినూఱుయాగములుచేసినవాఁడై), శతమఖువిలాసంబుతోన్=దేవేంద్రునివంటియొయ్యారముతో, సకలరత్నయుతంబు=అన్నిరత్నములతోఁగూడినది, ఐన; రత్నగర్భాదిరాజ్యంబు; భూపరిపాలనంబును; చేసెన్=ఒనరించెను. కావునన్; అక్షజితుండవు అయితివి = జూదమున నోడితివి; అని; వగవక ఉండుము=చింతింపకుండుము. నీవును; దైవమానుషసంపన్నుండవు ఐ=దేవానుగ్రహము పురుషప్రయత్నములతోఁ గూడినవాఁడవై; శత్రువులన్; జయించి; సకలమహీరాజ్యంబు = భూమికంతయుఁ బ్రభుత్వమును; పడయుదువు. అని; బృహదశ్వుండు; ధర్మరాజునకున్; అక్షహృదయంబు- అను పేరుగల విద్యను; ఉపదేశించి=చెప్పి.

229. జగత్ ఈశా=ఓపుడమిఱేఁడా; ఈనలోపాఖ్యానము=ఈనలచరిత్రము; ఎప్పుడు; దత్తావధానులు ఐ = గమనముంచినవారై; వినువారున్; తవిలి=శ్రద్ధయుంచి; భక్తిన్=భక్తితో; చదివెడువారును; కలిదోషనిర్ముక్తులు= కలిపురుషునిదోషములచే విడువఁబడినవారు; అగుదురు. నిఖిలపుణ్యభాగులు అగుదురు=అన్ని పుణ్యములను పొందినవారయ్యెదరు. బహు...యుక్తులు -

బహు=హెచ్చిన, పుత్ర=కొడుకులు కూఁతులు; పౌత్ర=మనుమలు మనుమరాండ్రు; ఆయుః=దీర్ఘాయువు; ఆరోగ్య=సౌఖ్యము, వీనితో; యుక్తులు = కూడినవారు అగుదురు. ఎల్లవిషయంబులుఁ; దుష్టవిషయంబులకును = చెడ్డ సంగతులకును; దూరులు = చేరనివారు, అగుదురు. ధర్మఆత్ములు=మంచిపనులందు ఆసక్తిగలవారు; అగుదురు. అధిప = ఓధర్మరాజా; ఉర్విఁ = భూమియందు; ఇదిరయుఁ = ఈనలచరిత్రమును; కడుఁ = మిక్కిలి; ప్రసిద్ధము. కర్కోటకునిఁ; దమయంతిఁ, పుణ్యమూర్తి=పావనరూపముగల; నలునిఁ నుతచరిత్రుఁడు ఐన=మంచిప్రవర్తనముగల; ఋతుపర్ణుఁ, కీర్తింపఁ=కొనియాడుటచేత; కలిభయంబులు ఎల్లఁ = కలిపురుషునివలని భయంబు లన్నియు; తొలఁగుఁ=నశించును.

నలోపాఖ్యాన టీక

సమాప్తము.

తెనాలి: "త్రిపురసుందరీ" ప్రెస్సున ముద్రితము—1927.